

Myers - JDC - Brookdale Institute
מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל

דוח מחקר

כדי להקל על השיטוט במסמך זה, יש לפתוח את "סימניות (Bookmarks)"
על ידי לחיצה על הלשונית המתאימה או באמצעות הקשה על F6.

עיריית תמרה
بلدية طمرة

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
מאירס - ג'וינט - معهد بروקדייל
מركز إنغلبيرغ للأطفال والشبيبة

**בני נוער בתמרה: איתור צרכים
כבסיס לתכנון שירותים**
**أبناء الشبيبة في طمرة
تحديد احتياجات
كقاعدة لتخطيط خدمات**

מרים כהן-נבות ♦ אימאן עואדיה
مريام كوهين-نبوت ♦ ايمن عوادية

המחקר הוזמן ומומן בסיוע אשלים ועיריית תמרה
ובוצע בשיתוף עיריית תמרה
طلب البحث ومُؤل بمساعدة اشليم وبلدية طمرة
واجري بالتعاون مع بلدية طمرة

דמ-484-06

עיריית תמרה

بلدية طمرة

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

مايرس – جوينت – معهد بروكديل
مركز إنغلبيرغ للاولاد والشبيبة

בני נוער בתמרה: איתור צרכים כבסיס לתכנון שירותים

أبناء الشبيبة في طمرة
تحديد احتياجات
كقاعدة لتخطيط خدمات

מרים כהן-נבות ♦ אימאן עואדיה
مريام كوهين-نبوت ♦ ايمان عوادية

המחקר הוזמן ומומן בסיוע אשלים ועיריית תמרה
ובוצע בשיתוף עיריית תמרה
طلب البحث ومُول بمساعدة اشليم وبلدية طمرة
واجري بالتعاون مع بلدية طمرة

עיריית תמרה

بلدية طمرة

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

מאירס – גוינט – מעמד ברוקדייל
מרכז إنغلبيرغ للاولاد والشبيبة

בני נוער בתמרה: איתור צרכים כבסיס לתכנון שירותים

أبناء الشبيبة في طمرة تحديد احتياجات كقاعدة لتخطيط خدمات

אימאן עואדיה

ایمان عوادية

מרים כהן-נבות

مريام كوهين-نبوت

המחקר הוזמן ומומן בסיוע אשלים ועיריית תמרה ובוצע בשיתוף עיריית תמרה
طلب البحث ومُؤل بمساعدة اشليم وبلدية طمرة واجري بالتعاون مع بلدية طمرة

דצמבר 2006
2006

ירושלים
اورشليم القدس

כסלו תשס"ז

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

הפרויקט בוצע בשיתוף עם מוחמד שמא ויאסר עואד מעיריית תמרה

חברי צוות המחקר הנוספים:

עיריית תמרה:

מוסא אבו-רומי, ראש העיר לשעבר
אינאס כנאנה

מאיירס-ג'וינט מכון ברוקדייל:

ד"ר חאלד אבו-עסבה
ערין עומרי
אסנת לבנדה

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא זה

כהן, מ. (עורכת). 2004. השימוש במחקר לקידום ילדים ובני נוער ערבים בישראל. ספר הכנס. פמ-04-58.

כהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; יורוביץ, ל. 2004. תכנון אסטרטגי של שירותים ותכניות לבני נוער בעיר פתח תקווה: ממצאי מחקר והמלצות ליישום. דמ-04-439.

אבו-עסבה, ח'י.; כהן-נבות, מ.; עבדו, ב. 2003. איתור צרכים של בני הנוער בנצרת. דמ-03-419.

כהן-נבות, מ.; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש.; ריינפלד, ת. 2001. הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני הנוער. דמ-01-381.

אבו-עסבה, ח'י. (עורך). 1998. ילדים ובני נוער ערבים בישראל - ממצב קיים לקראת סדר יום עתידי. פמ-04-98.

אבו-עסבה, ח'י. (עורך). 2002. התמודדות בית הספר הערבי מול האלימות: בין התיאוריה למעשה. משרד החינוך (המינהל הפדגוגי, שירות פסיכולוגי-ייעוצי) וג'וינט-מכון ברוקדייל (בערבית).

להזמנת פרסומים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037,
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

פתח דבר

הפרויקט המדווח כאן הוא פרי יוזמתם של ראשי המערכת העירונית בתמרה, אשר חיפשו דרך לשפר את מערכת השירותים לבני הנוער בעיר. במחקר נאסף מידע עשיר ומקיף, באמצעות סקרים בקרב כלל אוכלוסיית בני הנוער בעיר, על צורכיהם ומנקודת מבטם.

ממצאי הסקרים הוצגו ונידונו במסגרת יום עיון שהתקיים בינואר 2004, בהשתתפות רבים מאנשי המקצוע בעיר. לאחר מכן, התקיימה סדרת מפגשים במטרה לגבש תכנית עירונית כוללת לשדרוג השירותים לנוער. במפגשים נוסח החזון להכשרת הנוער לחיי חברה תקינים, באמצעות תכנית המכוונת לתהליכים של העצמה אישית וחברתית של כל נער ונערה. בנוסף, הוחלט לשים דגש על הנוער הנמצא בסיכון גבוה, במטרה להשיג מספר תפוקות, ובעיקר: צמצום האלימות בקרב הנוער, צמצום הנשירה הגלויה והסמויה וצמצום מספר בני הנוער שאינם לומדים ואינם עובדים.

תהליך העבודה כלל הקמה של צוותים רב-מקצועיים אשר נטלו על עצמם אחריות לפיתוח תכניות אופרטיביות בתחומים שונים:

- ♦ הגדרת הפרופיל של הנוער הנמצא בסיכון גבוה
- ♦ לימודים - התמקדות בחיזוק העבודה החינוכית עם התלמידים המתקשים, כולל אלה הלומדים במסגרות חלופיות
- ♦ טיפול - בניית מרכז ייעודי שיעניק טיפול פרטני וקבוצתי לבני הנוער, וכן, הדרכה להורים ולצוותים המקצועיים
- ♦ חברה - התמקדות בפיתוח מנהיגות בקרב בני הנוער והקניית נורמות להתנהגות חברתית תקינה
- ♦ תרבות הפנאי - פיתוח היצע של תכניות פנאי שיאפשר מימוש אישי של בני הנוער

הצוותים גיבשו המלצות לשיפור העבודה המקצועית עם הנוער באמצעות אסטרטגיות מגוונות לחיזוק הפעילות המקצועית עם בני הנוער ועם הוריהם ולפיתוח מסגרות ושירותים נוספים. בנוסף, המליצו הצוותים על הכשרה לצוות ההוראה ולאנשי המקצוע בשירותי הקהילה, על שדרוג התנאים הפיזיים של השירותים ועל חיזוק העבודה הרב-ארגונית ברמה המקומית.

תמצית מחקר

בשנים האחרונות הולכת וגוברת ההתעניינות בקרב קובעי מדיניות, מקבלי החלטות ואנשי מקצוע ברשויות המקומיות ברווחתם של בני הנוער הערבים. בתוך כך, נעשים מאמצים לפתח דרכים טובות יותר לזיהוי צורכי בני הנוער כדי שהללו ישמשו בסיס לפיתוח שירותים ומענים טובים יותר.

נתונים סטטיסטיים מלמדים כי בתחומים רבים קיימים פערים משמעותיים בין מצבם של בני הנוער הערבים בישראל למצב בני נוער היהודים. אולם, היקף השירותים והמענים הניתנים לבני הנוער הערבים קטן יחסית. בנוסף, קיימת דאגה כי השינוי החברתי המהיר העובר על האוכלוסייה הערבית בישראל גורם למבוכה ולקשיים המלווים לעתים בהתפתחות של בעיות חברתיות והתנהגויות סיכון. אף על פי כן, קיים מחסור חמור במידע מהימן על הצרכים הייחודיים של בני הנוער הערבים ועל הדרכים להספקת מענים יעילים.

הפרויקט הנוכחי הוא פרי יוזמתם של ראשי המערכת העירונית בתמרה, אשר חיפשו דרך לשפר את מערכת השירותים לבני הנוער בעיר. תמרה היא יישוב ערבי המייצג היטב רבים מהיישובים הערביים בישראל כיום, שתושביהם רובם ככולם מוסלמים. מכאן שהמידע על צורכי בני הנוער בעיר יכול ללמד על צורכי כלל הנוער במגזר הערבי.¹

שיטות המחקר והאוכלוסייה הנחקרת

המחקר מתבסס על התפיסה שלבני הנוער יש צרכים בתחומים רבים. על מנת לספק מענה יעיל לצורכי בני הנוער, יש ללמוד על מצבם ובעיותיהם בכל תחום ותחום על-פי תפיסתם. בזמן, יש להתייחס לצורכיהם של בני הנוער כאל מכלול, הן בגלל הקשר ההדוק שבין התחומים בחיים האישיים של כל נער ונערה והן בגלל התועלת שבתיאום ושיתוף בין שירותים.

בסקר נאסף מידע ביחס לתחומי חיים מרכזיים של בני הנוער: לימודים; פעילות פנאי מאורגנת ולא מאורגנת; עבודה; פעילות חברתית, לרבות התנהגות אלימה ושולית; אוריינטציה ערכית; יחסים עם ההורים ומבוגרים אחרים; היחס של בני הנוער כלפי השכונה שבה הם גרים, כלפי העיר תמרה וכלפי השירותים שבה; וכן, המצב הסוציו-אקונומי. הסקר נערך בקרב כל קבוצות הנוער בעיר: בני הנוער הלומדים בבתי ספר רגילים, בני נוער הלומדים במסגרות לימודיות חלופיות ובני נוער נושרים שהפסיקו ללמוד לחלוטין.

¹ פרויקט מחקר דומה בוצע על-ידי מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בעיריית נצרת, העיר הערבית הגדולה ביותר בישראל. אוכלוסיית נצרת הטרונגנית מאוד, הן מבחינת הרמה הסוציו-אקונומית והן מבחינת הדת (כשני שלישים מוסלמים ושליש נוצרים). כיום מסתיימים גם מחקרים נוספים בקרב הנוער הדרוזי והנוער הבדווים בביצוע מכון ברוקדייל. כמכלול, המחקרים הללו מהווים תרומה משמעותית למידע הקיים על בני הנוער הערבים בישראל.

המידע נאסף מבני נוער מהקבוצות השונות כדלקמן :

- ♦ 408 תלמידים בכיתות ז'-י"ב בבתי הספר הרגילים, המהווים מדגם מקרי של 20% מתלמידי בתי הספר הללו.
- ♦ 135 תלמידים אשר עזבו את בתי הספר הרגילים ולומדים במסגרות חלופיות (בתי ספר טכנולוגיים, מפת"ן, תכנית היל"ה).
- ♦ 191 בני נוער שנשרו ממערכת הלימודים הפורמלית. בני נוער אלה אותרו על-ידי העירייה במסגרת מעקב אחר כלל התלמידים שהתחילו את הלימודים בחטיבות הביניים ובדיקה אם המשיכו ללמוד עד למצופה לבני גילם.

לגבי התלמידים בבתי הספר הרגילים ובמסגרות החלופיות, התבצעו הסקרים באמצעות שאלון אנונימי למילוי עצמי שהועבר לתלמידים באופן קבוצתי. הנושאים, לעומת זאת, רואיינו בבתייהם על-ידי מראיינים תוך הבטחה לסודיות. יש לציין את האפשרות שחוסר אחידות זה באופן העברת השאלונים גרם להבדלים מסוימים בין תשובות בני הנוער מהקבוצות השונות.

ממצאים על כלל בני הנוער בתמרה

מצב סוציו-אקונומי

ממצאי הסקר מלמדים על רמה סוציו-אקונומית נמוכה של רבים מבני הנוער בתמרה. מרבית בני הנוער בתמרה (87%) גדלים במשפחות מרובות ילדים (ארבעה ילדים ויותר) וכשליש אף חיים במשפחות עם שישה ילדים ויותר. ב-37% מהמשפחות האב אינו עובד בשכר, ובאחוזים דומים מהמשפחות האב או האם לא למדו מעבר לחטיבת הביניים. עדות למצוקה כלכלית קשה ניכרת ב-13% מהבתים, שם חסר ציוד בסיסי (כגון מקרר, טלפון, שולחן להכנת שיעורי בית או מיטה נפרדת לכל אחד).

לימודים

בגלל החשיבות המכרעת שיש ללימודים הן בחיי בני הנוער בהווה והן כערוץ להכנתם לחייהם כמבוגרים ניתן מקום מרכזי בסקר לאופן שבו התלמידים תופסים את הלימודים בבית הספר. מרבית התלמידים בתמרה (78%) מדווחים כי הם אוהבים את בית הספר, ומרביתם גם נהנים לבוא אליו (60%). רוב התלמידים שבעי רצון ממגמת הלימוד שבה לומדים, וכמעט כולם מתכוונים לגשת לבחינות הבגרות ואף סבורים שיקבלו תעודת בגרות. על אף שביעות הרצון הגבוהה שהביעו רבים מבני הנוער, הממצאים מלמדים על בעיות שונות בחוויית הלמידה ועל צרכים לא מסופקים בתחום החינוך הפורמלי. כמחצית התלמידים מדווחים כי התלמידים אינם משתתפים בקביעת החוקים והכללים וכי ההתייחסות לתלמידים נוקשה מדי. כ-30% מדווחים כי אין למי לפנות לעזרה בקשר ללימודים וכ-50% - כי אין למי לפנות בבקשת עזרה בנושאים אישיים. בנוסף, נמצא שיעור גבוה של בני נוער (44%) אשר מדווחים כי יש מורים בבית הספר המדברים אליהם בצורה מעליבה. יותר משני שלישים מבני הנוער אף מדווחים כי יש בבית הספר מורים אשר משתמשים בעונש פיזי (מכות). כשני שלישים מהתלמידים דיווחו שהם משתעממים בשיעורים.

הציונים של רוב התלמידים גבוהים בדרך כלל מ-75. אולם, למחציתם היה ציון שלילי אחד לפחות בתעודה האחרונה. מעל שליש מהתלמידים (36%) מעידים גם על תחושת לחץ רב מהלימודים. קרוב למחצית התלמידים מקבלים עזרה בלימודים: כ-30% מהתלמידים מקבלים עזרה פורמלית בבית הספר ואילו 25% מהתלמידים מקבלים עזרה "בלתי-פורמלית" מבני משפחה. רק בודדים (3% בלבד) מקבלים עזרה באמצעות שיעורים פרטיים.

הבנות מדווחות על חוויה בית-ספרית חיובית יותר מאשר הבנים: שיעור גבוה יותר מהן מדווחות כי הן אוהבות את בית הספר, מרגישות שייכות ושבעות רצון מהתנאים והכללים הנהוגים בו.

המודעות לקשיים בלימודים גבוהה יותר בחטיבה העליונה לעומת חטיבת הביניים. ראשית, שיעור גבוה יותר של התלמידים בחטיבה העליונה לחוצים מהלימודים מאשר הצעירים יותר. שנית, שיעורים גבוהים יותר של תלמידי החטיבה העליונה מקבלים עזרה "פורמלית" ממורי בית הספר, לעומת תלמידי חטיבת ביניים.

חינוך בלתי-פורמלי, פעילויות פנאי ועבודה בשכר

לחינוך הבלתי-פורמלי ופעילות הפנאי יש מקום חשוב בחיי הנוער, וקיימת הסכמה כללית כי עד כה הם לא זכו להתייחסות מספקת. רבים מבני הנוער בעיר סבורים כי פעילות כזו מקדמת את הידע והכישורים שלהם וכי היא מאפשרת להם להכיר בני נוער אחרים. עם זאת, הנתונים שהתקבלו מדיווחי בני הנוער מצביעים בבירור על צורך בהרחבה ובשדרוג של שירותי החינוך הבלתי-פורמלי והפנאי בעיר. רק כשליש מבני הנוער בתמרה משתתפים בחוגים או בפעילות מאורגנת כלשהי. שיעור זה נמוך מהמדוווח על השתתפות בפעילות פנאי מאורגנת בנצרת ובפתח תקווה, עיר ערבית ועיר יהודית גדולות יותר (46% ו-45%, בהתאמה). קרוב למחצית בני נוער אשר אינם משתתפים בחוגים ובפעילויות הביעו עניין להשתתף בהם בכל זאת.

הקבוצה שבה אחוזי ההשתתפות הגבוהים ביותר הם בני 12-14. החוגים שבהם ההשתתפות נפוצה ביותר הם חוגי ספורט.

בני הנוער הביעו רצון שהחוגים יתקיימו בסופי השבוע וכמחצית אף מעוניינים לקיים את הפעילות בשעות הערב. כמו כן, רבים מעוניינים שהפעילות תתקיים קרוב למקום מגוריהם, בשכונת מגוריהם, ואף בבית הספר, שהפעילות תהיה משותפת לשני המינים ובהנחיית בני הנוער עצמם ולא מבוגרים.

עוד מראים ממצאי סקר זה כי קרוב למחצית בני הנוער חשים שאין מקומות מחוץ לבית שבהם יוכלו לבלות בנוחות, ביניהם שיעור גבוה יותר של בנות ושל גילאי 12-14. מחצית בני הנוער ציינו כי בדרך כלל משעמם להם בשעות אחר הצהריים.

מלבד לימודים ופעילות פנאי: רבע מבני הנוער בתמרה עובדים בשכר או בעסק משפחתי (16% מבני 14-17 ו-37% מבני 15-17). כצפוי, העבודה נפוצה הרבה יותר בקרב בנים מאשר הבנות (41% לעומת

10%, בהתאמה). עוד עולה מממצאי הסקר כי רוב בני הנוער שאינם עובדים כיום מעוניינים לעבוד (65%), במיוחד בקרב בני 15-17 (72%), בקרב הבנים (74%) ובקרב תלמידי בתי הספר הרגילים (73%).

סביבת החברים

בני הנוער גם דיווחו על הצרכים בתחום החברתי. כחמישית מבני הנוער (19%) מרגישים שחסרים להם חברים, וכשליש - מתקשים לרכוש חברים חדשים. מעניין לציין כי קרוב למחצית בני הנוער (45%) נוהגים לבלות עם ידידים בני המין השני. באופן עקבי, בנים מדווחים יותר מבנות על בילוי בקבוצה (75% לעומת 64%, בהתאמה) ועל בילוי עם בני המין השני (52% לעומת 39%, בהתאמה).

מצב רגשי

מרבית בני הנוער טוענים כי הם מאושרים או מאושרים מאוד (76%), יותר בקרב גילאי 12-14 מאשר בקרב גילאי 15-17 (84%-ו-69%, בהתאמה). מרבית בני הנוער חשים ביטחון עצמי תמיד או לעתים קרובות, שיעור גבוה באופן משמעותי מהבנים (83%), מאשר שיעור הבנות (70%). לעומת זאת, ממצאים אחרים מצביעים על היקפים לא מבוטלים של מצוקה: 20% חשים כאבי ראש או כאבי בטן כמעט כל יום ו-44% חשים בעצבנות רבה כמעט כל יום.

אלימות

החשש מהיקפים גדולים של אלימות היווה מניע מרכזי לביצוע הפרויקט בעיר. ואכן, יש מקום לדאגה: כמחצית התלמידים בתמרה דיווחו כי בבית ספרם ישנם הרבה מקרים של הצקות, הטרדות או בריונות. בעיית הקרבנות לאלימות שכיחה הן בין כותלי בית הספר (67% מהתלמידים מדווחים כי לפחות פעם אחת הטרידו אותם בשטח בית הספר) והן מחוץ לבית הספר. עוד נמצא ש-17% מבני הנוער בתמרה דיווחו על נשיאת כלי נשק כלשהו להגנה עצמית בחודש האחרון. ביחס לתוקפנות נמצא כי 48% מבני הנוער ציינו שלפחות פעם אחת הטרידו או הציקו לילד אחר בשטח בית הספר. שלושים אחוזים ציינו כי חיבלו ברכוש ו-20% ציינו כי השחיתו רכוש.

היקף הדיווח בקרב תלמידי תמרה באשר לקרבנות ולתוקפנות בבית הספר גבוה מהיקף הדיווח בקרב כלל התלמידים באוכלוסייה הערבית ובאוכלוסייה היהודית.² לגבי התוקפנות, היקף הדיווח בקרב תלמידי תמרה בכיתות ז'-ט' גבוה מהדיווח באוכלוסייה הערבית והיהודית הכללית, אך בקרב תלמידי כיתות י', היקף הדיווח דומה לדיווח הארצי באוכלוסייה הערבית והיהודית.

קיימים הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה בדיווח על היקף הבעיה:

- ♦ בנים היו קרבנות או השתתפו במעשי תוקפנות יותר מבנות.
- ♦ האלימות (קרבנות ותוקפנות) שכיחה יותר בקרב בני הנוער גילאי 12-14 מאשר בקרב גילאי 15-17.

² הנתונים הארציים לקוחים מתוך מחקר HBSC (Health Behaviors in School-Aged Children) אשר נערך בקרב תלמידי בתי ספר רגילים בישראל (כיתות ו'-י'), במקביל לכ-30 מדינות אחרות, אחת לארבע שנים (הראל ואחרים, 2002)

לגבי צריכת אלכוהול, 17% מבני הנוער בתמרה סיפרו כי שתו אלכוהול עד כדי שכרות לפחות פעם אחת, ביניהם יותר בנים (33%) מבנות (2%) ויותר בני 15-17 מבני 12-14 (22% ו-13%, בהתאמה). שיעורי הדיווח על שתיית אלכוהול לשוכרה בקרב תלמידי תמרה דומים לשיעור בקרב כלל התלמידים הערבים.

אוריינטציה עתידית וערכית

הסקר התייחס גם לאוריינטציה הערכית של בני הנוער. נושא זה חשוב במיוחד, לאור השינויים המהירים העוברים על החברה הערבית ועל בני הנוער הערבים בפרט. מבחינת התכניות לגבי הלימודים, מרבית בני הנוער מתכוונים לסיים את לימודי התיכון ורבים אף מתכוונים להמשיך ללימודים גבוהים, בהם שיעור גבוה יותר של בנות.

התלמידים נשאלו עד כמה חשוב להם להשיג או לממש ערכים אישיים בנושאים שונים. הערכים החשובים להם ביותר הם: הנאה מהחיים, הישגים לימודיים, מציאת עבודה קבועה, מימוש עצמי, קידום כלכלי ועיסוק במקצוע מעניין. לגבי עמדתם ביחס לנורמות הדוגלות בשוויון בין המינים קיים פער משמעותי בעמדות בין הבנות לבנים. למשל, 84% מהבנות סבורות שבנות צריכות לזכות ליחס שווה מהחברה, לעומת 64% בלבד מהבנים.

יחסים עם בני המשפחה

השינויים העוברים על החברה הערבית בישראל, המתבטאים בציפיות ובנורמות של בני הנוער, יכולים לגרום למתחים ביחסים ביניהם לבין הוריהם. עם זאת, רוב בני הנוער בתמרה סבורים כי הוריהם מבינים באופן כללי את מה שמטריד אותם. התקשורת עם האם נתפסת כטובה יותר בהשוואה לתקשורת עם האב: רק 10% מבני הנוער מציינים כי קשה להם לשוחח עם אמם על נושאים שמטרידים אותם, בהשוואה ל-25% המציינים זאת ביחס לאביהם. אחוז המדווחים כי קשה להם (או קשה להם מאוד) לשוחח עם אביהם היה נמוך בקרב הבנים (19%, לעומת 31% בקרב הבנות). התקשורת בין התלמידים לאמותיהם בתמרה נוחה יותר מאשר בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית בישראל: כ-90% מהתלמידים בתמרה דיווחו שקל להם לשוחח עם אמם, לעומת כ-60% באוכלוסייה הערבית וכ-80% באוכלוסייה היהודית. לגבי האב, הנתונים דומים לדיווח באוכלוסייה הערבית (בין 70%-80%), אך גבוהים מהדיווח באוכלוסייה היהודית.

כשליש מבני הנוער (31%) דיווחו כי הוריהם בדרך כלל אינם פנויים בעבורם בעת הצורך. אחוז בני הנוער החושבים שהוריהם עסוקים מדי גבוה במיוחד בקרב גילאי 12-14. עם זאת, לפי תפיסת התלמידים, מרבית ההורים מוכנים לבוא לבית הספר כדי לשוחח עם המורים: 88% אומרים זאת לגבי אמם ו-85% לגבי אביהם. כמו כן, הרוב המוחלט של התלמידים מרגישים כי הוריהם מעודדים אותם להצליח בבית הספר.

הנושאים המרכזיים שסביבם מתעוררות מחלוקות בין בני הנוער להוריהם הם ציונים בבית הספר (43%), השתתפות בעבודות הבית (32%) ושעות החזרה הביתה (39%). לבנים, יותר מאשר לבנות, יש חילוקי דעות לעתים קרובות עם הוריהם בנושא הציונים בבית הספר. הבנות, יותר מהבנים, אינן

מסכימות עם הוריהן בנוגע למידת ההשתתפות בעבודות הבית ולצורת הלבוש. כמו כן, אי-ההסכמה בין בני הנוער לבין הוריהם דווחה יותר בקרב גילאי 12-14 מאשר בקרב גילאי 15-17.

רוב בני הנוער (84%) השיבו כי אמצעי ענישה המקובל על הוריהם בתגובה להתנהגות לא הולמת מצידם הוא צעקות, על 43% אוסרים לצאת מהבית, ל-39% קוראים בשמות גנאי ו-36% סיפרו כי מרביצים להם. אמצעי ענישה חמורים אחרים ננקטים בהיקף קטן יותר: 13% סיפרו כי אוסרים עליהם את הכניסה הביתה, 10% - כי מכים אותם בכלי ו-9% - כי מונעים מהם אוכל. אמצעי הענישה שנבדקו מופנים יותר כלפי בנים, ובמיוחד פעולות של הכאה ואיסור על כניסה או יציאה מהבית. כמו כן, בני הנוער בני 12-14, לעומת גילאי 15-17, דיווחו בשיעורים גבוהים יותר על שימוש הוריהם באמצעי ענישה מסוגים שונים.

תפיסת העיר ושירותיה

בסקר נבחנו גם עמדותיהם של בני הנוער ביחס לסביבת מגוריהם ולעיר כולה. מרבית בני הנוער הגרים בעיר תמרה הביעו שביעות רצון מהעיר ומשכונת מגוריהם. מרביתם אמנם מכירים שירותים שונים הניתנים לתושבים, אולם, כחמישית מבני הנוער אינם מכירים אף שירות קהילתי טיפולי. בד בבד, רק שליש הרגישו בנוח לשוחח עם מדריך מהמתנ"ס, וחלק דומה ציינו שנוח להם לשוחח עם איש דת או עם עובד סוציאלי או פסיכולוג. ביחס לכל אחד מאנשי המקצוע, יותר בנים מאשר בנות חשים בנוח לשוחח עמם.

סיכום הממצאים על בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים

כאמור, נאסף מידע גם מבני נוער שעזבו את מערכת החינוך הרגילה, המהווים קבוצה בסיכון גבוה. בשנת 2000, 32% מבני הנוער בתמרה גילאי 15-17 לא למדו בבתי הספר הרגילים. מתוכם, 41% למדו במסגרות חלופיות (בתי ספר טכנולוגיים, מפתן) או בתכניות מיוחדות כגון תכנית היל"ה, והיתר (59% מהעוזבים את בתי הספר הרגילים), אותם נכנה "הנושרים", היו מנותקים מכל מסגרת לימודית.

כשני שלישים מבני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים הם בנים (71% מתלמידי המסגרות החלופיות ו-65% מהנושרים). הרמה הסוציו-אקונומית של משפחותיהם נמוכה מזו של תלמידי בתי הספר הרגילים: יותר משפחות גדולות מאוד, יותר משפחות ללא מפרנס, יותר אבות ואמהות שלא למדו מעבר לכיתה ט' ויותר בתים ללא ציוד חיוני, כולל: טלפון, שולחן להכנת שיעורי בית או מיטה נפרדת לכל ילד. למשל, 48% מתלמידי המסגרות החלופיות ו-53% מהנושרים גדלים במשפחות עם שישה ויותר ילדים, לעומת 32% מהתלמידים בבתי הספר הרגילים. האמהות של 76% מתלמידי המסגרות החלופיות ושל 87% מהנושרים לא למדו מעבר לכיתה ט', לעומת 60% מתלמידי בתי הספר הרגילים.

נסיבות עזיבת המסגרות הרגילות

רבים מבני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים עשו זאת בעת המעבר מחטיבת הביניים לחטיבה העליונה. הסיבה העיקרית לעזיבת הלימודים היא קשיים בלימודים (45% מכלל בני הנוער שעזבו את

הלימודים דיווחו על כך). סיבות נוספות לעזיבת הלימודים היו חוסר עניין בלימודים (34%), ובעיות משמעת, היעדרויות רבות או יחס המורים (20%).

עוד ניתן ללמוד שכרבע מבני הנוער אשר עברו מבתי הספר הרגילים אל מסגרות לימוד חלופיות נטו לקבל את ההחלטה על כך תוך התערבות של משפחתם או של צוות בית הספר. לעומת זאת, רובם הגדול של בני הנוער אשר עזבו לחלוטין את מערכת החינוך קיבלו את ההחלטה על כך על דעת עצמם, ללא התערבות גורמים נוספים.

כשליש מבני הנוער המנותקים כיום מכל מסגרת לימודים מביעים עניין לחזור ללימודים. אולם, רק בודדים נמצאים בקשר עם שירות טיפולי בקהילה.

הלימודים במסגרות החלופיות

המסגרות החינוכיות החלופיות נועדו לקלוט את התלמידים שלא הצליחו להסתגל לבתי הספר הרגילים, קרי: בתי הספר הרגילים לא הצליחו לקדם את הסתגלותם בין כותליהם ולספק מענים יעילים מספיק לכלל צורכיהם הייחודיים. מתוך כך, בתי הספר החלופיים דוגלים בתפיסה חינוכית השמה דגש על יחסים חיוביים וקרובים עם צוות בית הספר, על התייחסות לצרכים אישיים ועל תכנית לימודים מגוונת ולא רק עיונית (כהן-נבות ואחרים, 2001). ואולם, ממצאי הסקר מלמדים על-פי רוב על חוויה סובייקטיבית דומה של תלמידי המסגרות החלופיות ושל תלמידי בתי הספר הרגילים. עם זאת, נמצאו הבדלים משמעותיים בין תלמידי שני סוגי המסגרות במספר נושאים:

- ♦ היחסים עם המורים - תלמידי המסגרות החלופיות דיווחו יותר על יכולת לפנות לאיש צוות לקבלת עזרה בנושאים אישיים (57%, לעומת 45% מתלמידי בתי הספר הרגילים) ואחוזים נמוכים יותר מהם דיווחו כי יש מורים המשתמשים בעונש פיזי (25%, לעומת 55% מתלמידי בתי הספר הרגילים).
- ♦ לחץ מהלימודים מדווח על-ידי 16% מתלמידי המסגרות החלופיות, לעומת 47% מתלמידי בתי הספר הרגילים באותם גילאים. עם זאת, 60% מתלמידי המסגרות החלופיות מעוניינים ביותר עזרה בלימודים, לעומת 6% מתלמידי בתי הספר הרגילים. חמישים אחוזים מתלמידי המסגרות החלופיות חשים שעמום בשיעורים, לעומת 69% מתלמידי בתי הספר הרגילים.
- ♦ אלימות בבית הספר - ריבוי מקרי אלימות מדווח על-ידי 45% מתלמידי המסגרות החלופיות, לעומת 36% מתלמידי בתי הספר הרגילים.

עבודה

תופעת בני הנוער העובדים נפוצה בקרב הנושרים (57%). ואולם, 43% מבני הנוער הנושרים נשארים ללא עבודה, כלומר, בנייתוק מכל מסגרת עיסוק נורמטיבית. מצב זה שכיח במיוחד בקרב הבנות שנשרו מהלימודים: 81% מהן אינן עובדות, לעומת 23% בלבד מהבנים שנשרו. בני הנוער הנושרים עובדים שעות רבות, לעתים מעבר למותר לבני נוער: 62% מהנושרים העובדים עושים זאת מעל 40 שעות בשבוע. הסיבה הנפוצה ביותר שציינו בני הנוער לכך שהם עובדים היא להשיג כסף לצרכים אישיים (44% מתלמידי המסגרות החלופיות ו-54% מהנושרים). עם זאת, בני הנוער הנושרים ותלמידי

המסגרות החלופיות עובדים גם כדי לסייע בפרנסת המשפחה (33% ו-37%, בהתאמה); וזאת, יותר מאשר תלמידי בתי הספר הרגילים (22%).

חינוך בלתי-פורמלי ופעילות פנאי

הדאגה למצבם של בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים צריכה גם להתייחס לפעילות הפנאי שלהם, במיוחד לאור המשמעות שיכולה להיות למסגרות לחינוך בלתי-פורמלי בחייהם של בני הנוער הנושרים המנותקים מכל מסגרת לימודים.

נמצאו הבדלים בין הנושרים לבין תלמידי המסגרות החלופיות ובתי הספר הרגילים. הרבה פחות נושרים מדווחים על השתתפות בחוגים או בפעילות קבוצתית מאורגנת (7% מהנושרים, לעומת 27% מתלמידי בתי הספר החלופיים ו-31% מתלמידי בתי הספר הרגילים). כמו כן, הנושרים מדווחים פחות על שימוש במחשב מאשר תלמידי בתי הספר הרגילים או החלופיים, ויותר על הסתובבות בשכונה או בעיר. יחד עם זאת, רק 34% מהנושרים מעוניינים להשתתף ביותר חוגים, לעומת 44% מתלמידי מסגרות חלופיות ו-50% מתלמידי בתי הספר הרגילים.

מצב חברתי ורגשי

תלמידי המסגרות החלופיות מבטאים בדידות יותר מאשר האחרים: 26% אומרים שחסרים להם חברים (לעומת 15% מתלמידי בתי הספר הרגילים והנושרים); 24% אומרים כי בדרך כלל אין להם עם מי לבלות (לעומת 10%, בהתאמה). אולם, בדומה לקבוצות האחרות, כשני שלישים מדווחים כי הם חלק מקבוצה שמבלה ביחד. דמיון בין הקבוצות נמצא גם באחווי הדיווח על כך שהחברים מעודדים לעשות מעשים מסוכנים וגם לגבי רמת האושר והביטחון העצמי.

רמת האלימות מחוץ לשטח בית הספר המדווחת על-ידי הנושרים דומה מאוד לזו המדווחת בידי תלמידי בתי הספר הרגילים באותם גילאים. לעומתם, באופן עקבי, תלמידי המסגרות החלופיות מדווחים על יותר אלימות, הן כקרבנות והן כתוקפים. לדוגמה:

- ♦ 38% מתלמידי המסגרות החלופיות מדווחים שבמהלך השנה מישהו פגע בהם במקל, סכין או כלי אחר, לעומת כ-10% מתלמידי בתי הספר הרגילים והנושרים.
- ♦ 41% מתלמידי המסגרות החלופיות מדווחים כי השחיתו רכוש, לעומת כ-20% מהאחרים.
- ♦ 34% מתלמידי המסגרות החלופיות מדווחים כי גנבו ממישהו אחר, לעומת כ-10% מהאחרים.

יחסים עם המשפחה

אחוזים גבוהים יותר מהנושרים (36%) מדווחים על קושי לשוחח עם האב על נושאים שמטרידים אותם (לעומת כ-25% מתלמידי בתי הספר הרגילים והחלופיים), אך אין הבדל בין הנושרים לאחרים באשר לתקשורת עם האם.

בני הנוער נשאלו האם יש חילוקי דעות בינם לבין הוריהם ביחס לנושאים שונים, כגון: עבודה, חברים, צורת בילוי, שמיעת מוזיקה, כסף ושמירה על הדת. ברוב התחומים, אחוז בני הנוער המדווחים על חילוקי דעות גבוה במיוחד בקרב תלמידי המסגרות החלופיות ונמוך ביותר בקרב הנושרים.

בני הנוער נשאלו מהי תגובת ההורים להתנהגות שלהם הנתפסת כבלתי-הולמת. ביחס לכל סוגי העונשים, מדווחים תלמידים רבים יותר מהמסגרות החלופיות על שימוש שעושים הוריהם בעונש מאשר תלמידי בתי הספר הרגילים או הנושרים. כך, למשל:

- ♦ 21% מתלמידי המסגרות החלופיות מספרים כי ההורים אוסרים עליהם להיכנס הביתה, לעומת 6% מהאחרים.
- ♦ 16% מתלמידי המסגרות החלופיות מדווחים כי ההורים מכים אותם בכלי, לעומת כ-4% מהאחרים.
- ♦ יותר תלמידים במסגרות החלופיות, מאשר תלמידי בתי הספר הרגילים, מדווחים כי הוריהם אינם מוכנים לבוא לבית הספר לשוחח עם המורים: 24% מהם (לעומת 12%, בהתאמה) מדווחים כך לגבי אימם, ו-34% (לעומת 13%, בהתאמה) מדווחים כך לגבי אביהם.

לסיכום, ראוי לציין כי על אף השתייכותם למסגרת לימודית, תלמידי המסגרות החלופיות מדווחים על קשיים רבים מאוד, הן באשר לרמה הסוציו-אקונומית והן באשר להתנהגויות סיכון ואלימות ובאשר ליחסים במשפחה, חילוקי דעות ושימוש שעושים ההורים בעונשים מחמירים. יתרה מזאת, מעניין ואף מפתיע לראות כי רמת הצרכים המדווחת בידי תלמידי המסגרות החלופיות אף גבוהה יותר מהמדווחת בידי הנושרים שעזבו את מערכת החינוך לחלוטין. יכולים להיות לכך שני הסברים:

1. הרמה הגבוהה יותר של סיכון בקרב אוכלוסייה זו משכה את תשומת הלב של השירותים המטפלים, כבר בהיותם תלמידים בבתי הספר הרגילים, ולכן הניע את הפנייתם למסגרות החלופיות. העובדה שאוכלוסייה זו, שהיא בסיכון גבוה, לומדת במסגרות חלופיות מצביעה על השפעה חיובית של השירותים המקומיים, שהשכילו לאתר בני נוער אלה ולהפנותם למסגרת המתאימה. בנוסף, הממצאים על ריבוי הצרכים בקרב תלמידי המסגרות החלופיות מעלים בבירור, כי אין די בהפניית בני הנוער למסגרות החלופיות, אלא שיש צורך לספק להם מענים ייחודיים וסיוע מקצועי כדי לענות על צורכיהם הרבים.
2. ההבדל בדיווח הקבוצות נובע, לפחות במידה מסוימת, מההבדל בשיטת העברת השאלון: פנים אל פנים בקרב הנושרים, לעומת מילוי אנונימי בידי תלמידי המסגרות החלופיות ותלמידי בתי הספר הרגילים.

השימוש בממצאי המחקר

כאמור, מטרת המחקר היא לספק את המידע הדרוש לתכנון כוללני של שירותים לבני הנוער בתמרה. ממצאי הסקרים הוצגו אפוא לכלל אנשי המקצוע בעיר תמרה במסגרת יום עיון שהתקיים בינואר 2004. כלל הממצאים הוצגו לפורום המשתתפים והתקיימו קבוצות דיון בנושא הלימודים, עזיבת הלימודים והחינוך הבלתי-פורמלי והפנאי, שנועדו להעמיק בממצאים. בחודשים שלאחר מכן נפגשו אנשי המקצוע הפועלים בעיר פעמים רבות לימים מרוכזים ולמפגשים קצרים יותר, וזאת, על-מנת

לגבש תכנית אופרטיבית לשדרוג השירותים לנוער על סמך המידע שנאסף.³ תהליך העבודה בוצע במספר שלבים :

- ♦ למידת הממצאים ואיתור סוגיות מרכזיות לגבי צורכי בני הנוער והמשך פיתוח מערכת השירותים.
- ♦ הקמת צוותי עבודה בנושאים שונים אשר דנו בסוגיות השונות וגיבשו המלצות להמשך פעולה.
- ♦ הצגת ההמלצות בפני הפורום המלא של אנשי המקצוע בעיר.
- ♦ קביעת סדרי עדיפויות לגיבוש תכנית הפעולה.
- ♦ תכנון אופרטיבי של השירותים הנחוצים.

המלצות הצוותים השונים התייחסו לתחומים הבאים :

- ♦ מערכת החינוך הפורמלית - אנשי המקצוע גיבשו המלצות רבות באשר לדרכים לשיפור רמת החינוך הניתן בבתי הספר ובעיקר שיפור האקלים בבית הספר והיחסים בין התלמידים למורים. יש צורך בהרחבת הכלים העומדים לרשות המורים כדי שידעו טוב יותר לאתר "נושרים סמויים" ותלמידים המתקשים להסתגל לבית הספר ולעבוד עמם ביתר יעילות. בנוסף, עולה צורך בשדרוג התשומות הניתנות במסגרות החלופיות.
- ♦ הרמה הגבוהה של אלימות והתנהגויות סיכון בקרב הנוער מדאיגה מאוד את אנשי המקצוע בעיר. הבעיה נתפסת ככשל מערכתי של מערכת החינוך הפורמלית ושל מכלול השירותים אשר אינם מספקים מענים הולמים לצורכי הנוער. על כן, יש צורך לשדרג את מיומנויות הצוות החינוכי הנדרש להתמודד עם צורכיהם השונים של בני הנוער, להרחיב מאוד את שירותי תרבות הפנאי ואת שירותי הטיפול והשיקום ולפעול לחיזוק התמיכה של ההורים בבני הנוער ולשיפור התקשורת בין הילדים להורים.
- ♦ בני הנוער שנשרו ממערכת החינוך באופן מוחלט מהווים קבוצה בסיכון גבוה, במיוחד לאור ממצאי הסקר שהצביעו על שימוש מועט יחסית בשירותים. ממצאי הסקר גם מצביעים על צרכים רבים בקרב תלמידי המסגרות החלופיות, המהווים גם הם קבוצה בסיכון גבוה. הוחלט לעסוק בגיבוש המענים לבני נוער בסיכון, ואנשי המקצוע בעיר גיבשו תכנית כוללת לשדרוג משמעותי של השירותים. תכנית זו כוללת רכיבים רבים, לרבות הרחבה ושדרוג של פעילות מרכז חדש לנוער מנותק שהוקם בעיר בשנת 2003 בעזרת עמותת אשלים.
- ♦ תרבות הפנאי - לבני הנוער בתמרה יש צורך בפיתוח שירותי הפנאי והחינוך הבלתי-פורמלי. צורך זה בולט במיוחד בקרב הנערים והנערות שנשרו מהלימודים.

על סמך ההמלצות הוכנה תכנית עירונית לקידום נוער בסיכון ונוער מנותק והוחל ביצועה בתחומים שונים.

המחקר הוזמן ומומן בסיוע אשלים ועיריית תמרה ובוצע בשיתוף עיריית תמרה.

³ בתהליך זה, לווה הצוות בידי אנשי מקצוע מטעם עמותת אשלים, עמותת דרור ומכון ברוקדייל, והשתתפו בו גם גורמים ממשרד החינוך, ממשרד הרווחה ומשירותים אחרים הפועלים בעיר.

דברי תודה

מחברות הדוח מבקשות, ראשית כל, להודות לחברי הצוות בעיריית תמרה שנטלו חלק בפרויקט: מוחמד שמא, מנהל מחלקת חינוך בעיריית תמרה, אשר ליווה את הפרויקט והוביל את תהליכי התכנון על סמך המידע. אנו גם מודות ליאסר עואד, ראש מנהל יחידת התכנון בעיריית תמרה בזמן המחקר, על השתתפותו בגיבוש המחקר ואיסוף הנתונים.

אנו מודות לראשי העירייה על התמיכה בבניית תכנית העבודה: ראש עיריית תמרה, עאדל אבו אל היגא; סגן ראש העיר, אחמד אבו אלהיגא; מנהלת לשכת הרווחה, רחאב זידאני; מנהל שפ"י, ד"ר עאטף עודה; מנהל היחידה לקידום נוער בתמרה, דאהר אבו רומי. תודה גם לתופיק זחאלקה, מנהל מינהל ח"ן מגזר ערבי במשרד החינוך. אנו מודות לאנשי המקצוע הרבים שנטלו חלק בדיונים לגיבוש תכנית העבודה על סמך הממצאים.

תודה מיוחדת לראשי הצוותים בימי העיון:

- ♦ אחמד בדראן, אחראי על תכנית קרב בתמרה - ראש צוות התחום החברתי
- ♦ עירית בירן, מפקחת על הביקור הסדיר, מחוז חיפה, משרד החינוך - ראש צוות להגדרת הפרופיל של הנוער בסיכון גבוה
- ♦ עאדל חטיב, מנהל המתנ"ס - ראש צוות תחום תרבות הפנאי
- ♦ עאדל יוסף, מרצה, המכללה האקדמית, חיפה - ראש צוות תחום הטיפול
- ♦ ד"ר יעקב לנדסמן, יועץ אקדמי, מכללת הגליל המערבי - ראש צוות תחום ההשכלה

אנו מודות למוסא אבו רומי, ראש עיריית תמרה לשעבר, ולאינאס כנאנה, קצינת ביקור סדיר, אשר השתתפו בגיבוש הפרויקט, בהכנת כלי המחקר, באיתור הנושאים, ובליווי כל תהליכי איסוף המידע. תודה גם לציון גבאי ולאיטה שחר מעמותת אשלים על ליווי הפרויקט. תודה לשלמה מויאל מרשת דרור ואשלים ולזאב פרץ, על תרומתם בהובלת תהליך למידת הממצאים וגיבוש תכנית העבודה.

תודתנו נתונה לבני הנוער, להורים ולאנשי המקצוע הרבים שהשתתפו בסקר, בקבוצות המיקוד ובראיונות. כמו כן, אנו מבקשות להודות למנהלי בתי הספר, היועצים החינוכיים, רכזי החינוך בבתי הספר ולוועדי ההורים ביישוב.

לבסוף, ברצוננו להודות לאנשי צוות מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל אשר השתתפו בשלבים השונים של הפרויקט: ד"ר חאלד אבו-עסבה וערין עומרי על חלקם בגיבוש הפרויקט בהכנת כלי המחקר ובאיסוף הנתונים; אסנת לבנדה, ליאת יורוביץ ואסף שרון על תרומתם בניתוח הנתונים והכנת הדוח הסופי; טלל דולב, על ליווי תהליך העבודה. תודה למטי מויאל על העריכה הלשונית, ללארי ריפקין על התרגום לאנגלית, ללסלי קליינמן על ההפקה וההבאה לדפוס ולאילנה פרידמן על הסיוע בהכנת הדוח לדפוס.

תודה לעמותת אשלים על הליווי המקצועי והסיוע הכספי במימון הפרויקט.

תוכן העניינים

1	מבוא	1
1	1.1 רקע	1
3	1.2 איתור צרכים ותכנון שירותים לבני הנוער בתמרה	3
3	2. מערך המחקר	3
3	2.1 נושאי המחקר	3
4	2.2 מטרת הפרויקט	4
4	2.3 מערך המחקר	4
6	3. ממצאים	6
6	3.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים	6
11	3.2 לימודים	11
20	3.3 עזיבת הלימודים	20
25	3.4 חינוך בלתי-פורמלי ופעילות פנאי	25
33	3.5 עבודה	33
36	3.6 סביבת החברים ומצב רגשי	36
39	3.7 אלימות	39
44	3.8 תפיסת השירותים בעיר	44
47	3.9 יחסים עם בני המשפחה	47
52	3.10 אוריינטציה עתידית וערכית	52
58	רשימת מקורות	58

רשימת לוחות

- לוח 1 : המרואיינים לפי מין ושכבת גיל 6
- לוח 2 : מאפיינים של כלל בני הנוער, לפי מין ושכבת גיל 8
- לוח 3 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער בגיל החטיבה העליונה (15-17), לפי מצב הלמידה... 10
- לוח 4 : תחושות התלמידים כלפי בית הספר, לפי מין ושכבת גיל 11
- לוח 5 : עמדות התלמידים כלפי בית הספר, לפי מין ושכבת גיל 12
- לוח 6 : תפיסת התלמידים את יחס המורים אליהם, לפי מין ושכבת גיל 13
- לוח 7 : תפיסת תלמידי החטיבה העליונה את יחס המורים כלפיהם, לפי מסגרות לימוד 13
- לוח 8 : תפיסת התלמידים את התנהגות בני כיתתם, לפי מין ושכבת גיל 14
- לוח 9 : הערכת התלמידים את הישגיהם הלימודיים, לפי מין ושכבת גיל 14
- לוח 10 : מידת הלחץ מהלימודים ויכולת לפנות לעזרה על-פי תפיסת התלמידים, לפי מין ושכבת גיל. 15
- לוח 11 : מידת הלחץ מהלימודים ויכולת לפנות לעזרה על-פי תפיסת תלמידי החטיבה העליונה, לפי מסגרות לימוד 15
- לוח 12 : תלמידים המקבלים עזרה בלימודים, לפי מין ושכבת גיל 16
- לוח 13 : תלמידי החטיבה העליונה המקבלים עזרה בלימודים, לפי מסגרות לימוד 16
- לוח 14 : הימנעות מלמידה בזמן השיעור, לפי מין ושכבת גיל 18
- לוח 15 : הימנעות מלמידה בזמן השיעור בקרב תלמידי החטיבה העליונה, לפי מסגרות לימוד 18
- לוח 16 : הנושאים העיקריים לדיון בשעת מחנך המעניינים את התלמידים, לפי מין ושכבת גיל 19
- לוח 17 : תחומים שהתלמידים מעוניינים שבית הספר יקיים בהם פעילויות מיוחדות, לפי מין ושכבת גיל 20
- לוח 18 : הדברים העיקריים שלא מצאו חן בעיני בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים בבית הספר האחרון שבו למדו, לפי מצב למידה 21
- לוח 19 : הדברים העיקריים שמצאו חן בעיני בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים בבית הספר האחרון שבו למדו, לפי מצב הלמידה 22
- לוח 20 : הנושאים שקיבלו עזרה בלימודים בשנה האחרונה שבה למדו ומקור העזרה, לפי מין 22
- לוח 21 : הסיבות העיקריות של בני הנוער לעזיבת בתי ספר רגילים, לפי מין ומצב הלמידה 23
- לוח 22 : סיבות נוספות לעזיבת הלימודים בקרב הנושאים, לפי מין 24
- לוח 23 : החוגים והפעילויות שבהם השתתפו בני הנוער, לפי מין וגיל 26
- לוח 24 : הסיבות לאי-השתתפות בחוגים או בפעילויות, לפי גיל ומין 27
- לוח 25 : היחסים בין הצוות האחראי למשתתפים בחוגים והיחסים בין המשתתפים לבין עצמם, לפי מין וגיל 28
- לוח 26 : העדפות בני הנוער בתכנון חוגים ופעילויות, לפי מין וגיל 29
- לוח 27 : מקומות הביילוי של בני הנוער, לפי מין וגיל 30
- לוח 28 : ביקור מקומות הביילוי של בני הנוער גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה 30

- לוח 29 : הפעילויות שבהן עסקו בני הנוער ביום הקודם, לפי מין וגיל.....31
- לוח 30 : הפעילויות שבהן עסקו גילאי 15-17 יום קודם למילוי השאלון, לפי מצב הלמידה.....32
- לוח 31 : היעדר מקומות בילוי מחוץ לבית ותחושת שעמום של בני הנוער, לפי מין וגיל.....32
- לוח 32 : היעדר מקומות בילוי מחוץ לבית ותחושת שעמום של בני הנוער, לפי מצב למידה.....32
- לוח 33 : בני הנוער העובדים, לפי מין וגיל ולפי מצב למידה.....33
- לוח 34 : בני הנוער גילאי 15-17 העובדים, לפי מצב הלמידה.....33
- לוח 35 : שעות העבודה של בני הנוער המועסקים, לפי מין וגיל.....34
- לוח 36 : שעות העבודה של בני הנוער גילאי החטיבה העליונה המועסקים, לפי מצב הלמידה.....34
- לוח 37 : הסיבות העיקריות שבגללן עובדים בני הנוער, לפי מין וגיל.....35
- לוח 38 : הסיבות העיקריות שבגללן עובדים בני הנוער גילאי החטיבה העליונה, לפי מצב הלמידה.....35
- לוח 39 : תחושת בדידות בקרב בני הנוער, לפי מין וגיל.....37
- לוח 40 : תחושת בדידות בקרב בני הנוער גילאי 15-17, לפי מצב למידה.....37
- לוח 41 : היבטים של התחברות לקבוצת השווים, לפי מין וגיל.....38
- לוח 42 : היבטים של התחברות לקבוצת השווים בקרב גילאי 15-17, לפי מצב למידה.....38
- לוח 43 : בעיות פיזיות ובעיות רגשיות שדווחו על-ידי בני הנוער, לפי מין וגיל.....39
- לוח 44 : בעיות פיזיות ובעיות רגשיות שדווחו על-ידי בני הנוער, לפי מצב הלמידה.....39
- לוח 45 : מקרי הצקות, הטרדות או בריונות בתמרה, בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית, לפי מין ושכבת כיתה.....40
- לוח 46 : קרבנות ותוקפנות בשטח בית הספר, לפי מין וגיל.....40
- לוח 47 : קרבנות ותוקפנות בשטח בית הספר בקרב גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה.....41
- לוח 48 : הטרדות או הצקות בשטח בית הספר בתמרה, בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית, לפי מין ושכבת כיתה.....41
- לוח 49 : קרבנות ותוקפנות מחוץ לבית הספר, לפי מין וגיל.....42
- לוח 50 : קרבנות ותוקפנות מחוץ לבית הספר בקרב גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה.....43
- לוח 51 : נשיאת נשק להגנה עצמית, לפי אוכלוסייה, מין ושכבת כיתה.....44
- לוח 52 : שתייה לשוכרה, לפי אוכלוסייה, מין ושכבת כיתה.....44
- לוח 53 : עמדות בני הנוער לגבי שכונת המגורים ולגבי העיר ותחושת הביטחון בה, לפי מין וגיל.....45
- לוח 54 : בני הנוער המודעים לשירותים הניתנים בעיר, לפי מין וגיל.....45
- לוח 55 : בני הנוער גילאי 15-17 המודעים לשירותים הניתנים בעיר, לפי מצב הלמידה.....46
- לוח 56 : בני הנוער שקל להם או קל להם מאוד לשוחח עם אנשי מקצוע על עניינים המטרידים אותם, לפי מין וגיל.....46
- לוח 57 : בני נוער גילאי 15-17 שקל להם או קל להם מאוד לשוחח על נושאים שמטרידים אותם עם אנשי מקצוע, לפי מצב הלמידה.....47
- לוח 58 : בני הנוער שקל להם או קל להם מאוד לשוחח עם בני משפחה על עניינים שמטרידים אותם, לפי מין וגיל.....48

- לוח 59 : בני הנוער גילאי 15-17 שקל להם או קל להם מאוד לשוחח על נושאים שמטרידים אותם
 עם בני משפחה, לפי מצב הלמידה 48
- לוח 60 : התלמידים שקל להם או קל להם מאוד לשוחח עם הוריהם על נושאים שמטרידים אותם,
 לפי מין, אוכלוסייה ושכבת כיתה 48
- לוח 61 : תלמידים המדווחים על מעורבות הוריהם בבית הספר או בלימודיהם, לפי מין וגיל 49
- לוח 62 : תלמידי החטיבה העליונה המדווחים על מעורבות הוריהם בבית הספר או בלימודיהם,
 לפי מצב הלמידה 49
- לוח 63 : בני הנוער המדווחים על אי-הסכמה בינם לבין הוריהם בנושאים שונים, לפי מין וגיל 50
- לוח 64 : בני נוער גילאי 15-17 המדווחים על אי-הסכמה בינם לבין הוריהם בנושאים שונים,
 לפי מצב הלמידה 51
- לוח 65 : תגובות ההורים להתנהגות לא מקובלת לפי דיווח בני הנוער, לפי מין וגיל 51
- לוח 66 : תגובות ההורים להתנהגות לא מקובלת לפי דיווח בני הנוער גילאי 15-17,
 לפי מצב הלמידה 52
- לוח 67 : רמת ההשכלה על-פי ניבוי בני הנוער, לפי מין וגיל 52
- לוח 68 : רמת ההשכלה על-פי ניבוי תלמידי החטיבה העליונה, לפי מצב הלמידה 53
- לוח 69 : בני הנוער שציינו כי חשוב להם מאוד להשיג ערכים אישיים שונים, לפי מין וגיל 54
- לוח 70 : בני הנוער גילאי 15-17 שציינו כי ערכים אישיים שונים חשובים להם, לפי מצב הלמידה 55
- לוח 71 : יחס בני הנוער לשוויון בין המינים, לפי מין וגיל 56
- לוח 72 : יחס בני הנוער גילאי 15-17 לשוויון בין המינים, לפי מצב הלמידה 57

1. מבוא

בשנים האחרונות הולכת וגוברת ההתעניינות בקרב קובעי מדיניות, מקבלי החלטות ואנשי מקצוע ברשויות המקומיות ברווחתם של בני הנוער. בתוך כך, נעשים מאמצים לפתח דרכים טובות יותר לזיהוי צורכי בני הנוער כדי שהללו ישמשו בסיס לפיתוח שירותים ומענים טובים יותר. התעניינות זו מורגשת כיום גם במערכת הפוליטית והמקצועית ביישובים הערביים, עם התגברות ההכרה בצורך להתמקד בבני הנוער ובפיתוח מענים בעבורם ולתת להם מקום חשוב בסדרי העדיפויות של פעולת הרשות המקומית.

לאור הצורך הרב באיתור צרכים ובתכנון שירותים לבני הנוער הערבים, עלה הצורך במידע על בני הנוער, באופן כללי, ועמו החשיבות שבביצוע מחקר על בני נוער ערבים. הפרויקט הנוכחי הוא פרי יוזמתם של ראשי המערכת העירונית בתמרה, אשר חיפשו דרך לשפר את מערכת השירותים לבני נוער בעיר.

1.1 רקע

בני נוער ערבים בישראל

מספר בני הנוער הערבים גילאי 12-17 בישראל עומד כיום על כ-153,000 נפש, והם מהווים 23.4% מגילאים אלה בכלל האוכלוסייה בישראל (בן-אריה וציונית, 2002).

אף-כך, ככלל, לחברה הערבית בישראל יש מאפיינים משותפים (לאום, לשון, תרבות, היסטוריה וערכים), היא הטרוגנית מאוד במישורים שונים. ההטרוגניות באה לידי ביטוי בתחום הכלכלי, החברתי-תרבותי והדתי: האוכלוסייה הערבית מורכבת ממוסלמים (79%), נוצרים (11%) ודרוזים (10%), מעירוניים וכפריים, מבדואים ופלאחים ועוד.

אחת הבעיות המרכזיות של האוכלוסייה הערבית בישראל היא רמה חברתית-כלכלית נמוכה יחסית, המלווה במצוקה כלכלית ועוני. כך, בשנת 2002, 54.4% מהילדים הערבים בישראל היו עניים, לעומת 20.4% מהילדים היהודים (בן-אריה וציונית, 2003).

נתונים סטטיסטיים מלמדים על פערים משמעותיים בתחומים רבים נוספים בין מצבם של בני הנוער הערבים לבין בני הנוער היהודים. על אף מגמת הצמצום בנשירה מבית הספר במהלך השנים, נותרו ממדי הנשירה בקרב כלל בני הנוער הערבים בישראל גבוהים מאוד: בשנת 2001 כ-20% מבני 14-17 לא למדו בבית ספר וכ-30% לא סיימו בית ספר תיכון (למ"ס, 2002).¹ אחוז בני הנוער הערבים שאינם מסיימים בית ספר תיכון גבוה פי שלושה מהשיעור המקביל בקרב בני הנוער היהודים. אף כי בני הנוער הערבים מהווים כרבע מכלל בני הנוער בישראל, בגלל שיעורי הנשירה הגבוהים בקרבם, הם מהווים רוב בקרב הנושרים הגלויים בישראל. כמו כן, 34% מבני הנוער הערבים זכאים לתעודת בגרות, לעומת 51.5% בקרב בני הנוער היהודים (בן-אריה וציונית, 2003).

¹ הנתונים מתייחסים לאחוז בני הנוער שאינם לומדים בבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך.

היקף הצרכים של הנוער הערבי בישראל רחב, ואילו היקף השירותים והמענים לסוגיהם, הקיימים בעבור אוכלוסייה זו, קטן יחסית (אבו-עסבה, 1997; אלחאגי, 1996; לביא, 1997; כהן-נבות ואחרים, 2001).

הצורך הרב במחקר על אודות בני נוער ערבים בישראל נובע גם מהקשיים ומהבעיות הייחודיות של בני נוער אלה יחד עם משפחותיהם, בעקבות השינויים החברתיים-תרבותיים המהירים העוברים על החברה הערבית בישראל. חשיפת החברה הערבית הכפרית לאמצעי התקשורת ההמוניים ויצירת קשרים קרובים עם החברה היהודית העירונית הם שני גורמים מכריעים ביצירת תהליכי שינוי בתחומי החיים השונים של חברה זו. תהליך זה מתבטא, בין היתר, בעלייה מתמדת ברמת ההשכלה, ובכלל זה בהשכלה הגבוהה (אלחאגי, 1994).

ואולם, תהליך "ההתמערבות" גורם להתנגשות בין ערכי המערב לבין הערכים המסורתיים. מצד אחד, יצירת אפיקים חדשים של ניידות חברתית, המתבססים על כישורי הפרט והשכלתו, ולא-דווקא על מוצאו או על מעמדה של משפחתו, פותחת בפני כל אחד את האפשרות לשנות את מעמדו ולהתקדם בחברה (ליפשיץ, 1994). מצד אחר, מציאות זו מורידה את מעמדה של המשפחה בעיני היחיד (חאגי יחיא, 1994), מתחולל מעבר מערכים מסורתיים אל מערכת ערכים מערביים המדגישים את האינדיבידואליזם, ודוגלים בשוויוניות רבה יותר בין בני המשפחה - בין הבעל לאישה, בין הילדים להוריהם ובין בנים לבנות. המודעות הגוברת לסיכונים שבנישואי קרובים הנה דוגמה נוספת לשינוי ערכי הגורר אחריו שינוי במבנה החברתי שהוא משמעותי מאוד. השינויים בערכים ובנורמות, ובמיוחד השינויים בתפקידים המסורתיים של בני המשפחה, כל אלה גורמים למבוכה ולקשיים בקרב בני הנוער ובקרב המבוגרים המופקדים על רווחתם (אבו-עסבה, 2002).

בני הנוער הערבים מוכרים כקבוצה בעלת מאפיינים ייחודיים וצרכים רבים המחייבים התייחסות ייחודית, אולם אוכלוסייה זו טרם זכתה להתייחסות מספקת והולמת במחקר בישראל. המחקר המועט בנושא זה עוסק לרוב בהישגים לימודיים או בסוגיית הזהות. מחסור בבסיס ידע על בני הנוער הערבים מקשה על קביעת מדיניות, על פיתוח שירותים נחוצים ועל יעילות הפעילות של אנשי המקצוע העובדים עם בני הנוער.

העיר תמרה

העיר תמרה ממוקמת בגליל התחתון המערבי, במרחק של כ-20 ק"מ מעכו.

אוכלוסיית תמרה מנתה בשנת 2000 כ-23,000 תושבים וכיום היא מונה 27,000 תושבים. בדומה לכלל האוכלוסייה הערבית, מדובר באוכלוסייה צעירה יחסית לממוצע הכלל-ארצי: 45% מכלל האוכלוסייה הם גילאי 0-17, לעומת 33.5% בכלל האוכלוסייה בישראל (בן-אריה וציונית, 2003). תמרה היא עיר ענייה, הנמצאת באשכול השני (מתוך עשרה) בדירוג החברתי-כלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בן-אריה ואחרים, 2004). וכך, 31% מילדי היישוב חיים במשפחות המקבלות גמלת הבטחת הכנסה (לעומת 12% מכלל הילדים ברמה הארצית).

בעיר תמרה נעשו ונעשים כיום מאמצים רבים לשפר את מערכות החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי. עם זאת, בעיות כמו אלימות וונדליזם, ההולכות ומתפתחות בקרב בני הנוער, עוררו בקרב אנשי מקצוע ומקבלי החלטות בעיר דאגה עמוקה למצבם.

1.2 איתור צרכים ותכנון שירותים לבני הנוער בתמרה

הפרויקט נולד מתוך רצון ללמוד על צורכי בני הנוער ובעיותיהם; וזאת, כדי לפעול בצורה מקיפה וכוללנית לשיפור המענים הניתנים להם. על רקע זה, נענה מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל לפנייתה של עיריית תמרה לסייע ביצירת תשתית מידע שתשמש בסיס לתכנון השירותים ברמה העירונית בעבור בני הנוער. הפרויקט כלל מגוון פעולות מחקר: ראיונות עם אנשי מקצוע, סקר בקרב תלמידי בתי הספר בכיתות ז' עד י"ב, סקר בקרב תלמידים אשר עזבו את בתי הספר הרגילים ולומדים במסגרות חלופיות וסקר בקרב הנושרים ממערכת החינוך הפורמלי.

ממצאי המחקר נידונו על-ידי צוות המחקר המורחב הכולל אנשי מקצוע מעיריית תמרה, משירותים הפועלים בעיר, מאשלים וממכון ברוקדייל, והם הובילו לגיבוש מסקנות ביחס לכיוונים לפיתוח מערכת השירותים לבני הנוער בעיר. מסקנות אלו משמשות בסיס לתהליך תכנון כוללני ברמה המקומית של שירותים כדי להביא לשיפורם. המאמץ מופנה ליצירת מערך שירותים כולל, המשלב בתוכו חינוך פורמלי, טיפול בבעיות מיוחדות וחינוך בלתי-פורמלי ופעילות פנאי; זאת, על-מנת לתת מענה למכלול צורכי בני הנוער בתחומים השונים של חייהם, לאורך זמן ובמצבים שונים.

עם זאת, יש לציין, כי הפרויקט המדווח כאן הוא מקומי וכי הלמידה נגזרת ממצאים על האוכלוסייה ועל השירותים בעיר אחת. במידת האפשר, הושו הממצאים לנתונים על כלל אוכלוסיית בני הנוער הערבים בארץ. לפיכך, יש חשיבות רבה לעריכת מחקרים דומים במקומות נוספים. מכון ברוקדייל ביצע בעבר פרויקט דומה בנצרת (אבו-עסבה ואחרים, 2003) ומבצע כיום פרויקטים נוספים לאיתור צרכים בקרב בני נוער דרוזים בצפון הארץ ובקרב ילדים ובני נוער ביישובים בדוויים בנגב.

2. מערך המחקר

2.1 נושאי המחקר

הפרויקט מתבסס על הנחות היסוד של תכנון כוללני, הגורסות כי לבני הנוער יש צרכים בתחומים רבים, וכי על מנת לתת מענה לצורכיהם, עלינו ללמוד על מצבם ובעיותיהם בכל תחום. עם זאת, יש להתייחס לצרכים של בני הנוער כאל מכלול, הן בגלל הקשר ההדוק שבין התחומים בחיים האישיים של כל נער ונערה, והן בגלל התועלת שבפעולה משולבת ומתואמת של מערכת שירותים.

במסגרת המחקר נאסף מידע לגבי תחומי החיים המרכזיים של בני הנוער בעיר במטרה לבחון את צורכי בני הנוער על-פי תפיסתם. הנושאים העיקריים שנבדקו מנקודת המבט של בני הנוער כוללים: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים; לימודים; פעילות פנאי מאורגנת ולא מאורגנת; עבודה; פעילות חברתית, לרבות התנהגות אלימה ושולית; אוריינטציה ערכית; יחסים עם ההורים ועם מבוגרים אחרים; ויחסם של בני הנוער כלפי השכונה שבה הם גרים, כלפי העיר תמרה וכלפי השירותים שבה.

הלימודים בבית הספר תופסים מקום מרכזי בחיי בני הנוער, ולפיכך חוויית התלמיד בבית הספר זוכה כאן להתייחסות מורחבת. עמדתו של התלמיד כלפי בית הספר נבדקת מבחינות רבות, בהן: האקלים הארגוני, היחסים עם המורים, תחושת לחץ רב מדי, צורך בעזרה נוספת והתנהגויות של ניתוק. זירות מרכזיות נוספות הן הזירה של קבוצת השווים והפעילות החברתית עמם וזירת המשפחה, ובמיוחד היחסים עם שני ההורים. עמדותיהם של בני הנוער ביחס לחווייתם ולמעשיהם בשתי זירות אלו זוכות אף הן להתייחסות משמעותית במסגרת המחקר.

ייחוד חשוב נוסף של מחקר זה מצוי בכך שנאסף מידע על מצבם של כלל בני הנוער בעיר: תלמידי בתי הספר הרגילים, תלמידי בתי הספר האלטרנטיביים (הקולטים בני נוער שנפלטו מהמערכת הרגילה בגלל קשיים בהסתגלות לבית הספר), וגם בני נוער נושרים שאינם לומדים במסגרת חינוכית כלשהי. לנשירה מהלימודים עלולות להיות השלכות שליליות מרחיקות לכת על חייהם ועל עתידם של נערים ונערות (כהן-נבות ואחרים, 2001; אבו-עסבה, 1999; Richman & Bowen, 1997). מכיוון שהנשירה היא מצב סיכון חמור, הופנתה תשומת לב מיוחדת לנסיבות הנשירה ולבעיותיהם ולצורכיהם של בני הנוער שנשרו ממערכת החינוך ונותרו מנותקים.

הפרויקט בוצע מתוך הנחה שבתכנון שירותים לבני נוער חשוב מאוד ללמוד מהם צרכי בני הנוער לפי ראות עיניהם ומהן העדפותיהם לפיתוח שירותים שיענו על צרכים אלה. על כן, איסוף המידע התבצע באמצעות סקרים מקיפים בקרב בני הנוער, סקר תלמידים וסקר נושרים, שנועדו לתת ביטוי מרבי לעמדותיהם של בני הנוער.

2.2 מטרת הפרויקט

המחקר נועד לתמוך בתהליך תכנון כוללני של מערכת השירותים לבני הנוער בעיר על בסיס המידע שנאסף לגבי צרכי בני הנוער בתחומים שונים והעדפותיהם לגבי שירותים רצויים.

2.3 מערך המחקר

איסוף המידע כלל ארבעה רכיבים: מחקר גישוש איכותני, סקר צרכים בקרב תלמידים במסגרות רגילות, סקר צרכים בקרב תלמידים במסגרות אלטרנטיביות וסקר בקרב הנושרים.

מחקר גישוש איכותני

במהלך שנת 2001 נערכו ראיונות עומק וקבוצות מיקוד עם אנשי מקצוע, עם בני נוער ועם הורים, וראיונות מובנים עם מנהלי שירותים לחינוך פורמלי ובלתי-פורמלי ולפעילות לאחר הלימודים.

חלק זה של הפרויקט התבצע כשלב מקדים, ושימש בסיס למיקוד נושאי המחקר ולבניית הכלים.

סקר צרכים בקרב בני הנוער

אוכלוסיית המחקר והמדגם

מתוך החשיבות שניתנה לכך שהמחקר יתייחס לכלל בני הנוער בעיר, נערך סקר הצרכים בקרב שלוש אוכלוסיות של תלמידים:

- ♦ **אוכלוסיית התלמידים בחינוך הפורמלי הרגיל** - תלמידים גילאי 12-18 (כיתות ז'-י"ב). נדגמו 20% מהתלמידים מבין מתלמידי כיתות ז' עד י"ב בכל אחת מהכיתות בשכבות אלה, בכל אחד מבתי הספר בעיר, ציבוריים ופרטיים. דגימה זו הפיקה מדגם של 408 תלמידים.
- ♦ **אוכלוסיית התלמידים במסגרות החלופיות** - בני נוער אלה לומדים במסגרות הקולטות תלמידים שנפלטו מבתי הספר הרגילים, בדרך כלל בשל קשיים לימודיים וקשיי הסתגלות לבית הספר או משום שביקשו לקבל הכשרה מקצועית. תלמידי תמרה לומדים במסגרות הכוללות בתי ספר טכנולוגיים, מפתן ותכנית היל"ה. כל בני הנוער הלומדים במסגרות האלטרנטיביות התבקשו להשתתף בסקר, 135 במספר.
- ♦ **אוכלוסיית הנושרים** - בני נוער אשר אינם לומדים במסגרת לימודית כלשהי המופיעים ברשימה שהרכיבה העירייה על סמך מעקב פרטני על כלל התלמידים שהתחילו לימודי כיתות ז'. כל הנושרים (191 בני נוער) התבקשו להשתתף בסקר.

כלי המחקר ואופן הביצוע

השאלון פותח על סמך השאלון של פרויקט איתור צרכים בנצרת (אבו-עסבה ואחרים, 2003), וברובו הוא כולל שאלות סגורות. חלק מהשאלות מתבססות על שאלון שפותח במסגרת מחקר על התנהגות סיכון, רווחה ובריאות בקרב בני נוער (הראל ואחרים, 2002).² כמו כן, נעשה שימוש בשלושה כלים נוספים:

- ♦ כלים לבדיקת חוויית הלמידה הסובייקטיבית (כהן-נבות, 2000)
- ♦ כלי לבדיקת אוריינטציה ערכית (אזרחי וגל, 1995)
- ♦ כלי לבדיקת לכידות שכונתית (Richman & Bowen, 1997)

הסקר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים ותלמידי המסגרות החלופיות בוצע באחריות עיריית תמרה על-ידי עובדי העירייה באמצע שנת הלימודים 2001-2002. התלמידים בבתי הספר שנבחרו למדגם התבקשו להשיב על שאלון אנונימי למילוי עצמי בערבית שהועבר לקבוצות בחדר פנוי בבית הספר (למשל בספרייה). מבצעי הסקר חזרו לבית הספר פעם נוספת או יותר כדי שתלמידים שנעדרו מהלימודים ביום ההעברה הקבוצתית ימלאו אותו אף הם. תלמידים שהתקשו למלא את השאלון קיבלו עזרה. לא נתקבלו סירובים למלא שאלון.

בני הנוער הנושרים רואיינו על-ידי מראיינים (בדרך כלל סטודנטים) שהועסקו על-ידי העירייה. בדומה לסקר התלמידים, הריאיון התבצע בערבית באמצעות שאלון מובנה ששאלותיו היו סגורות על-פי-רוב. המראיינים הגיעו על-פי-רוב לבתי הנושרים. לעתים, הם הקריאו בפני המראיינים את השאלונים בגלל קשיים בהבנת הנקרא. חשוב לציין שבריאיון פנים-אל-פנים המידע אינו נמסר באופן אנונימי, בניגוד לשאלון לתלמידים.

² הנתונים על כלל התלמידים הערבים בישראל, וכן הנתונים על כלל התלמידים היהודים, לקוחים מתוך סקר HBSC (Health Behaviors in School-Aged Children). זהו סקר בין-לאומי, הבוחן רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון בקרב בני נוער. המחקר בישראל בשנת 1998 בוצע על מדגם מייצג ארצי של תלמידי כיתות ז' עד י' בבתי הספר הרגילים במערכות החינוך הממלכתית והממלכתית-דתית הערבית והיהודית (הראל ואחרים, 2002). הסקר בנצרת בוצע בשנה שבה בוצע סקר HBSC, והשתמש באותן שאלות במקרים רבים כדי שבנושאים שונים תהיה אפשרות להשוות בין בני הנוער בנצרת לבין בני הנוער בכלל האוכלוסייה.

שיטת הניתוח

במסגרת ניתוח הנתונים נערכו השוואות בין מאפייני התלמידים (לוח 1), לפי מין, לפי חטיבות גיל (גילאי חטיבת הביניים לעומת גילאי החטיבה העליונה) ולפי מצב הלמידה (תלמידי בתי ספר רגילים, תלמידי המסגרות החלופיות והנושרים). הניתוח על כלל האוכלוסייה בוצע תוך שקלול הנתונים כדי לייצג באופן מהימן את החלק היחסי של כל קבוצה בכלל אוכלוסיית בני הנוער בתמרה.

לוח 1: המרואיינים לפי מין ושכבת גיל (במספרים מוחלטים)

מספר	סה"כ
734	מין*
412	בנים
317	בנות
	שכבת גיל*
240	גיל חטיבת ביניים
494	גיל חטיבה עליונה
168	בתי ספר רגילים
135	מסגרות חלופיות
191	נושרים

* חסר מידע על חמישה מרואיינים

במקרים נדירים חסר מידע על מין התלמיד, שכבת הכיתה או סוג בית הספר. על כן, בלוחות המציגים נתונים לפי מאפיינים אלה, מספר התלמידים בכל אחת מהקטגוריות אינו מסתכם בסך-כל התלמידים במדגם כולו.

בהשוואה בין הנושרים לתלמידי המסגרות החלופיות ולתלמידי בתי הספר הרגילים הובא בחשבון הנתונים על תלמידי החטיבה העליונה בלבד, היות שזוהי קבוצת הגיל המקבילה לגיל תלמידי המסגרות החלופיות ולגיל הנושרים.

כדי לבדוק האם ההבדלים שהתגלו בין הקבוצות אכן משמעותיים, בוצעו מבחנים סטטיסטיים. במרבית המקרים הנושאים בשאלון נבדקו באמצעות משתנה אורדינלי המתייחס לדרגות שונות של התופעה (לדוגמה, דרגות שונות של שביעות רצון מבית הספר, או דרגות שונות של תדירות מקרי אלימות), ועל כן נעשה שימוש במבחן Tau b במקרים שהנושא הנבדק נבחן באמצעות משתנה דיכוטומי או נומינלי - נעשה שימוש במבחן χ^2 .

3. ממצאים

3.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

הפרק הנוכחי מציג את המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של אוכלוסיית בני הנוער בעיר תמרה. תחילה יוצגו הנתונים לגבי כלל האוכלוסייה בחלוקה לפי שכבות גיל, דהיינו, גיל חטיבת הביניים וגיל

החטיבה העליונה. לאחר מכן, יוצגו הנתונים המתייחסים לבני הנוער בגיל חטיבה העליונה על-פי מצב הלמידה שלהם, דהיינו, תלמידי בתי ספר רגילים, בני נוער הלומדים במסגרות החלופיות ובני נוער נושרים המנותקים ממסגרת לימודית כלשהי.

מלוח 2 עולה כי מרבית אוכלוסיית התלמידים מתרכזת בשלוש שכונות: מרכז הכפר, שכונת חאלת אלשריף והשכונה העליונה. כמו כן, ניתן לראות התפלגות דומה של שכבות הגיל של בני הנוער בכל שכונות העיר.

מרבית משפחות בני הנוער בתמרה הן מרובות ילדים (87%), דהיינו, ארבעה ילדים ויותר. קרוב לשליש (32%) הן משפחות גדולות מאוד - שישה ילדים לפחות.

רק 5% מכלל הילדים חיים במשפחות חד-הוריות או שהוריהם אינם חיים יחד, יותר בקרב תלמידי החטיבה העליונה (7%, לעומת 2% בקרב תלמידי חטיבות הביניים). ניתן ליחס הבדל זה לעובדה שחלק ממשפחות בני הנוער בגיל חטיבת הביניים הן צעירות יותר מאלו של בני הנוער בגיל החטיבה העליונה.

השכלת האם בכשני שלישים מהמשפחות היא עד חטיבת הביניים, וכך גם נמצא לגבי השכלת האב. שיעור זה מעיד על ההבדל שקיים בין אוכלוסיית העיר תמרה ובין אוכלוסיית נצרת, שבה נמצאו שיעורים נמוכים של הורים שהשכלתם היא עד חטיבת הביניים בלבד – 39% מהאבות ו-29% מהאימהות (אבו-עסבה, כהן-נבות ועבדו, 2003). יחד עם זאת, ניתן לראות כי בקרב משפחות בני הנוער הצעירים קיים שיעור גבוה יחסית של אבות ואימהות אשר המשיכו להרחיב את השכלתם מעבר לחטיבת ביניים (46%), לעומת ההורים של בני הנוער המבוגרים יותר (29% מהאבות ו-33% מהאימהות). ניתן להסביר ממצא זה בכך שהורי בני הנוער הצעירים הם צעירים יותר, ומכאן, לאור המגמות הכלליות של עלייה במספר שנות הלימוד בקרב הדור הצעיר (אלחאגי, 1994), שהם משכילים יותר מהאוכלוסייה המבוגרת מהם.

ההערכה הסובייקטיבית של המצב הכלכלי היא חיובית בקרב מרבית התלמידים בתמרה (65% מהנשאלים). ואולם, ל-13% מבני הנוער חסרים מוצרים יומיומיים ברי קיימא, כגון: מקרר, טלפון, טלוויזיה, שולחן להכנת שיעורי בית ומיטה נפרדת לכל ילד. כ-8% מבני הנוער דיווחו על היעדר טלפון וכשני אחוזים דיווחו על היעדר מקרר בבית. היעדר טלפון ושולחן לשיעורי בית נפוץ יותר אצל בני הנוער המבוגרים יותר.

לעומת מוצרים אלו, נמצא כי ב-61% מהבתים יש מחשב. נתון זה מעודד ומלמד על רצון הורים רבים להעשיר את ההזדמנויות החינוכיות לילדיהם, גם אם הם עצמם אינם בעלי השכלה גבוהה.

לוח 2: מאפיינים של כלל בני הנוער, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבה עליונה	חטיבת ביניים	סה"כ	
494	240	734	מספר המשיבים (N)
			מין
49	51	51	בנים
49	51	49	בנות
			אזור מגורים
18	17	18	שכונה עליונה
14	11	12	שכונה צפונית
18	19	19	חאלת אלשריף
10	8	9	חי אבו אלרומאן
3	4	4	חיי אלגיבל
5	3	4	אלהרובי
10	11	11	כניסה לכפר
22	25	23	מרכז הכפר
			מספר ילדים במשפחה
89	85	87	ארבעה ויותר
38	25	32	שישה ויותר**
			מצב משפחתי
			ההורים אינם חיים יחד (בגלל גירושין, פרידה או מות אחד ההורים)*
7	2	5	
			עיסוק האב
42	32	37	אינו מועסק**
			השכלת האב**
3	3	3	לא למד
68	51	60	למד עד חטיבת ביניים (כולל)
29	46	37	למד מעל חטיבת ביניים
			השכלת האם**
6	4	5	לא למדה
61	50	56	למדה עד חטיבת ביניים (כולל)
33	46	39	למדה מעל חטיבת ביניים
			הערכה סובייקטיבית של המצב הכלכלי**
59	71	65	טוב או טוב מאוד
34	23	29	ממוצע
7	5	6	לא כל כך טוב או כלל לא טוב
			מחסור במוצרים ברי-קיימא
1	2	2	בתים ללא מקרר
11	5	8	בתים ללא טלפון*
1	1	1	בתים ללא טלוויזיה
13	7	10	בתים ללא שולחן להכנת שיעורי בית**
9	7	8	בתים ללא מיטה נפרדת לכל ילד
14	11	13	בתים ללא פריט אחד לפחות מהנ"ל*
54	69	61	יש מחשב בבית
			מידת דתיות
18	24	21	דתי או דתי מאוד
67	65	66	מסורתית
15	12	13	לא דתי

P<0.01 ** ; P<0.05 *

כאמור, חלק מתלמידי החטיבה העליונה לומדים בבתי ספר רגילים, חלקם - במסגרות לימוד חלופיות ואחרים - נשרו ממסגרות הלימוד. לוח 3 המציג את המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של גילאי החטיבה העליונה, על-פי מצב הלמידה שלהם.

נראה כי קיים הבדל בין המינים במצב הלימודים. במסגרות הלימוד החלופיות, אחוז הבנים בין התלמידים הוא הגבוה ביותר (71%), לעומת בתי הספר הרגילים (44%), וכן לעומת שיעורם בקרב הנושאים (65%). לגבי הבנות, השיעור הגבוה ביותר לומדות בבתי הספר הרגילים (56%), בהשוואה למסגרות החלופיות ולנושרות (29% ו-35%, בהתאמה).

במרבית שכונות העיר, שיעור תלמידי בתי הספר הרגילים, תלמידי המסגרות החלופיות ושיעור הנושאים דומה בדרך כלל לשיעורים בקרב כלל בני הנוער בעיר. זאת, למעט שכונת חאלת אלשריף, שם נמצאו שיעורים גבוהים במיוחד במסגרות חלופיות (27%) ובקרב הנושאים (27%), לעומת תלמידי בתי הספר הרגילים (14% בלבד).

ממצאי הסקר מראים כי בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים גדלים פעמים רבות במשפחות בעלות רקע סוציו-אקונומי נמוך במיוחד.

עוד מראה לוח 3 כי שיעור המשפחות עם שישה ילדים ויותר גבוה בקרב משפחות תלמידי המסגרות החלופיות לעומת תלמידי בתי הספר הרגילים, ועוד יותר גבוה בקרב משפחות בני הנוער הנושאים (32% משפחות עם שישה ילדים ויותר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים, לעומת 48% בקרב תלמידי המסגרות החלופיות ו-53% בקרב הנושאים).

הנתונים העוסקים בהשכלת ההורים של תלמידי החטיבות העליונות מראים כי שיעור בני הנוער אשר דיווחו על השכלה נמוכה של הורים (עד חטיבת ביניים כולל) או על היעדר השכלה גבוה יותר בקרב הנושאים (88% מהאבות ו-87% מהאימהות) ובקרב תלמידי המסגרות החלופיות (77% ו-76% מאשר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים (66% ו-60%).

הדיווח על מחסור במוצרים ברי-קיימא מצביע על מצב כלכלי קשה יותר של תלמידי המסגרות החלופיות ושל בני הנוער הנושאים. בקרב בני נוער אלה קיים אחוז גבוה יותר של בתים ללא מוצר אחד לפחות (מבין המוצרים המובאים בלוח 3): 19% ו-18%, בהתאמה, בהשוואה ל-12% מתלמידי בתי הספר הרגילים). מגמה דומה ניתן לראות מהממצאים על אחוז האבות שאינם עובדים בשכר ומהערכתם הסובייקטיבית של בני הנוער את מצבה הכלכלי של המשפחה.

הדמיון בין קבוצת תלמידי המסגרות החלופיות לקבוצת הנושאים ניכר גם בקיומו של מחשב בבית: אחוז נמוך מהם דיווח כי יש מחשב בביתם (35% ו-30% בהתאמה), בהשוואה לתלמידי בתי הספר הרגילים (65%).

לוח 3: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער בגיל החטיבה העליונה (15-17), לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושאים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ בחטיבה עליונה	מספר המשיבים (N)
191	135	168	494	מין**
65	71	44	51	בנים
35	29	56	49	בנות
				אזור מגורים**
19	17	18	18	שכונה עליונה
12	8	15	13	שכונה צפונית
27	27	14	18	חאלת אלשריף
7	4	11	9	חי אבו אלרומאן
4	6	3	4	חי אלג'בל
4	4	5	5	אלהרובי
10	9	10	10	כניסה לכפר
19	17	23	22	מרכז הכפר
-	1	-	1	פנימייה
				מספר ילדים במשפחה
92	92	88	89	ארבעה ויותר
53	48	32	38	שישה ויותר**
				מצב משפחתי
9	12	5	7	ההורים אינם חיים יחד (בגלל גירושין, פרידה או מות אחד ההורים)
				עיסוק האב
52	48	38	42	אינו מועסק
				השכלת האב**
7	6	2	6	לא למד
81	71	64	68	למד עד חטיבת ביניים (כולל)
12	24	34	29	למד מעל חטיבת ביניים
				השכלת האם**
6	8	5	6	לא למדה
81	68	55	61	למדה עד חטיבת ביניים (כולל)
13	24	40	33	למדה מעל חטיבת ביניים
				הערכה סובייקטיבית של מצב כלכלי
49	62	61	59	טוב או טוב מאוד
28	41	34	34	ממוצע
9	11	5	7	לא כל כך טוב או כלל לא טוב
				מחסור במוצרים ברי-קיימא
3	-	-	1	בתים ללא מקרר*
21	12	7	11	בתים ללא טלפון**
1	-	1	1	בתים ללא טלוויזיה
28	22	6	12	בתים ללא שולחן להכנת שיעורי בית**
16	18	5	9	בתים ללא מיטה נפרדת לכל ילד**
19	18	12	14	בתים ללא פריט אחד לפחות מהנ"ל**
30	35	65	54	יש מחשב בבית**
				מידת דתיות**
10	26	20	19	דתי או דתי מאוד
60	66	69	67	מסורתי
30	9	11	15	לא דתי

* P<0.05 ; ** P<0.01

גם בנושא הגדרת הדתיות נמצאו הבדלים בין הקבוצות: רק 10% מבני הנוער הנושרים הגדירו את עצמם כדתיים או דתיים מאוד, לעומת 20% מקרב תלמידי בתי הספר הרגילים ו-26% מקרב תלמידי המסגרות החלופיות. אמנם רוב התלמידים מעידים על עצמם כמסורתיים בכל מסגרות הלימוד, אך כשליש מבני הנוער הנושרים מעידים על עצמם כי אינם דתיים, כמעט פי שלושה מתלמידי בתי הספר הרגילים והמסגרות החלופיות.

3.2 לימודים

בית הספר ממלא תפקיד מרכזי בחיי בני הנוער במוסד החינוכי האחראי להקניית ידע ומיומנויות לבני הנוער. בנוסף, מהווה בית הספר את אחד ההקשרים המרכזיים בחיי בני הנוער המבלים בו שעות רבות, לומדים בו ערכים ומקיימים בו יחסי גומלין עם בני גילם ועם מבוגרים שאינם בני משפחתם. מסיבות אלו, לטיב הלמידה והחוויה הבית-ספרית יש השלכות מרכזיות על ההתפתחות האישית של בני הנוער ועל חייהם כבוגרים בעתיד.

פרק זה מציג את תפיסת בני הנוער את המערכת הבית ספרית ויחסם אליה: אקלים בית הספר, יחס המורים אליהם ויחס התלמידים האחרים, הישגיהם הלימודיים והקשיים העומדים בפניהם. הממצאים מתייחסים לעמדותיהם של בני הנוער הלומדים בבתי הספר הרגילים ושל אלו הלומדים במסגרות החלופיות, והם יוצגו תוך השוואה בין המינים, בין שכבות הגיל ובין מסגרות הלימוד.

שביעות רצון מבית הספר

התלמידים שהשתתפו במחקר נשאלו לגבי תחושותיהם ועמדותיהם כלפי בית הספר. בלוח 4 ניתן לראות כי שלושה רבעים מהנשאלים "אוהבים" או "אוהבים מאוד" את בית הספר. לא נמצא הבדל בין שכבות הגיל בדיווח על תחושה זו, אך נמצאו הבדלים בין המינים: 85% מהבנות לעומת 68% מהבנים.

לוח 4: תחושות התלמידים כלפי בית הספר, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

תחושות כלפי בית הספר	כלל התלמידים			
	בנות	בנים	חטיבת ביניים	חטיבת עליונה
אוהב/אוהב מאוד את בית הספר	85**	68	75	78
לא אוהב/לא אוהב כלל את בית הספר	10	17	14	13
שונא את בית הספר	6	15	12	8

** P<0.01

בנוסף, לא נמצאו הבדלים בין בני הנוער בגיל החטיבה העליונה הלומדים בבתי הספר הרגילים לבין אלו הלומדים במסגרות החלופיות.

ממצאי לוח 5 מראים כי אחוז גבוה של בני נוער מרגישים שייכים לבית הספר (78%). יותר ממחצית בני הנוער (56%) סבורים שבבית הספר מתייחסים לתלמידים בקפדנות ובנוקשות יתירה, אם כי כשני שלישים סבורים כי כללי בית הספר הוגנים וכמחצית מדווחים על מעורבות רבה של התלמידים בקביעת החוקים.

לוח 5: עמדות התלמידים כלפי בית הספר, ^ לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

ההיגד	כלל התלמידים	בנים	בנות	חטיבת ביניים	חטיבה עליונה
הרגשת שיתוף ושייכות					
בבית הספר שלי תלמידים משתתפים בקביעת החוקים והכללים	52	50	*54	51	54
בבית ספר שלי מתייחסים לתלמידים בנוקשות ובקפדנות רבה מדי	56	58	54	52	*62
החוקים והכללים בבית ספר שלי הוגנים	66	63	**69	69	**63
אני מרגיש שייך לבית ספר שלי	78	75	82	78	79
אני נהנה ללכת לבית ספר ^{^^}	60	59	62	59	*63
תנאים פיזיים בבית הספר					
בית הספר שלי נקי	76	80	**72	67	**86
צפוף מדי בכיתה	30	29	31	27	*32
ציוד הספורט בבית ספר מספק אותנו	47	45	*49	57	**35
אמצעי העזר בבית ספר מספקים אותנו	62	58	*67	61	65

* P<0.05 ; ** P<0.01

[^] התלמידים שציינו "נכון" או "נכון בהחלט" על כל אחד מההיגדים. קטגוריות נוספות לבחירה היו "אין לי דעה", "לא נכון" או "בהחלט לא נכון".
^{^^} התלמידים שציינו "לעתים קרובות מאוד" או "לעתים קרובות" על היגד זה. קטגוריות נוספות לבחירה היו "לפעמים", "לעתים רחוקות" או "אף פעם".

אחוזים גבוהים יותר מבני הנוער בחטיבה העליונה מדווחים על יחס נוקשה וקפדני מדי מצד בית הספר כלפי התלמידים (62% לעומת 52% מתלמידי חטיבת הביניים). באשר לכך, נמצאו אף הבדלים בין המינים, כך שבאופן כללי ניכר ששביעות הרצון מבית הספר גבוהה יותר בקרב הבנות: שיעור גבוה יותר מהן מדווחות על מעורבות התלמידים בקביעת כללים וחוקים בבית הספר (54% בהשוואה ל-50% מהבנים) ועל הגינות הכללים והחוקים (69% בהשוואה ל-63%, בהתאמה).

שביעות הרצון ניכרת גם מבחינת התנאים הפיזיים בבית הספר: 76% מהנשאלים סבורים שבית הספר נקי (אחוזים גבוהים יותר בקרב הבנים ותלמידי החטיבה העליונה); רק כשליש חושבים כי צפוף מדי בכיתה; ציוד הספורט מספק לדעת כמעט מחצית הנשאלים ומעל מחצית מדווחים כי אמצעי העזר מספקים גם הם.

על אף ההבדלים בין בתי הספר הרגילים למסגרות החלופיות באוכלוסיית התלמידים, בתכנית הלימודים ובהיבטים אחרים, אין הבדלים משמעותיים מבחינת שביעות רצונם של התלמידים מבית הספר.

שביעות רצון מיחס המורים

גם לגבי יחס המורים מביעים מרבית בני הנוער שביעות רצון גבוהה. על פי לוח 6, כ-80% מהנשאלים מרגישים כי מוריהם מתעניינים בהם כבני אדם, מעודדים אותם לומר את דעותיהם ומספקים עזרה בעת הצורך. כשני שלישים מהנשאלים חשים כי המורים מתייחסים אליהם בהגינות, נתון שעולה בקנה אחד עם דיווחי התלמידים לגבי הגינות הכללים בבית הספר.

עוד נמצאו הבדלים בין שכבות הגיל בנוגע להרגשה שהמורים מתייחסים לתלמידים בהגינות ומתעניינים בהם כבני אדם (יותר בקרב תלמידי החטיבה העליונה). כמו כן, נמצא שיעור גבוה יותר של תלמידי חטיבת הביניים, ובמיוחד בנים, המדווחים על דיבור מעליב מצד המורים.

לוח 6: תפיסת התלמידים את יחס המורים אליהם, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבת עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
					יחס חיובי מצד המורים
79	84	81	83	82	המורים שלי מעודדים אותי לומר את דעותיי
*68	61	64	64	64	המורים שלי מתייחסים אלינו בצורה הוגנת
86	82	86	81	83	כשאני צריך עזרה נוספת מהמורים, אני יכול לקבל אותה
**87	77	**87	77	82	המורים שלי מתעניינים בי כאדם
					יחס שלילי מצד המורים
*42	47	**36	53	44	יש מורים המדברים אליי בצורה מעליבה
**50	83	*63	71	67	יש מורים המשתמשים בעונש פיזי (מכות) כלפי תלמידים

* P<0.05 ; ** P<0.01

^ התלמידים שציינו "נכון" או "נכון בהחלט" על כל אחד מההיגדים. קטגוריות נוספות לבחירה היו "אין לי דעה", "לא נכון" או "בהחלט לא נכון".

נתון מדאיג הוא שמעל שני שלישים מהנשאלים מדווחים כי ישנם מורים בבית ספרם אשר משתמשים בעונש פיזי כלפי תלמידים. תופעה זו מדווחת יותר על-ידי בנים (71%, לעומת 63% מהבנות), ועל-ידי בני נוער בחטיבת הביניים (83%, לעומת 50% מהחטיבה העליונה).

לא נמצאו הבדלים בתפיסת יחס המורים בין תלמידי בתי הספר הרגילים לבין תלמידי המסגרות החלופיות, אף כי מסגרות חלופיות שואפות להעניק יחס אישי וחס במיוחד לבני הנוער. עם זאת, תופעת השימוש בעונש פיזי מדווחת כפליים ואף יותר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים מאשר בקרב תלמידי המסגרות החלופיות (לוח 7).

לוח 7: תפיסת תלמידי החטיבה העליונה את יחס המורים כלפיהם, לפי מסגרות לימוד (באחוזים)

מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ בחטיבה עליונה	
			יחס חיובי מצד המורים
84	78	79	המורים שלי מעודדים אותי לומר את דעותיי
71	68	68	המורים שלי מתייחסים אלינו בצורה הוגנת
85	87	86	כשאני צריך עזרה נוספת מהמורים, אני יכול לקבל אותה
83	88	87	המורים שלי מתעניינים בי כאדם
			יחס שלילי מצד המורים
40	42	42	יש מורים המדברים אליי בצורה מעליבה
**25	55	50	יש מורים המשתמשים בעונש פיזי (מכות) כלפי תלמידים

** P<0.01

^ התלמידים שציינו "נכון" או "נכון בהחלט" על כל אחד מההיגדים. קטגוריות נוספות לבחירה היו "אין לי דעה", "לא נכון" או "בהחלט לא נכון".

שביעות רצון מהיחסים החברתיים בבית הספר

שביעות הרצון הגבוהה קיימת גם לגבי מערכות היחסים החברתיות בין התלמידים (לוח 8). נמצא כי מרבית בני הנוער מדווחים שהם נהנים להיות יחד (85%), ששאר התלמידים בכיתה מקבלים אותם כפי שהם (83%) ושהתלמידים בכיתה מוכנים לעזור זה לזה (78%). בצד שביעות הרצון מהיחסים החברתיים, מעל מחצית בני הנוער דיווחו כי התלמידים מעליבים זה את זה.

לוח 8: תפיסת התלמידים את התנהגות בני כיתתם, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבה עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
					יחס חיובי של התלמידים
**83	86	**80	90	85	התלמידים בכיתתי נהנים להיות ביחד
79	78	**82	73	78	רוב התלמידים בכיתתי מוכנים לעזור זה לזה
87	79	84	82	83	התלמידים האחרים מקבלים אותי כפי שאני
					יחס שלילי מצד התלמידים
**53	59	58	54	56	התלמידים מעליבים אחד את השני

* P<0.05 ; ** P<0.01

^ התלמידים שצינו "נכון" או "נכון בהחלט" על כל אחד מההיגדים. קטגוריות נוספות לבחירה היו "אין לי דעה", "לא נכון" או "בהחלט לא נכון".

גם בנוגע למערכות היחסים בין בני הנוער לא נמצאו הבדלים בין תלמידי בתי הספר הרגילים לתלמידי המסגרות החלופיות.

תפיסת התלמידים את הישגיהם הלימודיים

מלוח 9 עולה כי הישגיהם הלימודיים של כ-30% מהתלמידים הם נמוכים (מרבית ציוניהם מ-75 ומטה). כמו כן, כשליש מבני הנוער סבורים שיהיה להם ציון שלילי בתעודה הבאה, אחוז גבוה יותר בקרב הבנים ובקרב תלמידי חטיבת הביניים. יחד עם זאת, יש לציין כי שיעור התלמידים שדיווחו על ציונים גבוהים (85 ומעלה) גבוה יותר בקרב בני הנוער בגיל חטיבת ביניים.

לוח 9: הערכת התלמידים את הישגיהם הלימודיים, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבה עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
					רמת הציונים שלי השנה
**33	53	47	40	44	בדרך כלל 85 ומעלה
33	21	27	27	27	בדרך כלל 75 עד 85
23	20	20	22	21	בדרך כלל 65 עד 75
10	5	6	9	7	בדרך כלל פחות מ-65, אך לא נכשל
2	1	1	2	1	בדרך כלל נכשל
*26	35	*29	33	31	אני חושב שיהיה לי ציון שלילי בתעודה הבאה
**43	54	47	51	49	היו לי ציונים שליליים בתעודה האחרונה

* P<0.05 ; ** P<0.01

מבין בני הנוער שדיווחו כי היו להם ציונים שליליים בתעודה הקודמת נמצא אחוז גבוה יותר בקרב בני הנוער בגיל חטיבת ביניים (לוח 9). לגבי תלמידי החטיבה העליונה, מגמות זהות נמצאו בהשוואה בין תלמידי בתי הספר הרגילים לבין המסגרות החלופיות. עם זאת, ניתן לראות כי אחוז המדווחים על ציונים שליליים בתעודה הקודמת גבוה יותר בקרב תלמידי המסגרות הרגילות.

תפיסת בני הנוער את מידת הלחץ שבו הם נתונים ואת יכולתם לפנות לעזרה

כחלק מתפיסת בני הנוער את בית הספר ואת החוויה הלימודית בו חשוב היה לברר איתם את מידת הלחץ שהם חשים ואת יכולתם לפנות לעזרה מגורם כלשהו. לוח 10 מראה כי מעל שליש מהנשאלים חשים "די לחוצים" או "לחוצים" מהלימודים. נמצא כי שיעור תלמידי החטיבה העליונה המרגישים כך גבוה יותר משיעור תלמידי חטיבת הביניים.

לוח 10: מידת הלחץ מהלימודים[^] ויכולת לפנות לעזרה^{^^} על-פי תפיסת התלמידים, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

סה"כ	בנים	בנות	חטיבת ביניים	חטיבה עליונה	
36	38	36	31	42**	די לחוץ או לחוץ מאוד מהלימודים
71	73	68	72	70	יש מישהו בצוות בית ספר שניתן לפנות אליו לעזרה בקשר ללימודים
48	50	47	50	47	יש מישהו בצוות בית ספר שניתן לפנות אליו לעזרה בנושאים אישיים

** P<0.01

[^] התלמידים שדיווחו כי הם מרגישים "די לחוצים" ו"לחוצים מאוד". קטגוריות נוספות לבחירה היו "כלל לא לחוץ" ו"מעט לחוץ".
^{^^} התלמידים שבחרו בקטגוריות "כן, בהחלט" ו"כן". קטגוריות נוספות לבחירה היו "לא כל כך" ו"בכלל לא".

לוח 11 מראה כי בקרב גילאי החטיבה העליונה, שיעור גבוה יותר של תלמידי בתי הספר הרגילים מרגישים כך (47%, לעומת 16% מתלמידי המסגרות החלופיות).

עוד נמצא כי אחוז גבוה של בני נוער מרגיש שיש אל מי לפנות כאשר מתעוררת בעיה הקשורה ללימודים (71%). לעומת זאת, רק כמחצית מרגישים שיש אל מי לפנות כאשר מתעוררת בעיה הקשורה בנושא אישי.

לוח 11: מידת הלחץ מהלימודים[^] ויכולת לפנות לעזרה^{^^} על-פי תפיסת תלמידי החטיבה העליונה, לפי מסגרות לימוד (באחוזים)

סה"כ בחטיבה עליונה	בתי ספר רגילים	מסגרות חלופיות	
42	47	16**	די לחוץ או לחוץ מאוד מהלימודים
70	69	71	יש מישהו בצוות בית ספר שניתן לפנות אליו לעזרה בלימודים
47	45	57	יש מישהו בצוות בית ספר שניתן לפנות אליו לעזרה בנושאים אישיים

** P<0.01

[^] התלמידים שדיווחו כי הם מרגישים "די לחוצים" ו"לחוצים מאוד". קטגוריות נוספות לבחירה היו "כלל לא לחוץ" ו"מעט לחוץ".
^{^^} התלמידים שבחרו בקטגוריות "כן, בהחלט" ו"כן". קטגוריות נוספות לבחירה היו "לא כל כך" ו"בכלל לא".

לוח 11 מדגיש את הייחודיות של מסגרות הלימוד החלופיות מבחינת יחס המורים אל התלמידים. יותר ממחצית תלמידי המסגרות החלופיות (57%) מדווחים כי יש מישהו בצוות בית הספר שניתן לפנות אליו לעזרה בנושאים אישיים, לעומת שיעור נמוך יותר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים (47%). עם זאת, יש לציין שההבדלים אינם מובהקים מבחינה סטטיסטית.

קבלת עזרה בלימודים

יותר ממחצית הנשאלים דיווחו כי הם מקבלים עזרה בלימודים, ללא הבדל בין המינים או בין שכבות הגיל (לוח 12). מבין התלמידים שמקבלים עזרה, 25% מקבלים אותה מבני המשפחה, 24% מקבלים אותה ממורי בית הספר במסגרת הלימודים ו-6% מקבלים אותה מחוץ למסגרת הלימודים, ממורי בית הספר או ממורים אחרים.

נמצא כי שיעור גבוה יותר של בני נוער בגיל חטיבת ביניים מקבלים עזרה מבני משפחה, לעומת בני הנוער בגיל החטיבה העליונה. בהתאם לכך, נמצא שיעור גבוה יותר של גילאי החטיבה העליונה המקבלים עזרה בלימודים ממורי בית הספר. רק 3% מהתלמידים מקבלים שיעורים פרטיים על חשבונם.

לוח 12: תלמידים המקבלים עזרה בלימודים, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבת עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
53	55	54	54	54	מקבל עזרה בלימודים
					מקור העזרה#
*27	21	22	26	24	מקבל עזרה ממורי בית ספר במסגרת יום הלימודים
*5	2	2	4	3	מקבל עזרה ממורי בית ספר אחרי שעות הלימודים
3	4	4	3	3	מקבל עזרה באמצעות שיעורים פרטיים
**19	30	26	24	25	מקבל עזרה מבני המשפחה
15	16	14	17	15	היה רוצה לקבל עזרה בלימודים

* P<0.05 ; ** P<0.01
תלמידים אחדים לא ציינו את מקור העזרה

כ-15% מהנשאלים מעוניינים לקבל עזרה בלימודים. הבדל משמעותי נמצא בין מסגרות הלימוד השונות בחטיבה העליונה: 60% מתלמידי מסגרות חלופיות היו מעוניינים לקבל עזרה, לעומת 6% מתלמידי בתי הספר הרגילים (לוח 13).

לוח 13: תלמידי החטיבה העליונה המקבלים עזרה בלימודים, לפי מסגרות לימוד (באחוזים)

מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ בחטיבה עליונה	
49	47	47	מקבל עזרה בלימודים
			מקור העזרה#
27	27	27	מקבל עזרה ממורי בית ספר במסגרת יום הלימודים
6	5	5	מקבל עזרה ממורי בית ספר אחרי שעות הלימודים
-	4	3	מקבל עזרה באמצעות שיעורים פרטיים
20	19	19	מקבל עזרה מבני המשפחה
**60	6	15	היה רוצה לקבל עזרה בלימודים

** P<0.01
תלמידים אחדים לא ציינו את מקור העזרה

מבין התלמידים המעוניינים לקבל עזרה, 42% ציינו כי הם מעוניינים בעזרה במקצוע האנגלית, 28% - במתמטיקה, 15% - בעברית, ו-8% היו רוצים עזרה בערבית. בהשוואה לתלמידי המסגרות הרגילות, הביעו תלמידי המסגרות החלופיות פחות צורך בעזרה במתמטיקה ובאנגלית, ויותר צורך בעזרה בערבית.

היעדרויות והתנתקות מלמידה

שתי התנהגויות בולטות נובעות מקשיי הסתגלות של בני נוער למערכת הבית-ספרית: היעדרות וניתוק מלמידה. התנהגויות אלה כוללות בריחה משיעורים, היעדרות שלא עקב מחלה, חוסר הקשבה בשיעורים, הפרעה למהלך התקין של השיעור, תחושת שעמום במהלכו ואי-הכנת שיעורי בית.

תשעה אחוזים מהתלמידים דיווחו שהם נעדרו למשך יום שלם ארבע פעמים או יותר במשך שנת הלימודים, שלא עקב מחלה או חופש.

מתוך בני הנוער שנעדרו ארבעה ימים ברציפות, רק 18% מדווחים כי מישהו מבית הספר שוחח איתם על כך, בהם יותר תלמידים בחטיבה העליונה (26%, לעומת 7% בחטיבת ביניים). לגבי גילאי החטיבה העליונה, נראה כי שיעור גבוה יותר של תלמידי המסגרות החלופיות נעדרו ארבעה ימים רצופים (60%, לעומת 32% מתלמידי בתי הספר הרגילים) וכי שוחחו איתם (40% לעומת 19%, בהתאמה). מרבית בני הנוער שנעדרו, מדווחים גם כי הוריהם ידעו על היעדרותם תמיד או בדרך כלל (91%).

מלבד ההיעדרויות, 16% מהנשאלים מדווחים כי השעו אותם לפחות פעם אחת מבית הספר. שיעור התלמידים שהושעו מבית הספר גבוה יותר באופן מובהק בקרב בני הנוער בגיל החטיבה העליונה מאשר בקרב בני הנוער בגיל חטיבת הביניים (23% לעומת 8%, בהתאמה). שיעור גבוה מביניהם מייצג את תלמידי בתי הספר הרגילים (32%, לעומת 9% בקרב תלמידי המסגרות החלופיות).

בדומה לשיעור המושעים, 19% מדווחים כי ברחו מבית הספר, אך לא ליום לימודים מלא. גם בנושא זה נמצא שיעור גבוה יותר בקרב תלמידי החטיבה העליונה (22%, לעומת 12% בחטיבת הביניים), וגם הפעם מדובר בשיעור גבוה יותר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים מאשר תלמידי המסגרות החלופיות (29% ו-11%, בהתאמה).

הן לגבי ההשעיה והן לגבי הבריחה נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים: 24% מהבנים הושעו, לעומת 7% מהבנות; ו-28% בנים ברחו, לעומת 12% מהבנות.

לוח 14 מתייחס להתנהגות של הימנעות מלמידה. לוח זה מראה כי רק תלמידים בודדים (5%) אינם מקשיבים בשיעורים וכי רק 7% מפריעים למהלך השיעור. יחד עם זאת, כשני שלישים משתעממים בשיעור. כ-20% מחפשים תירוצים להשתחרר מהשיעורים או מבית הספר, בהם נמצא שיעור גבוה יותר של בנים (28%, לעומת 13% מהבנות).

לוח 14: הימנעות מלמידה בזמן השיעור, ^א לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבת עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
4	6	4	6	5	אינני מקשיב למורה
44	39	38	45	41	עוסק בדברים אחרים שאינם קשורים לשיעור
20	20	**13	28	20	מחפש תירוצים להשתחרר מהשיעור או מבית ספר
**12	3	6	9	7	מפריע למהלך השיעור
66	66	64	69	66	משעמם לי

** P<0.01

^א התלמידים שציינו שהם עוסקים בפעילויות הללו "תמיד" או "בדרך כלל". קטגוריות נוספות לבחירה היו "בדרך כלל לא" ו"אף פעם".

לוח 15 מראה כי בקרב בני הנוער בחטיבה העליונה, שיעור גבוה יותר של תלמידי בתי הספר הרגילים משתעממים בשיעורים מאשר תלמידי המסגרות החלופיות. לגבי שאר ההתנהגויות שנבדקו בנושא זה, לא נמצאו הבדלים בין תלמידי המסגרות השונות.

לוח 15: הימנעות מלמידה בזמן השיעור ^א בקרב תלמידי החטיבה העליונה, לפי מסגרות לימוד (באחוזים)

מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ בחטיבה עליונה	
4	4	4	אינני מקשיב למורה
42	44	44	עוסק בדברים אחרים שאינם קשורים לשיעור
26	19	20	מחפש תירוצים להשתחרר מהשיעור או מבית ספר
19	10	12	מפריע למהלך השיעור
*50	69	66	משעמם לי

* P<0.05

^א התלמידים שציינו שהם עוסקים בפעילויות הללו "תמיד" או "בדרך כלל". קטגוריות נוספות לבחירה היו "בדרך כלל לא" ו"אף פעם".

שביעות רצון ממגמת הלימוד והכוונה לסיים 12 שנות לימוד

בני הנוער בחטיבה העליונה נשאלו לגבי המגמה שבה הם לומדים כיום. קרוב למחציתם (46%) השיבו כי הם לומדים במגמות מקצועיות. אחוז הבנים במגמות אלה גבוה באופן מובהק מאחוז הבנות (58% ו-35%, בהתאמה). קרוב לשליש (28%) לומדים במגמות הומניות, והיחס בין המינים הפוך מזה הקיים במגמות המקצועיות (15% בנים לעומת 39% בנות). כחמישית לומדים במגמות של מדעים מדויקים (פיזיקה, מתמטיקה, כימיה וכדומה) וכארבעה אחוזים לומדים במגמת ספורט.

במסגרות החלופיות, כמעט כל התלמידים לומדים במגמות מקצועיות (97%) והיתר - במגמה הומנית.

מרבית התלמידים (87%) מביעים שביעות רצון ממגמת הלימוד שלהם³, כמעט ללא הבדלים בין המינים. נמצאה שביעות רצון גבוהה יותר בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים לעומת המסגרות החלופיות (90% לעומת 68% בלבד).

³ "מרוצים" או "מרוצים מאוד". קטגוריות נוספות לבחירה היו "מרוצה במידה מועטה" ו"בכלל לא מרוצה".

כ-10% בלבד מבני הנוער היו רוצים ללמוד במגמה או במקצוע מסוים ואינם יכולים עכשיו. ביניהם, 39% מעוניינים ללמוד במגמות מקצועיות, 33% - במגמות הומניות, 14% - במדעים מדויקים ו-10% - במגמת ספורט.

כל התלמידים נשאלו האם הם סבורים שיסיימו את כיתה י"ב. כמעט כולם (97%) השיבו בחיוב, ללא הבדלים בין קבוצות הגיל ובין המינים. הסיבות העיקריות שבגללן שלושה אחוזים מהתלמידים סבורים שלא יסיימו את כיתה י"ב הן הישגים נמוכים בלימודים, חוסר רצון ללמוד ורצון לצאת לעבודה.

בהתאם לשיעור הגדול של תלמידים שניבאו שיסיימו 12 שנות לימוד, שיעור גבוה גם מתכוננים לגשת לבחינות הבגרות, חלקן או כולן (92%). אחוז גבוה יותר מתלמידי בתי הספר הרגילים מדווחים על כך (97%, לעומת 79% במסגרות החלופיות). שמונים ושמונה אחוזים אף סבורים שיקבלו תעודת בגרות. יותר בנות סבורות כך מבנים (92% לעומת 81%) ותלמידי בתי הספר הרגילים מתלמידי המסגרות החלופיות (89% לעומת 69%). מעניין כי גם אם ציפיות תלמידי המסגרות החלופיות נמוכות יותר מאלו של תלמידי בתי הספר הרגילים, עדיין מצפים רובם לסיים 12 שנות לימוד, ואף להשיג תעודת בגרות חלקית לפחות.

שיעורי המחנך ופעילויות מיוחדות בבית הספר

התלמידים נשאלו לגבי העניין שהם מוצאים בשיעורי המחנך. שלושה רבעים מהנשאלים חושבים כי השיחות בשעת מחנך מעניינות אותם תמיד או לעתים קרובות, כמעט ללא הבדל בין שכבות הגיל או בין המינים.

כאשר נשאלו התלמידים אילו נושאים מעניינים אותם במיוחד, כרבע רצו לדון בבעיות בין תלמידים או בין תלמידים למורים (לוח 16). נושא זה מעניין יותר בנות (34%) מאשר בנים (23%) ואת גילאי חטיבת הביניים (35%) מאשר את גילאי החטיבה העליונה (22%). נושאים אחרים המעניינים את בני הנוער במיוחד הם הלימודים, שוויון בין המינים, אקטואליה, בעיות אישיות ופעילות פנאי.

לוח 16: הנושאים העיקריים לדיון בשעת מחנך המעניינים את התלמידים, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבת עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
**22	35	**34	23	28	בעיות בין תלמידים או בין תלמידים למורים
12	13	13	12	13	נושאים לימודיים
13	12	**17	7	13	שוויון בין גברים לנשים
12	9	12	9	10	אקטואליה
8	8	10	6	8	בעיות אישיות של בני נוער
*5	9	5	9	7	פעילויות פנאי

P<0.01 ** ; P<0.05 *

שני נושאים בלבד עניינו יותר את תלמידי המסגרות החלופיות מאשר את תלמידי בתי הספר הרגילים : נושאים לימודיים (19% ו-14%, בהתאמה) ונושאי אלימות, סמים ועישון (13% ו-2%, בהתאמה).

לסיום, נשאלו בני הנוער באילו תחומים הם מעוניינים שבית הספר יקיים פעילויות מיוחדות. לוח 17 מציג את התפלגות תשובותיהם. נראה כי אחוזים גבוהים של בני נוער מביעים עניין בכל התחומים שפורטו. עוד ניתן לראות בלוח כי קיימים הבדלים בין המינים ובין שכבות הגיל: יותר בנות מתעניינות ביחסים עם ההורים, ביחסים עם המורים, ביחסים עם החברים, בזכויות התלמיד וביחסים עם העירייה; ויותר בני נוער בחטיבה העליונה מאשר בחטיבת הביניים מביעים עניין בנושאים, כגון: מניעת שימוש בסמים, הכוונה מקצועית ואקטואליה. ייתכן כי הבעת עניין זו מעידה על קרבת נושאים אלו לעולמם של בני הנוער המבוגרים יותר לעומת הצעירים.

ברוב התחומים הביעו בני הנוער הלומדים בבתי הספר הרגילים יותר עניין לעומת תלמידי המסגרות החלופיות, למעט הנושאים היחסים עם החברים וההכוונה המקצועית.

לוח 17: תחומים שהתלמידים מעוניינים שבית הספר יקיים בהם פעילויות מיוחדות, לפי מין ושכבת גיל (באחוזים)

חטיבה עליונה	חטיבת ביניים	בנות	בנים	סה"כ	
93	91	93	91	92	צמצום האלימות בקרב בני נוער
**94	87	91	90	90	מניעת שימוש בסמים
89	83	87	85	86	חינוך מיני
**83	72	77	78	77	הכוונה מקצועית
*85	76	79	83	81	אקטואליה
86	83	*88	82	84	יחסים עם ההורים
85	84	**88	80	84	יחסים עם המורים
88	91	*92	88	90	יחסים עם החברים
97	94	*98	93	96	זכויות התלמיד
64	61	*65	59	62	יחסים עם העירייה
*86	91	89	87	88	כישורנות התלמידים

* P<0.05 ; ** P<0.01

^ התלמידים שצינו כי הם "מעוניינים" או "מעוניינים מאוד" בקיום הפעילויות. קטגוריות נוספות לבחירה היו "כלל לא מעוניין" ו"לא יודע מה זה".

3.3 עזיבת הלימודים

פרק זה עוסק בהיבטים הקשורים לעולמם של בני הנוער שעזבו את מסגרות החינוך הרגילות, חלקם עברו ללמוד במסגרות לימוד חלופיות וחלקם נשרו ממערכת החינוך לחלוטין. בשנת 2000, 32% מבני הנוער בתמרה לא למדו בבתי הספר הרגילים. מתוכם, 41% למדו בבתי ספר חלופיים (בתי ספר טכנולוגיים או מפתן) או בתכנית היל"ה של השירות לקידום נוער, והיתר (59% מהנוער שעזב את בית הספר הרגילים), אותם נכנה "הנושרים" היו מנותקים מכל מסגרת לימודית. תחילה, נסקור פרטים מקדימים טרם העזיבה, לגבי בית הספר הקודם. לאחר מכן, נתייחס לנסיבות עזיבת הלימודים מבית הספר הרגיל, ולבסוף, נבחן את מצב הנער או הנערה לאחר העזיבה, הכוונות להמשך לימודים, היקף העוזבים המועסקים והרצון בהכשרה מקצועית, כמו גם ההזדקקות לשירותי רווחה שונים.

הלימודים בבית הספר הקודם

בראש ובראשונה נשאלו בני הנוער על אודותיהם במערכת החינוך. מדיווחיהם עולה כי כ-60% מהם למדו בשלושה בתי ספר ויותר מכיתה א'. בהקשר זה נמצא הבדל בין תלמידי המסגרות החלופיות (76% למדו בבתי ספר רבים) לבין הנושרים (52%). חמישה עשר אחוזים מקרב בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים אף נשארו כיתה במהלך לימודיהם (19% מקרב תלמידי המסגרות החלופיות ו-13% מקרב הנושרים).

בני הנוער הנושרים, שאינם מבקרים במסגרת לימודים כלשהי, נשאלו באיזו כיתה למדו כאשר עזבו את בית הספר. אחוז נמוך (2.5%) עזבו את בית הספר לפני חטיבת הביניים, כולם בנים. שיעור זה עולה עם ההתקדמות בשנים עד לתחילת החטיבה העליונה, ואז שוב יורד עד לשנת הלימודים האחרונה בחטיבה העליונה. כך מדווחים 6% מהנושרים כי עזבו כשהיו בכיתה ז', 10% בכיתה ח', ואילו בכיתה ט', דהיינו לקראת סוף הלימודים בחטיבת הביניים, עולה שיעור העוזבים את מערכת החינוך עד לשליש מהנושרים. בחטיבה העליונה, כאמור, ישנה ירידה בשיעור העוזבים את הלימודים מדי שנה. כשליש מהנושרים מדווחים שעזבו את בית הספר בתחילת הלימודים בחטיבה העליונה, דהיינו, בכיתה י'. שבעה עשר אחוזים עזבו בכיתה י"א ו-2% בכיתה י"ב. ארבעים ושבעה אחוזים אף מדווחים כי עזבו את בית הספר לפני שהסתיימה שנת הלימודים.

הממצאים מראים כי למחצית בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים ואינם משתייכים עוד לאף מסגרת לימודית יש אח או אחות שגם הם עזבו את הלימודים. שיעור זה גבוה יותר בקרב הבנות (67%) מאשר בקרב הבנים (43%). כזכור, הנתונים על מצבם הסוציו-אקונומי של הנושרים העידו כי רבים גדלים במשפחות ברמה סוציו-אקונומית נמוכה ושהשכלת ההורים שלהם נמוכה.

לוחות 18 ו-19 להלן מציגים את הדברים שמצאו חן או לא מצאו חן בבתי הספר הרגילים בעיני בני הנוער שעזבו את בתי הספר הללו. בלוח 18 ניתן לראות שמחציתם מציינים את יחס צוות בית הספר כדבר עיקרי שלא מצא חן בעיניהם ושהרבה פחות מציינים קשיים בלימודים (13%) ואת היחסים בין התלמידים (11%).

לוח 18: הדברים העיקריים שלא מצאו חן בעיני בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים בבית הספר האחרון שבו למדו, לפי מצב למידה (באחוזים)

מסגרות חלופיות	נושרים	בנות	בנים	סה"כ	
52	48	47	50	49	יחס לא טוב מצד צוות בית הספר
10	14	16	12	13	קשיים בלימודים
10	14	10	12	11	בעיות בין תלמידים
13	7	7	10	9	חוסר סדר וניקיון

מן הצד השני, כשליש דיווחו דווקא על יחס צוות בית הספר ועל יחס התלמידים כדברים העיקריים שמצאו חן בעיניהם (לוח 19). נמצאו הבדלים בין הנושרים המנותקים ממסגרת לימודית כלשהי לבין תלמידי המסגרות החלופיות בדיווח כי היחסים בין התלמידים היו הדבר המרכזי שמצא חן בעיניהם בבית הספר (41% ו-19%, בהתאמה). ייתכן שממצא זה משקף את תחושת הבדידות והמחסור בפעילויות חברתיות בקרב בני הנוער המנותקים היום ממסגרת לימודים כלשהי.

לוח 19: הדברים העיקריים שמצאו חן בעיני בני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים בבית הספר האחרון שבו למדו, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בנות	בנים	סה"כ	
36	24	36	27	31	יחס צוות בית הספר
*41	19	33	29	30	היחסים בין התלמידים
8	7	14	4	8	רמת הלימודים
12	5	7	9	8	סדר וניקיון
3	10	3	7	6	מקצועות לימוד מסוימים
*2	12	3	6	5	מתקנים וציוד (מחשבים, ספורט וכדומה)

* P<0.05

ממצא מעניין נוסף הוא שביעות רצונם של תלמידי המסגרות החלופיות מהמתקנים והציוד שהיו קיימים בבית הספר הקודם (12% בהשוואה ל-2% בקרב הנושרים). ייתכן כי פער זה נובע מההשוואה שערכים תלמידי המסגרות החלופיות בין מסגרת הלימודים הנוכחית שלהם למסגרת הרגילה שבה למדו בעבר.

בני הנוער שאינם משתייכים עוד למסגרת לימודים כלשהי נשאלו שאלות נוספות לגבי עזרה בלימודים בבית הספר שעזבו. מתשובותיהם עולה כי רק 23% מהם קיבלו עזרה מיוחדת בלימודים בשנה האחרונה שלמדו בבית הספר (לוח 20). מתוכם, אחוז גבוה יותר של בנים לעומת בנות (26%-ו-19%, בהתאמה).

שליש מהנושרים שקיבלו עזרה (33%) מדווחים על קבלת עזרה מאחד האחים או האחיות שלהם, יותר בקרב הבנות (40% לעומת 31% מהבנים). עשרים ושניים אחוזים - על קבלת עזרה מאחד ההורים ואותו שיעור דיווחו על קבלת עזרה באמצעות שיעורי עזר לאחר הלימודים. אחוז דומה (21%) דיווחו על עזרה ממורי בית הספר במהלך השיעורים. אחוז נמוך במיוחד (6%) דיווחו על עזרה ממורי בית הספר לאחר שעות הלימודים, כולם בנים.

לוח 20: הנושרים שקיבלו עזרה בלימודים בשנה האחרונה שבה למדו ומקור העזרה, לפי מין (באחוזים)

בנות	בנים	סה"כ בקרב הנושרים	
19	26	23	קיבלו עזרה מסוג כלשהו
			מקור העזרה #
33	15	21	עזרה ממורי בית הספר בזמן השיעורים
-	8	6	עזרה ממורי בית הספר לאחר הלימודים
20	23	22	שיעורי עזר פרטיים לאחר הלימודים
20	8	11	קורס או חוג מיוחד
20	23	22	עזרה מאחד ההורים
40	31	33	עזרה מאח או אחות
-	15	11	עזרה מאחד השכנים

מבין מקבלי העזרה; ניתן היה לציין יותר ממקור אחד.

עשרים ושבעה אחוזים מבני הנוער אשר התנתקו ממסגרת לימודים כלשהי מדווחים כי בזמן הלימודים הם היו במצבים או נקלעו לבעיות אשר הפריעו להם ללמוד, בהם: מצב כלכלי קשה, בעיות בריאות, בעיות עם מורים, בעיות עם תלמידים, אירוסין ופטירת אחד ההורים.

בני נוער אלה נתבקשו לציין את הצד החיובי בעזיבת בית הספר. רבים מהם מתייחסים בתשובותיהם לחופש ולחוסר הדאגה ללימודים. יחד עם זאת, חלק מבני הנוער (15%) טוענים שאין כל דבר חיובי בעזיבת הלימודים. הצד השלילי שבעזיבת הלימודים, לדעת בני הנוער המנותקים ממסגרת לימודית, כולל אי-קבלת תעודת סיום לימודים ושעמום.

נסיבות עזיבת הלימודים מבית הספר הרגיל

לוח 21 להלן מפרט את הסיבות העיקריות שהביאו את בני הנוער לעזוב את בתי הספר הרגילים. בנוסף, בני הנוער המנותקים כיום ממסגרת לימודית כלשהי נשאלו על סיבות נוספות שהביאו לעזיבת הלימודים (לוח 22).

על-פי לוח 21, נראה כי קשיים בלימודים היוו את הסיבה הנפוצה ביותר לעזיבת בתי הספר הרגילים, הן בקרב תלמידי המסגרות החלופיות (44%) והן בקרב הנושרים (45%). סיבה נוספת נפוצה הקשורה גם היא בלימודים, היא חוסר עניין בלימודים (34%), יותר בקרב הנושרים (45%) ופחות בקרב תלמידי המסגרות החלופיות (17%). ממצא זה משקף את עובדת היות האחרונים במסגרת לימודים כלשהי, לעומת הנושרים אשר עזבו את מערכת החינוך לחלוטין.

לוח 21: הסיבות העיקריות של בני הנוער לעזיבת בתי ספר רגילים, לפי מין ומצב הלמידה (באחוזים)

מסגרות נושרים	מסגרות חלופיות	בנות	בנים	סה"כ	סיבות הקשורות בלימודים					
					קשיים בלימודים	חוסר עניין בלימודים	היעדרויות רבות	בעיות משמעת	יחס המורים אליי	יחס התלמידים אליי
45	44	41	45	45						
**45	17	31	36	34						
19	15	10	21	18						
18	22	*8	26	19						
*13	26	*8	24	18						
3	4	5	3	3						
12	7	8	10	10						
7	4	5	6	6						
					סיבות הקשורות לסביבה					
3	9	8	4	5						
12	7	5	12	10						
*5	15	10	8	9						
-	4	-	3	2						
*3	15	5	9	7						

* P<0.05 ; ** P<0.01

ממצא נוסף משמעותי הוא העובדה שקרוב לחמישית מבני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים (18%) דיווחו שסיבת העזיבה היא יחס המורים אליהם. נמצא כי אחוז המדווחים על סיבה זו גבוה פי שניים בקרב תלמידי המסגרות החלופיות מאשר בקרב הנושרים. כמו כן, נמצא כי אחוז הבנים שדיווחו על סיבה זו גבוה פי שלושה מאחוז הבנות.

הבדלים נוספים בין המינים, בנוגע לסיבת עזיבת בית הספר, ניתן למצוא בדיווחי הנושרים (לוח 22). ראשית, כמעט מחצית הבנות עזבו את הלימודים עקב חתונה או אירוסין, ואילו אף בן לא דיווח על סיבה זו. שנית, רק בנות דיווחו על סיבת עלות גבוהה של הלימודים (4%). ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאי הסקר בנוגע לערכים של שוויון בין המינים (ראו פרק בנושא זה) המצביעים על שיעורים ניכרים של בני נוער אשר אינם סבורים שעדיף שבנות לא ינשאו לפני סיום לימודי התיכון (18%) ועל שיעור דומה סבורים שבמצב כלכלי קשה, על הבת לעזוב את לימודיה ולסייע בפרנסת המשפחה. בקרב הבנים, שיעור הסוברים כך גבוה פי שניים. ייתכן כי הערכה נמוכה זו של השכלת נשים היא המביאה את הבנות להעמיד את מצבן המשפחתי במקום גבוה בסדר העדיפויות, לפני הלימודים, בין אם הסיבה חברתית ובין אם כלכלית.

לוח 22: סיבות נוספות לעזיבת הלימודים בקרב הנושרים, לפי מין (באחוזים)

סה"כ			
בנות	בנים	בקרב הנושרים	
12	19	16	לעזור בפרנסה
12	15	13	לעזור בבית/בטיפול באחים
7	2	4	בגלל בעיה בריאותית של בן המשפחה
42	-	15	חתונה או אירוסין
4	-	2	עלות גבוהה של הלימודים
4	4	4	סיבות בריאותיות שלי

קרוב לשלושה רבעים מבני הנוער שעזבו את בתי הספר הרגילים דיווחו כי החליטו לבדם על עזיבת הלימודים (72%). אחוז זה בקרב תלמידי המסגרות החלופיות (50%) נמוך יחסית לנושרים (87%). נראה אפוא כי הרוב הגדול של בני הנוער הנושרים אשר החליטו לעזוב את מסגרות החינוך לחלוטין, קיבלו את ההחלטה על כך על דעת עצמם. לעומת זאת, כאשר ההחלטה הייתה לעבור למסגרת לימודית חלופית, הייתה יותר מעורבות של צוותי בית הספר והמשפחות.

רצון להמשיך ללמוד

בני הנוער שנשרו לחלוטין ממסגרות הלימוד נשאלו האם פנו לבית ספר כלשהו לאחר עזיבתם את בית הספר הרגיל על-מנת להמשיך ללמוד. יותר מרבע מהם (28%) דיווחו כי פנו לבית ספר אחר, ללא הבדלים בין המינים. מתוכם, כ-6%, כולם בנים, דיווחו שלא התחילו ללמוד כיוון שפנייתם נדחתה, ואילו הנותרים דיווחו על סיבות אחרות, ביניהן: החלטה חוזרת שאין עניין להמשיך ללמוד, חוסר שביעות רצון מבית הספר ויחסו לתלמידים, צורך לצאת לעבודה ומרחק ממקום המגורים.

לשאלה האם היו מעוניינים לחזור וללמוד במסגרת כלשהי היום, השיבו כשליש מהנושרים בחיוב (32%). כ-11% אף פנו לעזרה כדי לחזור ללימודים. מתוכם, 24% קיבלו את העזרה שביקשו.

אחוז גבוה מבני הנוער שפנו לבית ספר אחר כדי להמשיך ללמוד דיווחו כי היו מעוניינים ללמוד מקצוע כלשהו במסגרת מסוימת (40%), אך רק 9% דיווחו כי פנו בשנה האחרונה לעזרה כדי להתקבל להכשרה מקצועית. מביניהם, 70% דיווחו כי קיבלו את העזרה שביקשו.

רק מעטים מבני הנוער הנושרים (8%) דיווחו כי נמצאים בקשר עם שירות כגון לשכת הרווחה, לשכת התעסוקה או קבוצה טיפולית כלשהי.

3.4 חינוך בלתי-פורמלי ופעילות פנאי

הפרק הנוכחי עוסק בפעילות בני הנוער בעיר תמרה מעבר ללימודים. פעילות זו מתחלקת לשני סוגים: פעילות בחוגים או בקבוצות מאורגנות, המכונה חינוך בלתי-פורמלי, ופעילות פנאי ובילוי. פעילות זו היא בעלת חשיבות רבה לבני הנוער מבחינת מתן הזדמנויות למידה ופיתוח מיומנויות חברתיות ואישיות, מלבד אלה הניתנות להם במסגרת מערכת החינוך הפורמלית. חשיבות נוספת של המסגרות השונות המספקות את פעילות הפנאי טמונה ביכולתן לאתר בעיות בשלב מוקדם או למנוע התפתחות בעיות ולהשלים פערים לימודיים ואחרים.

כמו בפרקים הקודמים, ייבחנו מאפייני החינוך הבלתי-פורמלי ופעילות הפנאי בקרב כלל בני הנוער בעיר תמרה, תוך השוואה בין המינים, בין הגילאים ובין מצבי הלמידה (בני הנוער הלומדים במסגרת חינוכית כלשהי - בתי ספר רגילים ומסגרות חלופיות - ובני הנוער הנושרים).

השתתפות בחוגים ובפעילויות מאורגנות

השתתפות בני הנוער בחוגים נבדקה בהרחבה. באופן כללי, 35% מכלל בני הנוער דיווחו כי השתתפו לאחרונה⁴ בחוג או בפעילות כלשהי. שיעור זה נמוך משיעור בני הנוער שדיווחו על השתתפות בחוגים בעיר נצרת (48%) בסקר לאיתור צרכים שנערך בשנת 1999 (אבו-עסבה, כהן-נבות ועבדו, 2003) ובעיר פתח תקווה בסקר שנערך בשנת 2001 (כהאן-סטרבציינסקי וירוביץ, 2004).

נמצא כי שיעור הבנים שדיווחו על השתתפות בחוג גבוה משיעור הבנות (40% ו-29%, בהתאמה), וכן, כי שיעור המשתתפים הצעירים גבוה משיעור בני הנוער המבוגרים (44% ו-26%, בהתאמה). עוד נמצא כי שיעור תלמידי בתי הספר הרגילים המשתתפים בחוגים (31%) דומה לזה של תלמידי המסגרות החלופיות (27%) וגבוה יותר מהנושרים (7%).

מבין בני הנוער המשתתפים בחוגים או בפעילויות, 68% ציינו כי הם עושים זאת בתדירות של פעם בשבוע או יותר. ככלל, בני הנוער הצעירים נוטים ללכת לפעילויות בתדירות גבוהה יותר מבני הנוער המבוגרים יותר.

⁴ בשאלון שחולק לנושרים התייחסה שאלה זו לחודש האחרון. לגבי תלמידי בתי הספר הרגילים והמסגרות החלופיות לא הוגדרה תקופה מדויקת.

בני הנוער אשר דיווחו כי הם משתתפים בחוגים או בפעילויות מאורגנות התבקשו לפרט את סוגם (לוח 23). קיים מגוון רחב למדי של חוגים שונים, אולם רק מעטים משתתפים בחוגים שאינם ספורט. כך נמצא כי מעל מחצית (55%) דיווחו כי הם משתתפים בחוגי ספורט, 32% משתתפים בטיולים במסגרת חוג או מועדון, 23% - בחוג מחשבים, 22% - במחול ואחוז זהה - בחוג לימודי כגון אנגלית או מתמטיקה. עוד נמצא כי שיעור גבוה יותר של בנים משתתפים בחוגי ספורט (76% לעומת 25% בנות). לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין בני הנוער לפי מצב הלמידה באשר לסוג החוגים שהם משתתפים.

לוח 23: החוגים והפעילויות שבהם השתתפו בני הנוער, לפי מין וגיל (אחוזים מתוך המשתתפים)

גיל 17-15	גיל 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
26	44	29	40	35	סה"כ משתתפים
50	59	**29	76	55	ספורט (כגון כדורגל ומחול אירובי)
6	14	11	12	11	דרמה, הצגה
*30	17	26	19	22	מחול
10	10	14	7	10	מוסיקה
5	10	**2	13	8	ציור, פיסול
2	7	5	7	6	צילום
8	16	**3	19	12	מלאכת יד (כגון קרמיקה)
*15	28	17	27	23	מחשבים
*5	14	9	12	11	מדע (כגון חשמל)
4	6	6	7	6	חוג טבע
32	32	**24	40	32	טיול (במסגרת מועדון או חוג)
18	23	22	22	22	חוגי לימוד (כגון אנגלית ומתמטיקה)

* P<0.05 ; ** P<0.01

מרבית בני הנוער המשתתפים בפעילויות אלה דיווחו כי הם מרוצים או מרוצים מאוד מהחוגים והפעילויות (77%) ללא הבדלים משמעותיים בין המינים, בין שכבות הגיל ובין בני הנוער הלומדים לעומת הנושרים.

מרבית בני הנוער בעיר תמרה רואים את התרומה של השתתפותם בפעילויות: 90% מבני הנוער שהשתתפו בסקר אמרו כי הפעילות מאפשרת להם להכיר בני נוער אחרים (תמיד או לעתים קרובות), 83% מדווחים כי ההשתתפות מקדמת את הידע והכישורים של בני הנוער ו-68% מבני הנוער אף סבורים שההשתתפות בפעילות תורמת לשכונת המגורים ואף לעיר או לחברה כולה.

שיעור גבוה במיוחד של נושרים (96%) מרגישים כי ההשתתפות בפעילות מאפשרת להם להכיר בני נוער חדשים. זאת, לעומת 93% בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים, ו-77% בלבד בקרב תלמידי המסגרות החלופיות. כמו כן, שיעור גבוה יותר של תלמידי בתי הספר הרגילים (79%) מרגישים שהפעילויות תורמות לשכונה, לעיר או לחברה, לעומת 70% מהנושרים ו-56% מתלמידי המסגרות החלופיות. סביר להניח שלבני הנוער הנושרים אין הזדמנויות רבות ליצור קשרים עם בני נוער חדשים מאחר שהם אינם מבליים את זמנם במערכות לימוד, בהן נמצאים מרבית בני הנוער.

הסקר נועד לבחון גם את הצרכים הלא-מסופקים של בני הנוער, ולכן נשאלו בני הנוער שאינם משתתפים בחוג או בפעילות מאורגנת מספר שאלות ביחס לרצונם להשתתף בפעילויות כאלה בעתיד.

כאמור, 65% מבני הנוער אינם משתתפים בחוגים ובפעילויות. מתוכם, קרוב למחצית (47%) רוצים להשתתף, מתוכם יותר בנות (53%, לעומת 40% מהבנים), שיעור דומה בקרב שכבות הגיל השונות, ושיעור גבוה יותר של תלמידי בתי הספר הרגילים והמסגרות החלופיות לעומת נושרים (50%, 44% ו-34%, בהתאמה).

בני הנוער התבקשו אף לדווח על הגורמים אשר מונעים מהם כיום להשתתף בחוגים (ההגדים שהוצגו לבני הנוער מופיעים בלוח 24). מחצית בני הנוער אשר אינם משתתפים בחוגים דיווחו כי הסיבה לכך היא ששעות הפעילות אינן מתאימות להם. סיבות מרכזיות נוספות שדווחו הן העובדה שחבריהם אינם משתתפים (45%) וחוסר זמן עקב תעסוקה אחרת (45%). החוגים אינם מעניינים בעיניהם של 41% וכשליש אומרים שהחוגים יקרים מדי, מתקיימים במקום רחוק מדי ושאינן תחושה נוחה עם הנערים האחרים שמשתתפים בחוגים.

נמצאו מספר הבדלים בין המינים ובין שכבות הגיל מבחינת הסיבות לאי-השתתפות בחוגים. כך נמצא ששיעורים גבוהים יותר של בנים טוענים כי החוגים אינם מעניינים, כי הם חשים חוסר נוחות עם הנערים האחרים וכי אינם יודעים על קיומם של החוגים. לעומת זאת, שיעור גבוה יותר של בנות טוענות כי החוגים יקרים מדי וכי המשפחה אינה מרשה להן להשתתף בחוגים.

שיעור גבוה של בני נוער צעירים, לעומת מבוגרים, אינם משתתפים בחוגים בשל הרגשה לא נוחה עם שאר המשתתפים, בשל איסור מטעם המשפחה, בגלל העירוב בין המינים בחוגים, בשל מחסור בצידוד מספק בחוגים וכן כי חבריהם אינם משתתפים בחוגים. לעומת זאת, שיעור גבוה מבני הנוער המבוגרים מציינים כי אין להם זמן להשתתף בחוגים עקב פעילות אחרת.

לוח 24: הסיבות לאי-השתתפות בחוגים או בפעילויות, לפי גיל ומין (באחוזים)

הגדים	סה"כ	בנים	בנות	גיל 12-14	גיל 15-17
השעות של החוגים אינן מתאימות לי	50	48	52	52	48
אני עסוק מדי	45	44	45	40	*48
החוגים אינם מעניינים	41	47	**35	41	40
החברים אינם משתתפים	45	46	44	50	*40
המרחק רב	30	25	40	40	30
אין תחבורה נוחה	26	25	26	28	24
החוגים עולים יותר מדי כסף	32	28	*35	33	31
אינני מרגיש בנוח עם הנערים האחרים	31	37	**25	37	**26
החוגים משותפים לבנים ולבנות	15	16	14	23	**9
הצידוד לא מספיק טוב	18	21	15	23	**14
במשפחה לא מרשים לי	14	11	**18	19	**11
אינני מכיר חוגים או יודע איפה הם	22	27	**17	19	24
אין חוגים	15	15	16	15	16

* P<0.05 ; ** P<0.01
 ^ בני הנוער אשר ציינו שההגד נכון לגביהם

בני הנוער המשתתפים בחוגים נשאלו לגבי מערכות היחסים בינם ובין הצוות המפעיל את החוגים ולגבי מערכות היחסים בינם לבין המשתתפים האחרים (לוח 25). בני נוער רבים חשים שלצוות

המפעיל את החוגים אכפת מהם (84%) וכי האחראים לפעילויות מעוניינים לדעת מה בני הנוער היו רוצים לעשות (83%). בהקשר זה, רבים מבני הנוער מרגישים שותפים מלאים לפעילויות, מבחינת קביעת כללי ההתנהגות (77%) ומבחינת הובלת הפעילות והנחייתה (73%).

מבדיקת ההבדלים בין המינים עולה כי שיעור גבוה יותר של בנות סבורות כי לצוות אכפת מבני הנוער, כי יש שיתוף בין הצוות לבני הנוער בקביעת כללי ההתנהגות וכי ניתנת הזדמנות לבני הנוער להוביל ולהנחות את הפעילות.

לוח 25: היחסים בין הצוות האחראי למשתתפים בחוגים והיחסים בין המשתתפים לבין עצמם, לפי מין וגיל (באחוזים)

גיל 17-15	גיל 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
					יחס הצוות האחראי כלפי בני הנוער
**85	84	**90	80	84	לצוות אכפת מאיתנו
					האחראים על הפעילות מעוניינים לדעת מה הנוער מעוניין לעשות
85	82	83	83	83	כללי ההתנהגות נקבעים בשיתוף בין הצוות
79	76	*82	74	77	למשתתפים מקרב בני הנוער
76	70	**78	68	73	נותנים לבני נוער הזדמנות להוביל ולהנחות פעילויות
*81	74	80	76	77	יש אפשרות לבחור בין פעילויות שונות
					היחסים בין בני הנוער
**85	72	76	79	77	בני הנוער מסתדרים היטב יחד

* P<0.05; ** P<0.0

^ בני הנוער אשר השיבו "תמיד" ו"לעתים קרובות". קטגוריות נוספות לבחירה היו "לעתים רחוקות" ו"בכלל לא".

שלושה עשר אחוזים מבני הנוער ציינו כי הם מדריכים, מנחים או מובילים קבוצה במסגרת כלשהי. שנים עשר אחוזים מבני הנוער דיווחו כי הם חברים בתנועת נוער. נמצא כי שיעור הבנים החברים בתנועת נוער גבוה משיעור הבנות (15% ו-10%, בהתאמה), וכך גם שיעור תלמידי בתי הספר הרגילים (15%) לעומת שיעור תלמידי המסגרות החלופיות (4%) ושיעור הנושרים (3%). כמעט שאין הבדל בין הגילאים בהקשר זה.

מלבד הסיבות לאי-השתתפות נשאלו בני הנוער לגבי העדפותיהם בתכנון פעילות שכזו לבני גילם: זמני הפעילות, מיקומה, כללי ההתנהגות בפעילות ועקרונות הפעולה שלה (הגדים שלגביהם התבקשו להביע דעה מובאים בלוח 26).

לוח 26: העדפות בני הנוער בתכנון חוגים ופעילויות, לפי מין וגיל (באחוזים)

גיל 17-15	גיל 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
					זמני הפעילות
**60	49	**48	60	54	יש לקיים גם פעילויות בשעות הערב
18	22	**15	24	19	עדיף לקיים פעילויות מיד לאחר הלימודים ^א
					מקום הפעילות
					עדיף לקיים פעילויות בשכונה במקום
75	79	79	74	77	במתנ"ס או בכל מקום אחר
*66	75	73	67	70	עדיף לקיים פעילויות בבית הספר
					עקרונות פעולה
*79	71	76	75	75	עדיף לקיים חוגים משותפים לבנים ובנות
					אם נער מפריע לפעילות, יש לאסור עליו את
49	53	52	50	51	ההשתתפות בה
*69	60	69	62	65	רצוי שבני נוער ינחו פעילויות (ולא מבוגרים)

* P<0.05 ; ** P<0.01

^א בני הנוער הנושרים לא נשאלו על העדפה זו.

מבחינת זמני הפעילות, מעל מחצית בני הנוער מעוניינים לקיים פעילות גם בשעות הערב. בין המשיבים בולט שיעורם של הבנים (60%, לעומת 48% מהבנות) ושל בני הנוער המבוגרים (60%, לעומת 49% מהצעירים). רק 19% מבני הנוער דיווחו כי היו רוצים שהפעילות תתקיים מיד לאחר הלימודים, עם הבדלים בין המינים (בנים - 24%, בנות - 15%).

מבחינת מקום הפעילות, נמצא כי מרבית בני הנוער מעוניינים שהפעילות תתקיים בשכונת המגורים או בבית הספר. שיעור גבוה של בני נוער צעירים, לעומת מבוגרים, מעוניינים שהפעילות תתקיים בבית הספר (75% לעומת 66%, בהתאמה).

מרבית בני הנוער מבקשים שהפעילות תהיה משותפת לשני המינים (75%) ושבני הנוער עצמם ינחו אותה במקום המבוגרים (65%). מחצית בני הנוער סבורים שאם נער או נערה הפריעו לפעילות, יש לאסור עליהם את ההשתתפות בה. לא נמצאו הבדלים בין המינים בדיווח על עקרונות הפעולה, אך נמצאו הבדלים בין שכבות הגיל לגבי שיתוף שני המינים בפעילות ולגבי הנחיית הפעילות על-ידי בני הנוער עצמם (שיעור גבוה יותר מבני הנוער המבוגרים תומכים בשני עקרונות אלו).

ביקור במקומות בילוי

בני הנוער נשאלו לגבי מקומות הבילוי שבהם ביקרו במהלך החודש האחרון (לוח 27). נמצא כי מרביתם (72%) ביקרו בספרייה, בהם שיעור גבוה יותר של צעירים (82% לעומת 63% מהמבוגרים). כמחצית בני הנוער ביקרו במגרש הכדורגל, בהם שיעור גבוה יותר של בנים (77% לעומת 21% מהבנות), ובאשכול הפיס, בהם שיעור גבוה יותר של צעירים (64% לעומת 34% מהמבוגרים). נמצא גם שיעור גבוה יותר של בנים, לעומת בנות, המבלים במועדוני כושר (31%-ו-13%, בהתאמה) ובאולמות משחקים (32%-ו-11%, בהתאמה).

לוח 27: מקומות הביילוי של בני הנוער, לפי מין וגיל (באחוזים)

גיל 17-15	גיל 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
**63	82	75	70	72	ספרייה
**30	51	41	40	40	מתנ"ס
24	21	**13	31	22	מועדון כושר
20	25	**11	32	22	אולם משחקים (כגון סנוקר ומחשב)
47	54	**21	77	50	מגרש כדורגל
**34	64	47	49	48	אשכול פיס

** P<0.01

גם מבחינת מצב הלמידה של בני הנוער נמצאו הבדלים במקומות הביילוי (לוח 28): שיעור תלמידי בתי הספר הרגילים המבלים בספרייה הוא גבוה הרבה יותר (83%) משיעור תלמידי המסגרות החלופיות (44%) ומהשיעור בקרב הנושרים (7%). לעומת זאת, שיעור תלמידי המסגרות החלופיות המבלים במתנ"ס הוא הגבוה ביותר (35%), לעומת 31% בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים ו-25% בקרב הנושרים.

לוח 28: ביקור מקומות הביילוי של בני הנוער גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	
**7	44	82	63	ספרייה
*25	35	31	30	מתנ"ס
24	27	23	23	מועדון כושר
22	31	17	20	אולם משחקים (כגון סנוקר ומחשב)
41	61	46	47	מגרש כדורגל
18	29	39	34	אשכול פיס

* P<0.05 ; ** P<0.01

בני הנוער נשאלו היכן הם נוהגים לבלות. ניתן לראות כי ככל שמקום הביילוי מרוחק יותר משכונת המגורים (דהיינו, מרכז העיר, מקום אחר בעיר או מחוץ לעיר), כך עולה שיעור הבנים אשר מבלים בו ויורד שיעור הבנות. שיעור הבנות אשר ציינו כי הן נוהגות לבלות בשכונה שלהן הוא 61%, לעומת 31% בקרב הבנים. לעומת זאת, לגבי בילוי מחוץ לעיר מסתמנת מגמה הפוכה: 5% מהבנות ו-13% מהבנים. לא נמצאו הבדלים במקומות הביילוי בין הגילאים ובין בני הנוער במצבי למידה שונים.

פעילות פנאי כללית

על-מנת ללמוד על כלל רכיבי פעילות הפנאי, נשאלו בני הנוער במה עסקו יום קודם למילוי השאלון לאחר שעות הלימודים (לוח 29). מרבית בני הנוער בתמרה השיבו כי הכינו שיעורי בית (81%) וצפו בטלוויזיה או בסרטי וידאו (82%). כחמישית (19%) דיווחו כי עבדו בשכר אחר הצהריים ו-6% דיווחו כי היו שרויים בחוסר מעש בשעות אלו.

בלוח 29 ניתן לראות הבדלים בין המינים ובין שכבות הגיל מבחינת סוג הפעילות. נראה כי שיעור גבוה יותר של בנים בילו בחוג או במועדון, עסקו בעבודה בשכר או בעסק המשפחתי, בילו עם ידידים מחוץ לבית, הסתובבות בשכונה או בעיר ומחוץ לעיר וחלקם היו שרויים בחוסר מעש. לעומת זאת, נמצא

שיעור גבוה יותר של בנות שבילו את אחר הצהריים בהכנת שיעורי בית, בהאזנה לרדיו, בקריאת עיתונים או ספרים ובעבודות בית כגון ניקיון ובישול.

לוח 29: הפעילויות שבהן עסקו בני הנוער ביום הקודם, לפי מין וגיל (באחוזים)

גיל 17-15	גיל 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
*18	25	**14	28	21	השתתפות בחוג או מועדון
*23	16	**9	30	19	עבודה בשכר או בעסק משפחתי
**71	91	**88	75	81	הכנת שיעורי בית [^]
12	7	10	8	9	קבלת שיעור פרטי [^]
54	48	48	53	50	בילוי עם ידידים בביתי, בחצר או בביתם
43	42	**24	62	43	בילוי עם ידידים מחוץ לבית
*48	40	**52	36	44	האזנה לרדיו
79	85	81	83	82	צפייה בטלוויזיה או בוידאו
**26	50	36	38	37	שימוש במחשב
**44	55	**55	43	49	קריאת עיתונים או ספרים
**52	41	**37	58	47	הסתובבות בשכונה או בעיר
33	0	**15	41	32	הסתובבות מחוץ לעיר ^{^^}
38	50	**85	12	37	עבודות בית (כגון ניקיון ובישול) ^{^^}
5	8	*4	9	6	חוסר מעש

* P<0.05 ; ** P<0.01

[^] בני הנוער הנושרים לא נשאלו על עיסוק זה

^{^^} בני הנוער הלומדים במסגרות הרגילות לא נשאלו על עיסוק זה

בהשוואת עיסוקם של בני הנוער בין המבוגרים לצעירים נמצא כי שיעור גבוה יותר של צעירים השתתפו בחוגים, עסקו בהכנת שיעורי בית, בשימוש במחשב ובקריאת עיתונים או ספרים. לעומת זאת, יותר בני נוער מבוגרים עבדו בשכר או בעסק המשפחתי, האזינו לרדיו והסתובבות בשכונה או בעיר.

מלוח 30 עולה כי שיעור גבוה יותר של בני נוער הלומדים בבתי ספר רגילים ביום הקודם לריאיון השתמשו במחשב וקראו עיתונים או ספרים; זאת, לעומת תלמידי המסגרות החלופיות. כצפוי, שיעור גבוה יותר מבני הנוער הנושרים משאר בני הנוער היו עסוקים בעבודה בשכר או בעסק המשפחתי (ראו פירוט בפרק 3.4), בילו עם ידידים מחוץ לבית והסתובבו בעיר או בשכונה.

השיעורים הגבוהים יותר של דיווח על חוסר מעש בחלק מהיום נמצא בקרב בני הנוער הלומדים במסגרות החלופיות.

לוח 30: הפעילויות שבהן עסקו גילאי 15-17 יום קודם למילוי השאלון, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

מספר המשיבים (N)	סה"כ	בתי ספר רגילים	מסגרות חלופיות	נושרים
	494	168	135	191
השתתפות בחוג או מועדון	18	19	26	10
עבודה בשכר או בעסק משפחתי	23	15	25	**47
הכנת שיעורי בית [^]	71	72	63	-
קבלת שיעור פרטי [^]	12	11	13	-
בילוי עם ידידים בביתי, בחצר או בביתם	54	49	60	64
בילוי עם ידידים מחוץ לבית	43	39	49	*54
האזנה לרדיו	48	47	54	47
צפייה בטלוויזיה או בוידאו	78	75	85	88
שימוש במחשב	25	29	25	*13
קריאת עיתונים או ספרים	44	51	33	**29
הסתובבות בשכונה או בעיר	52	46	54	**73
הסתובבות מחוץ לעיר ^{^^}	33	-	30	38
עיסוק בעבודות בית (כגון ניקיון ובישול) ^{^^}	38	-	39	35
חוסר מעש	5	3	15	**4

* P<0.05 ; ** P<0.01

[^] בני הנוער הנושרים לא נשאלו על עיסוק זה
^{^^} בני הנוער הלומדים במסגרות הרגילות לא נשאלו על עיסוק זה

ארבעים וחמישה אחוזים מבני הנוער ציינו כי אין להם מקומות מחוץ לבית שהם יכולים לבלות בהם בנוחות (לוח 31). יותר בנות ציינו זאת מאשר בנים בהבדל משמעותי מאוד (59%-ו-33%, בהתאמה). כמו כן, שיעור בני הנוער הצעירים שציינו זאת (49%) גבוה באופן משמעותי מזה שדווח בקרב בני הנוער המבוגרים (42%). לעומת זאת, לא נמצא הבדל בין תלמידים לנושרים (לוח 32).

לוח 31: היעדר מקומות בילוי מחוץ לבית ותחושת שעמום של בני הנוער, לפי מין וגיל (באחוזים)

סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
45	33	**59	49	*42
51	48	53	50	51

* P<0.05 ; ** P<0.01

לוח 32: היעדר מקומות בילוי מחוץ לבית ותחושת שעמום של בני הנוער, לפי מצב למידה (באחוזים)

סה"כ	בית ספר רגילים	מסגרות חלופיות	נושרים
42	39	50	45
51	49	60	52

בני הנוער נשאלו באיזו תדירות קורה שאין להם מה לעשות אחרי שעות הלימודים או שמשעמם להם, 51% ציינו כי משעמם להם אחרי הלימודים "תמיד" או "לעתים קרובות", 33% ציינו שמשעמם להם "לפעמים" ורק 16% ציינו ש"אף פעם לא".

3.5 עבודה

פרק זה דן בבני הנוער אשר יוצאים לעבוד, בין אם תמורת שכר ובין אם בעסק משפחתי ללא שכר. פרק זה גם בוחן את ההבדלים בין בני הנוער אשר עובדים בנוסף ללימודים לבין אלה שהעבודה היא העיסוק המרכזי שלהם (ואינם לומדים כלל).

מעל רבע מבני הנוער בתמרה מדווחים כי הם עובדים (27%). נמצאו הבדלים מובהקים בין שכבות הגיל ובין המינים (לוח 33). וכך, 16% מגילאי 12-14 ואחוז כפול מזה (37%) מבני הנוער גילאי 15-17 מדווחים כי הם עובדים. אחוז הבנים המדווחים כי הם עובדים גבוה פי ארבעה מאחוז הבנות (41% ו-10%, בהתאמה).

הבדל נוסף נמצא בין בני הנוער על-פי מצב הלמידה (לוח 34): אחוז הנושאים העובדים גבוה מהאחוז המקביל בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים ותלמידי המסגרות החלופיות (57%, 31% ו-34%, בהתאמה). ניתן להסיק מכך כי 43% מקרב הנושאים הם מנותקים ללא עיסוק נורמטיבי כלשהו. חלקן של בנות בקרב הנושאים גדול יותר מזה של הבנים. כך נמצא כי מבין הבנות הנושאות, 81% אינן עובדות ומבין הבנים הנושאים, 23% אינם עובדים.

כשלושה רבעים מבני הנוער המועסקים עובדים תמורת שכר, והשאר - בעסק משפחתי. כמעט כל הנושאים העובדים (כ-90%) מועסקים בשכר.

לוח 33: בני הנוער העובדים, לפי מין וגיל ולפי מצב למידה (באחוזים)

בני 15-17	בני 12-14	בנות	בנים	סה"כ	סה"כ עובדים בשכר או בעסק משפחתי
**37	16	**10	41	27	

** P<0.01

לוח 34: בני הנוער גילאי 15-17 העובדים, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושאים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	עובדים בשכר או בעסק משפחתי
**57	34	31	37	

** P<0.01

בני הנוער נשאלו באילו תפקידים הם עובדים. קרוב לרבע מהם (27%) עובדים בבניין ובעבודות שיפוץ (יותר בנים ויותר בני נוער מבוגרים) וכרבע נוסף (23%) עובדים כמוכרים בחנות (במיוחד בנות ובני נוער צעירים). כ-15% מהעובדים מועסקים באולמות אירועים או בקפיטריות ומסעדות (במיוחד בנים ובני נוער מבוגרים) ו-8% - במוסכים (רק בנים ויותר בני נוער מבוגרים). עבודות נוספות שעליהן דווח היו: עבודה במאפייה, ניקיון, פקידות, צילום והדרכה. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בני הנוער לפי מצב הלמידה.

לפי לוחות 35 ו-36, 56% מבני הנוער העובדים דיווחו כי הם עובדים יותר מרבע משרה (מעל עשר שעות שבועיות), ו-47% אף יותר מחצי משרה (מעל 20 שעות שבועיות), רובם גילאי 15-17. בבדיקה על פי מצב הלמידה נמצא כי הנושאים עובדים במספר השעות הרב ביותר: 62% עובדים מעל 40 שעות

שבועיות. מספר כה רב של שעות עבודה בשבוע יכול לפגוע ברווחת הצעירים ועומד בניגוד לחוקי העבודה לנוער. גם רבים מבני הנוער הלומדים עובדים שעות רבות מאוד (בהתחשב בכך שהם גם לומדים בבית הספר): כמחציתם מועסקים מעל עשרים שעות בשבוע.

לוח 35: שעות העבודה של בני הנוער המועסקים, לפי מין וגיל** (באחוזים)**

שעות עבודה ^א	סה"כ	בני 17-15	בני 14-12	בנות	בנים	סה"כ
סה"כ	100	100	100	100	100	100
עד 10 שעות שבועיות	44	33	73	61	43	44
בין 11-20 שעות שבועיות	9	8	11	11	9	9
בין 21-40 שעות שבועיות	26	30	16	22	25	26
מעל 40 שעות שבועיות	21	29	0	6	23	21

** P<0.01

^א אחוז העובדים בכל קטגוריה מתוך כלל בני הנוער שדיווחו כי הם עובדים בעבודה כלשהי

לוח 36: שעות העבודה של בני הנוער גילאי החטיבה העליונה המועסקים, לפי מצב הלמידה* (באחוזים)

שעות עבודה ^א	סה"כ	בתי ספר רגילים	מסגרות חלופיות	נושרים	סה"כ
סה"כ	100	100	100	100	100
עד 10 שעות שבועיות	33	43	27	16	33
בין 11-20 שעות שבועיות	8	10	27	6	8
בין 21-40 שעות שבועיות	30	35	19	16	30
מעל 40 שעות שבועיות	29	12	27	62	29

* P<0.05

^א אחוז העובדים בכל מסגרת מתוך כלל בני הנוער שדיווחו כי הם עובדים בעבודה כלשהי

ארבעים ואחד אחוזים דיווחו כי עבודתם קבועה, רובם משתייכים לקבוצת הגיל 17-15 (56%, לעומת 28% בקרב בני 14-12); אין הבדלים בין המינים. עשרים ותשעה אחוזים דיווחו כי הם עובדים רק בחופשות, רובם משתייכים לקבוצת הגיל 14-12 (43%, לעומת 24% בקרב בני 17-15). שלושים ואחד אחוזים דיווחו כי הם עובדים רק מדי פעם או בתקופות מסוימות, ללא הבדל משמעותי בין הגילאים או בין המינים.

מהממצאים עולה כי עבודה קבועה נפוצה יותר בקרב בני הנוער הנושרים: שבעים ושניים אחוזים מקרב הנושרים דיווחו שעבודתם קבועה, לעומת 47% מקרב הלומדים במסגרות החלופיות ו-30% מקרב לומדים בבתי הספר הרגילים. לעומת זאת, עבודה בחופשות או מדי פעם נפוצה יותר בקרב בני הנוער הלומדים בבתי הספר הרגילים: שליש מהלומדים בבתי הספר הרגילים ובמסגרות החלופיות עובדים רק בחופשה, לעומת בודדים בלבד מקרב הנושרים (2%); כשליש מתלמידי בתי הספר הרגילים (37%) עובדים רק מדי פעם, לעומת כרבע מבני הנוער הנושרים וכחמישית מהלומדים במסגרות החלופיות.

הסיבה העיקרית לעבודה, לפי דיווח בני הנוער, היא הרצון להשיג כסף לצרכים אישיים (לוח 37). הבנים ובני הנוער המבוגרים יותר (בני 17-15) דיווחו על כך באחוזים גבוהים יותר. בני נוער רבים, בעיקר צעירים, דיווחו גם על הנאה מהעבודה כסיבה לצאת לעבוד.

לוח 37: הסיבות העיקריות שבגללן עובדים בני הנוער, לפי מין וגיל (באחוזים)

הסיבות ליציאה לעבודה	סה"כ	בנים	בנות	בני 14-12	בני 17-15
כדי להשיג כסף לצרכים אישיים	39	43	*21	16	**48
כדי לסייע בפרנסת המשפחה	26	23	36	22	27
כי אני נהנה מהעבודה	36	36	36	50	**29
אחר	8	9	6	7	9

* P<0.05 ; ** P<0.01

סיבות נוספות לעבודה, שבני הנוער ציינו, כוללות: רצון ללמוד מקצוע, כישלון בלימודים, שעמום, עזרה לאבא או לסבא מתוך רצון או מתוך צורך והצורך להרוויח כסף על מנת להתחתן ולהקים משפחה.

מלוח 38 עולה כי יותר בני נוער נושרים ותלמידי מסגרות חלופיות ציינו שהם עובדים מתוך אילוץ - כדי להשיג את הכסף לצרכים אישיים או כדי לסייע בפרנסת המשפחה, אף כי ההבדלים לפי מצב הלמידה אינם מובהקים. לעומת זאת, שיעורים גבוהים יותר מבני הנוער הלומדים במסגרת כלשהי, מאשר הנושרים, ציינו כי הם עובדים כיוון שהם נהנים מהעבודה.

לוח 38: הסיבות העיקריות שבגללן עובדים בני הנוער גילאי החטיבה העליונה, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

הסיבות	סה"כ	בתי ספר רגילים	מסגרות חלופיות	נושרים
כדי להשיג כסף לצרכים אישיים	48	45	44	54
כדי לסייע בפרנסת המשפחה	27	22	33	37
כי אני נהנה מהעבודה	29	32	33	26
אחר	9	15	0	0

כידוע, חוקי העבודה לנוער קובעים כי בני נוער עובדים חייבים להצטייד בפנקס עבודה על מנת לאפשר פיקוח על הסדרי העבודה. ל-22% מבני הנוער המועסקים יש פנקס עבודה (26% בקבוצת המבוגרים ו-11% בקבוצת הצעירים, ללא הבדל בין המינים). בקרב גילאי 15-17, דיווחו 40% מהנושרים כי יש בידם פנקס עבודה, לעומת 18% מתלמידי בתי הספר הרגילים ו-28% מתלמידי המסגרות החלופיות. ייתכן שהאחוזים הנמוכים של מחזיקי פנקס העבודה בקרב בני הנוער הלומדים במסגרת כלשהי נובעים מהעובדה שעבודתם היא לעתים קרובות זמנית ולא סדירה.

יותר משני שלישים מבני הנוער המועסקים (69%) דיווחו כי הם מרוויחים מעל 500 ש"ח בחודש. כמחצית (51%) דיווחו כי הם מרוויחים מעל 2,000 ש"ח בחודש, כשליש (34%) - מעל 3,000 ש"ח ו-5% מרוויחים מעל 4,000 ש"ח בחודש. ככל שהסכום עולה, כך גדל אחוז גילאי 15-17 המדווחים על סכום זה, וכך גם גדל אחוז הבנים לעומת הבנות.

מקרב בני הנוער המרוויחים מעל 4,000 ש"ח בחודש, 86% שייכים לקבוצת הנושרים ו-14% לומדים במסגרות חלופיות.

שמונים אחוזים מבני הנוער העובדים הביעו שביעות רצון מעבודתם, ללא הבדלים משמעותיים לפי גיל, מין או מצב הלמידה.

לאור האחוז הנמוך יחסית של בני הנוער העובדים (27%), בולט שיעורם של בני הנוער שאינם עובדים אך היו רוצים לעבוד (65%); מהם, אחוז גבוה יותר של גילאי 15-17 (72%) לעומת הצעירים יותר (59%) ויותר בנים (74%) מבנות (57%). עוד נמצא כי שיעור בני הנוער שאינם עובדים, אך מעוניינים לעבוד, גבוה יותר בקרב בני הנוער הלומדים בבתי הספר הרגילים (73%) ובמסגרות החלופיות (80%) מאשר בקרב הנושרים (57%).

ארבעים ושמונה אחוזים מבני הנוער הנושרים בתמרה פנו לקבלת עזרה במציאת עבודה, רובם בנים (80%, לעומת 43% בנות). יותר משני שלישים מהפונים לעזרה (70%) פנו אל אחד מבני המשפחה ומעל שליש (43%) פנו לחברים או לשכנים. רק אחוז מזערי (5%) פנו אל לשכת התעסוקה.

ראוי לציין כי מבין הנושרים שפנו לעזרה ממקור כלשהו, 86% דיווחו כי קיבלו את העזרה שביקשו. כל הבנות שפנו קיבלו עזרה, לעומת 82% בלבד מהבנים. אלו שלא קיבלו עזרה במציאת עבודה סיפרו שהדבר נבע ממצב האבטלה בשוק.

כחמישית הנושרים דיווחו כי עבדו באופן קבוע עוד בזמן שלמדו בבית הספר, כולם בנים. כרבע דיווחו כי לאחר עזיבת בית הספר למדו מקצוע או עברו הכשרה כלשהי, 63% למדו את המקצוע תוך חצי שנה, 9% - תוך חצי שנה עד שנה ו-27% - לאחר יותר משנה מעזיבת בית הספר. הנתונים מראים כי לבנות נדרש יותר זמן כדי ללמוד מקצוע או לעבור הכשרה, מאשר לבנים.

3.6 סביבת החברים ומצב רגשי

מערכת היחסים של המתבגר עם חבריו תופסת מקום מרכזי בחייו. בני נוער רבים מבליים זמן רב בחברת בני גילם. בנוסף, המתבגר עובר תהליך של גיבוש הזהות ורכישת המעמד החברתי באמצעות יחסיו החברתיים. מערכת חברתית זו עשויה להוות מקור לתמיכה חברתית החשובה להתפתחות האישית של המתבגר, אך גם עלולה להוות מקור להתנהגות בעייתית או מסוכנת.

פרק זה מתייחס להיבטים שונים של הסביבה החברתית של בני הנוער בתמרה: תחושות של בדידות, דפוסי התחברות לקבוצת השווים, וכן, תחושות סובייקטיביות מבחינת אושר, ביטחון עצמי, תחושות פיזיות ובעיות רגשיות.

תחושת בדידות

תשעה עשר אחוזים מבני הנוער דיווחו כי הם מרגישים שחסרים להם חברים וכ-12% דיווחו שאין להם עם מי לבלות בדרך כלל (לוח 39). לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין המינים או בין הגילאים. לעומת זאת, נראית מגמה כללית כי תלמידי המסגרות החלופיות חשים יותר בודדים מתלמידי בתי הספר הרגילים ומהנושרים (לוח 40). כך נמצא כי שיעור תלמידי המסגרות החלופיות אשר חשים כי

חסרים להם חברים גבוה משיעור תלמידי בתי הספר הרגילים ומשיעור הנושרים שחשים כך (26%, 15% ו-15%, בהתאמה). כמו כן, כרבע מתלמידי המסגרות החלופיות מדווחים כי בדרך כלל אין להם עם מי לבלות, לעומת כעשירית מתלמידי בתי הספר הרגילים ומהנושרים.

בנוגע לקשיים להתחבר עם חברים חדשים, דיווחו קרוב לשליש מבני הנוער כי הם מתקשים בכך (לוח 39).

לוח 39: תחושת בדידות בקרב בני הנוער, לפי מין וגיל (אחוזים)

סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
19	18	21	22	17
12	11	13	12	11
29	26	32	25	32
11	13	9	12	11

P<0.05* ; P<0.01**

^ בני הנוער אשר ציינו כי אין להם עם מי לבלות "בדרך כלל לא" או "כלל לא". קטגוריות נוספות לבחירה היו "כן, תמיד" או "בדרך כלל כן".
 ^^ בני הנוער שציינו כי "קשה" או "קשה מאוד" להתחבר עם חברים חדשים. קטגוריות נוספות לבחירה היו "קל מאוד" או "קל".
 ^^^ התלמידים אשר ציינו כי תלמידים אחרים לא רוצים להיות איתם בבית הספר והם נשארים לבד בתדירות של "בערך פעם בשבוע" או "מספר פעמים בשבוע". קטגוריות נוספות לבחירה היו "זה לא קרה לי בשנת הלימודים הזו" או "פעם או פעמיים".

לוח 40: תחושת בדידות בקרב בני הנוער גילאי 15-17, לפי מצב למידה (אחוזים)

סה"כ	רגילים	בתי ספר מסגרות חלופיות	נושרים
17	15	26	15
11	10	24	*11
32	34	26	27
11	10	15	-

P<0.05* ; P<0.01**

^ בני הנוער אשר ציינו כי אין להם עם מי לבלות "בדרך כלל לא" או "כלל לא". קטגוריות נוספות לבחירה היו "כן, תמיד" או "בדרך כלל כן".
 ^^ בני הנוער שציינו כי "קשה" או "קשה מאוד" להתחבר עם חברים חדשים. קטגוריות נוספות לבחירה היו "קל מאוד" או "קל".
 ^^^ התלמידים אשר ציינו כי תלמידים אחרים לא רוצים להיות איתם בבית הספר והם נשארים לבד בתדירות של "בערך פעם בשבוע" או "מספר פעמים בשבוע". קטגוריות נוספות לבחירה היו "זה לא קרה לי בשנת הלימודים הזו" או "פעם או פעמיים".

התחברות לקבוצת השווים

ניתן לראות בלוח 41 כי מרבית בני הנוער (69%) נוהגים לבלות בקבוצה. נמצא שבנים מדווחים יותר מבנות על בילוי בקבוצה (75% לעומת 64%, בהתאמה), ועל בילוי עם בני המין השני (52% לעומת 39%, בהתאמה). כמו כן, נמצא הבדל משמעותי בין מסגרות הלימוד בשיעור הבילוי עם בני המין השני: כ-45% בקרב תלמידי בתי ספר רגילים והמסגרות החלופיות לעומת 29% בקרב הנושרים (לוח 42). בני נוער שאינם מבליים עם ידידים מהמין השני נשאלו האם היו מעוניינים לעשות זאת, ו-35% מהם

השיבו בחיוב. בין המשיבים כך היו יותר בנים (45%) מאשר בנות (28%), ויותר בני 15-17 (40%) מאשר בני 12-14 (30%).

ידוע כי פעילות עם חברים עשויה לשמש מקור לתמיכה ועניין, אך גם גירוי לפעילות שלילית, כגון אלימות והתנהגויות סיכון. שלושים וארבעה אחוזים מבני הנוער דיווחו כי החברים מעודדים אחד את השני למעשים אסורים, יותר בקרב הבנים מאשר בקרב הבנות.

לוח 41: היבטים של התחברות לקבוצת השווים, לפי מין וגיל (אחוזים)

17-15 בני	14-12 בני	בנות	בנים	סה"כ	
70	69	**64	75	69	חלק מקבוצה של חברים שמבלים יחד
43	47	**39	52	45	מבלה זמן עם ידידים מהמין השני
*40	30	**28	45	35	אינו מבלה עם ידידים מבני המין השני אך רוצה בכך
31	37	**27	40	34	החברים מעודדים אחד את השני למעשים אסורים

P<0.01** ; P<0.05 *

לוח 42: היבטים של התחברות לקבוצת השווים בקרב גילאי 15-17, לפי מצב למידה (אחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	
69	63	72	70	חלק מקבוצה של חברים שמבלים יחד
*29	44	48	43	מבלה זמן עם ידידים מהמין השני
30	32	45	*40	אינו מבלה עם ידידים מבני המין השני אך רוצה בכך
25	29	32	31	החברים מעודדים אחד את השני למעשים אסורים

P<0.01** ; P<0.05 *

תחושה סובייקטיבית בנוגע להרגשת אושר וביטחון עצמי, לבעיות רגשיות ולתחושות פיזיות

בני הנוער נשאלו בנוגע לאושרם כיום. רובם (76%) דיווחו כי הם מאושרים או מאושרים מאוד. לעומתם, 18% דיווחו כי הם מאושרים במידה מועטה, ואילו 5% דיווחו כי הם אינם מאושרים כלל. לא נמצאו הבדלים בין המינים או בין בני הנוער במצבי לימוד שונים. לעומת זאת, שיעור המאושרים או מאושרים מאוד נמוך באופן משמעותי בקרב גילאי 15-17 (69%) מאשר בקרב גילאי 12-14 (84%).

בני הנוער התבקשו גם לדווח על תחושת הביטחון העצמי. רובם מרגישים בטוחים בעצמם תמיד או לעתים קרובות, עם הבדל משמעותי בין המינים: שיעור הבנים שדיווחו כך (83%) גבוה באופן משמעותי משיעור הבנות (70%). הבדל נוסף נמצא בין בני הנוער לפי מצבם הלימודי: 78% מתלמידי בתי הספר הרגילים, 72% בקרב תלמידי המסגרות החלופיות ו-68% מהנושרים.

ידוע כי מצוקה רגשית יכולה להתבטא בסימפטומים פיזיים או בעצבנות רבה. מלוח 43 עולה כי 20% מבני הנוער דיווחו על כאב ראש או כאב בטן כמעט כל יום. כמו כן, 44% דיווחו כי יש להם בעיה רגשית (מצב רוח רע ועצבנות) כמעט כל יום.

לוח 43: בעיות פיזיות ובעיות רגשיות שדווחו על-ידי בני הנוער, לפי מין וגיל (באחוזים)

15-17 בני	12-14 בני	בנות	בנים	סה"כ	
16	22	21	18	20	חש בעיות פיזיות קשות [^]
46	41	45	43	44	חש בבעיות רגשיות ^{^^}
21	19	24	16	20	קשיים להירדם

[^] בני הנוער שדיווחו על כאב ראש או כאב בטן כמעט כל יום
^{^^} בני הנוער שדיווחו על מצב רוח רע או עצבנות כמעט כל יום

לוח 44: בעיות פיזיות ובעיות רגשיות שדווחו על-ידי בני הנוער, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	
12	27	16	16	חש בעיות פיזיות קשות [^]
37	46	49	46	חש בבעיות רגשיות ^{^^}
*14	16	24	21	קשיים להירדם

$P < 0.05^*$

[^] בני הנוער שדיווחו על כאב ראש או כאב בטן כמעט כל יום
^{^^} בני הנוער שדיווחו על מצב רוח רע או עצבנות כמעט כל יום

3.7 אלימות

אחת הבעיות המדאיגות ביותר את אנשי המקצוע בתמרה היא בעיית האלימות בקרב בני הנוער. מנהלי בתי הספר שרואיינו בשלב הכנת הסקר דיווחו על ריבוי ההתנהגויות האלימות בקרב התלמידים וחלקם אף הביעו חוסר אונים מול התגברותה של תופעת האלימות בבית ספרם. בעיה זו מדאיגה גם רבים מהעוסקים בילדים ובני נוער ברמה הארצית. על כן, חלק מהסקר הוקדש לבחינה מעמיקה של תחום זה: סוגי האלימות בקרב בני הנוער, תדירות האלימות על סוגיה השונים ועוד.

אלימות בשטח בית הספר

בני הנוער נשאלו על היקף של מקרי הצקות, הטרדות או בריונות בבית ספרם. כמחציתם (51%) דיווחו כי ישנם "הרבה" או "הרבה מאוד" מקרים מסוג זה, 41% דיווחו על תדירות בינונית ו-8% השיבו כי "אין בכלל" מקרים כאלה. שיעור המדווחים על ריבוי מקרי אלימות בקרב בני 12-14 (58%) גבוה באופן משמעותי משיעור המדווחים על כך בקרב בני 15-17 (43%). כמו כן, ישנו הבדל משמעותי בדיווח על רמת האלימות בין תלמידי בתי הספר הרגילים לתלמידי המסגרות החלופיות: 45% לעומת 36%.

לוח 45 עורך השוואה בין התלמידים בתמרה שדיווחו כי בבית ספרם ישנם הרבה מקרים של הצקות, הטרדות או בריונות לבין התלמידים בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית, על-פי ממצאי סקר ה-HBSC. מהשוואה עולה כי שיעור המדווחים כך בקרב תלמידי חטיבות הביניים בתמרה (58%) גבוה מזה שבכלל האוכלוסייה הערבית (42%) ובכלל האוכלוסייה היהודית (40%). בכיתות י', 38% מהתלמידים בתמרה דיווחו על מקרי אלימות רבים או רבים מאוד, לעומת שיעור גבוה יותר בקרב האוכלוסייה הערבית (47%) ושיעור נמוך יותר בקרב האוכלוסייה היהודית (25%).

לוח 45: מקרי הצקות, הטרדות או בריונות^א בתמרה, בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית, לפי מין ושכבת כיתה (באחוזים)

אוכלוסייה יהודית ^א			אוכלוסייה ערבית ^א			תמרה		
בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ
35	45	40	41	44	42	51	65	58
22	27	25	49	44	47	40	34	38

^א התלמידים שדיווחו כי בבית ספרם ישנם הרבה או הרבה מאוד מקרים על-פי סקר HBSG שבוצע בשנת 1998

באשר לקרבנות (לוח 46), מעל מחצית התלמידים (67%) דיווחו כי לפחות פעם אחת הטרידו אותם או הציקו להם בשטח בית הספר. קרוב למחצית דיווחו שנגנב להם חפץ כלשהו בשטח בית הספר (48%), וכרבע מהתלמידים היו קרבנות ללקיחת כסף או חפצים בכוח לפחות פעם אחת (22%). שלושים ושבעה אחוזים ציינו כי לפחות פעם אחת היו קרבנות למכות או לדחיפות חזקות.

שבעה עשר אחוזים מהתלמידים ציינו כי היו קרבנות לפגיעה באמצעות מקל או סכין לפחות פעם אחת בשטח בית הספר, כאשר 3% מהם דיווחו על תדירות של לפחות פעם בשבוע במשך שנת הלימודים הנוכחית.

כמחצית התלמידים (48%) דיווחו כי לפחות פעם אחת הם השתתפו בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר. עשרים אחוזים מהתלמידים דיווחו כי הם השתתפו בהשחתת רכוש בתוך בית הספר לפחות פעם אחת ו-30% דיווחו כי כתבו או ציירו על הריהוט או על הקירות בבית הספר. שיעור דומה דיווחו כי היו נוכחים למקרה של הרס רכוש על-ידי אחר.

לוח 46: קרבנות ותוקפנות בשטח בית הספר^א, לפי מין וגיל (באחוזים)

ההיגדים	סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
קרבנות					
הטרידו אותך או הציקו לך	67	64	69	67	66
מישהו לקח ממך כסף או חפצים בכוח, או שאיים עליך	22	29	**16	31	**12
שישתמש בכוח	48	51	46	58	**37
נגנב לך משהו	37	44	**30	47	**25
מישהו נתן לך מכה, סטירה או דחיפה חזקה ומכאיבה	17	29	**6	23	**11
מישהו פגע בך באמצעות מקל, סכין, כלי אחר					
תוקפנות					
השתתפת בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר	48	60	**35	53	**43
כתבת, קשקשת או ציירת על הריהוט/הקירות	29	36	**22	31	26
נכחת במקרה של הרס רכוש על-ידי אחר	30	42	**18	31	29
השחתת רכוש	20	33	**8	26	**14

*P<0.05; **P<0.01

^א התלמידים שציינו שלפחות פעם אחת היו קרבנות או השתתפו בפעולה תוקפנית בשטח בית הספר

בלוח 46 ניתן לראות הבדלים עקביים בין הבנים לבנות בדיווח על מקרי האלימות בשטח בית הספר. שיעור הדיווח בקרב הבנים גבוה באופן משמעותי מהשיעור בקרב הבנות ברוב התחומים שנבדקו, הן

כאשר הם קרבנות למקרי אלימות והן כאשר הם מבצעים את הפעולה האלימה. לרוב, נמצא גם שיעור גבוה יותר בקרב בני 12-14 מאשר בקרב בני 15-17 שדיווחו על אלימות מסוגים שונים. תלמידי המסגרות החלופיות דיווחו על רמת קרבנות גבוהה יותר מאשר תלמידי בתי הספר הרגילים, אך לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין תלמידי המסגרות השונות בדיווח על מקרי תוקפנות בבית הספר (לוח 47).

לוח 47: קרבנות ותוקפנות בשטח בית הספר בקרב גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	ההיגדים
			קרבנות
59	68	66	הטרידו אותך או הציקו לך
**27	10	12	מישהו לקח ממך כסף או חפצים בכוח, או שאיים עליך שישתמש בכוח
40	36	37	נגנב לך משהו
30	25	25	מישהו נתן לך מכה, סטירה או דחיפה חזקה ומכאיבה
*21	9	11	מישהו פגע בך באמצעות מקל, סכין, כלי אחר
			תוקפנות
39	43	43	השתתפת בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר
27	26	26	כתבת, קשקשת או ציירת על הריהוט/הקירות
27	29	29	נכחת במקרה של הרס רכוש על-ידי אחר
16	13	14	השחתת רכוש

*P<0.05 ; **P<0.01

^ התלמידים שציינו שלפחות פעם אחת היו קרבנות או השתתפו בפעולה תוקפנית בשטח בית הספר

בהשוואה בין התלמידים בתמרה לבין התלמידים בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית נמצאו שיעורים גבוהים יותר של תלמידים בתמרה שדיווחו כי היו קרבנות למעשי הטרדות או הצקות בשטח בית הספר (לוח 48). בקרב שתי האוכלוסיות - הערבית וגם היהודית - נמצאה רמת קרבנות גבוהה יותר בקרב הבנים מאשר הבנות.

לוח 48: הטרדות או הצקות בשטח בית הספר^ בתמרה, בכלל האוכלוסייה הערבית ובכלל האוכלוסייה היהודית, לפי מין ושכבת כיתה (באחוזים)

קרבנות	תמרה			אוכלוסייה ערבית^^			אוכלוסייה יהודית^		
	סה"כ	בנים	בנות	סה"כ	בנים	בנות	סה"כ	בנים	בנות
כיתות ז'-ט'	67	66	69	52	63	41	51	61	40
כיתה י'	61	63	60	44	54	37	31	41	21
תוקפנות									
כיתות ז'-ט'	52	68	36	44	58	30	44	62	27
כיתה י'	31	47	21	35	47	27	33	47	18

^ התלמידים שדיווחו כי היו קרבנות או השתתפו בהטרדות או הצקות בשטח בית הספר לפחות פעם אחת בשנת הלימודים

^^ על-פי סקר HBSC שבוצע בשנת 1998

באשר להשתתפות במעשי הטרדות או הצקות בשטח בית הספר, נמצא שיעור גבוה יותר של תלמידי חטיבות הביניים בתמרה מאשר בקרב כלל התלמידים הערבים והיהודים. לעומת זאת, שיעור הדיווח בקרב תלמידי כיתות י' בתמרה על השתתפות במעשי הטרדות או הצקות בשטח בית הספר דומה לשיעור בקרב תלמידי כלל אוכלוסייה הערבית והיהודית. בקרב שלוש האוכלוסיות נמצא כי יותר בנים מבנות דיווחו על השתתפות במעשי הטרדות בשטח בית הספר.

אלימות מחוץ לבית הספר

הנושא של אלימות מחוץ לבית הספר נבדק אצל כלל בני הנוער בתמרה, הן התלמידים בבתי הספר הרגילים והחלופיים והן הנושרים שאינם מבקרים במסגרת לימודית כלשהי (לוחות 49-50).

כשני שלישים מבני הנוער (65%) מדווחים כי לפחות פעם אחת הציקו להם או הטרידו אותם. בשכיחות נמוכה יותר נמסר על המקרים הבאים שהתרחשו מחוץ לבית הספר: 37% מבני הנוער קיבלו מכה, סטירה או דחיפה חזקה לפחות פעם אחת, מ-26% נגנבו חפצים תוך כדי שימוש בכוח ו-21% נפגעו באמצעות מקל או סכין מחוץ לבית הספר.

יותר ממחצית בני הנוער (51%) השתתפו לפחות פעם אחת בקטטה מחוץ לבית הספר ו-46% השתתפו בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר. בשכיחות נמוכה יותר דווח על המקרים הבאים: שליש מבני הנוער נכחו לפחות במקרה אחד של הרס רכוש, רבע דיווחו על השחתת רכוש ו-18% גנבו ממישהו אחר.

לוח 49: קרבנות ותוקפנות מחוץ לבית הספר, לפי מין וגיל (באחוזים)

בני 17-15	בני 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
					קרבנות
**59	72	62	68	65	הטרידו אותך או הציקו לך
					מישהו נתן לך מכה, סטירה או דחיפה חזקה ומכאיבה
**29	47	**29	46	37	מישהו פגע בך באמצעות מקל, סכין או כלי אחר
18	25	**10	33	21	מישהו גנב ממך תוך שימוש בכוח
**17	37	**19	33	26	
					תוקפנות
*43	51	**27	66	46	השתתפת בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר
49	54	**26	74	51	השתתפת בקטטה ("מכות")
**15	22	9	27	18	גנבת ממישהו אחר
30	36	**20	44	32	נכחת במקרה של הרס רכוש בידי אחר
*21	29	**11	38	25	השחתת רכוש

P<0.05* ; P<0.01**

^ התלמידים שציינו שלפחות פעם אחת היו קרבנות או השתתפו בפעולה תוקפנית מחוץ לשטח בית הספר

לפי לוח 50, ההבדלים בין המינים ובין הגילאים נשמרים גם בדיווח על מקרי אלימות מחוץ לבית הספר. וכך, באופן כללי שיעורי הדיווח גבוהים יותר בקרב הבנים (לעומת הבנות ובקרב גילאי 14-12 (לעומת גילאי 15-17)). כמו כן, בולטת המגמה העקבית לפיה תלמידי המסגרות החלופיות מדווחים על רמה גבוהה יותר של אלימות - כקרבנות וכתוקפים, מאשר שאר בני הנוער, כולל הנושרים.

לוח 50: קרבנות ותוקפנות מחוץ לבית הספר בקרב גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

סה"כ	בית ספר רגילים	מסגרות חלופיות	נושאים	
**59	57	64	63	קרבנות
				הטרידו אותך או הציקו לך
**29	26	44	29	מישהו נתן לך מכה, סטירה או דחיפה חזקה ומכאיבה
18	12	38	**10	מישהו פגע בך באמצעות מקל, סכין או כלי אחר
**17	15	37	**12	מישהו גנב ממך תוך שימוש בכוח
				תוקפנות
*43	39	53	47	השתתפת בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר
49	46	62	50	השתתפת בקטטה ("מכות")
**15	13	34	**10	גנבת ממישהו אחר
30	28	39	29	נכחת במקרה של הרס רכוש בידי אחר
*21	18	41	**20	השתתת רכוש

*P<0.05; **P<0.01

^ בני הנוער שציינו שלפחות פעם אחת היו קרבנות או השתתפו בפעולה תוקפנית מחוץ לשטח בית הספר

השוואה בין הדיווח על מקרי אלימות שקרו לפחות פעם אחת בשטח בית הספר ובין הדיווח על מקרים מחוצה לו (לוחות 46-47 ו-49-50) מעלה באופן כללי יותר דיווח על אלימות מחוץ לבית הספר מאשר בתוכו. הדבר בולט במיוחד בקרב תלמידי המסגרות החלופיות, אשר שיעור גבוה מהם דיווחו כי היו קרבנות לפגיעה באמצעות מקל או סכין מחוץ לבית הספר מאשר בתוך בית הספר (38% ו-21%, בהתאמה). בדומה, הממצאים לגבי תוקפנות מראים שיעור גבוה יותר של תלמידים שהשתתפו בהטרדה או בהצקה לתלמיד אחר מחוץ לבית הספר מאשר בין כתליו.

נשיאת כלי נשק

מיעוט לא מבוטל מהבנים (31%) מדווחים כי במהלך 30 הימים האחרונים נשאו לפחות יום אחד כלי נשק להגנה עצמית (סכין, מקל, שרשרת או גז מדמיע). הרבה פחות בנות (3%) מדווחות על נשיאת כלי נשק.

נמצא כי נשיאת נשק שכיחה יותר בקרב בני 12-14 מאשר בקרב בני 15-17. כמו כן, נמצאו הבדלים משמעותיים בין בני הנוער לפי מצבם הלימודי: 27% מתלמידי המסגרות החלופיות דיווחו על נשיאת נשק, לעומת 12% מתלמידי בתי הספר הרגילים ו-7% מהנושאים.

השוואה בין בני הנוער בתמרה לבין בני הנוער באוכלוסייה הערבית בדיווח על נשיאת נשק (לוח 51) מצביעה על שיעורים נמוכים יותר בקרב בני הנוער בתמרה.

בני הנוער שנשאו כלי נשק כלשהו במהלך 30 הימים האחרונים נשאלו על סוגו. שלושים אחוזים מהם נשאו סכין או אולר, אחוז דומה נשאו מקל או אלה, 19% נשאו אגרופן, 12% נשאו שרשרת, 14% נשאו גז מדמיע ו-8% כלי נשק אחר.

לוח 51: נשיאת נשק להגנה עצמית, לפי אוכלוסייה, מין ושכבת כיתה (באחוזים)

אוכלוסייה יהודית ^א			אוכלוסייה ערבית ^א			תמרה			
בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	
6	21	14	7	45	26	3	32	18	כיתות ז'-ט'
5	23	14	6	33	17	0	23	9	כיתה י'

^א התלמידים שדיווחו כי במהלך 30 הימים האחרונים נשאו עמם כלי נשק, כגון סכין, אולר, מקל (אלה) או אקדח, להגנה עצמית

^א על-פי סקר HBSC שבוצע בשנת 1998

שתיית אלכוהול ושימוש בסמים

התנהגויות סיכון נוספות המעוררות דאגה בשל שכיחותן בקרב בני הנוער הן צריכת אלכוהול ושימוש בסמים. בני הנוער נשאלו אם יש להם חברים השותים משקאות חריפים. שבעה עשר אחוזים השיבו כי יש להם חברים ששותים מדי פעם ו-5% - באופן קבוע.

שבעה עשר אחוזים מבני הנוער בתמרה סיפרו כי שתו אלכוהול עד שהשתכרו לפחות פעם אחת, ביניהם יותר בנים (33%) מבנות (2%) ויותר בני 15-17 מבני 12-14 (22% ו-13%, בהתאמה).

לוח 52 עורך השוואה בין אחוז התלמידים ששתו אי-פעם משקה אלכוהולי עד לשכרות בתמרה לבין כלל התלמידים הערבים ובין כלל התלמידים היהודים. הממצאים מצביעים על אחוזים דומים בתמרה ובאוכלוסייה הערבית, אך הם נמוכים יותר מהאחוזים בקרב התלמידים היהודים.

לוח 52: שתייה לשוכרה, לפי אוכלוסייה, מין ושכבת כיתה (באחוזים)

אוכלוסייה יהודית ^א			אוכלוסייה ערבית ^א			תמרה			
בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	
15	21	19	5	22	13	3	21	12	כיתות ז'-ט'
25	40	33	5	18	10	0	28	11	כיתה י'

^א התלמידים ששתו אי-פעם משקה אלכוהולי עד לשכרות

^א על-פי סקר HBSC שבוצע בשנת 1998

בנושא השימוש בסמים, נשאלו בני הנוער האם נתקלו באדם שהשתמש בסם למטרות לא רפואיות. עשרים ותשעה אחוזים השיבו בחיוב, בהם יותר בנים מבנות (35% ו-24%, בהתאמה) ויותר בני נוער בחטיבה עליונה (33%) מאשר בני נוער בחטיבת ביניים (26%).

בני הנוער נשאלו גם האם השתמשו אי-פעם בסמים בעצמם. שלושה אחוזים מהם השיבו בחיוב, 80% מתוכם הנם תלמידים בבתי ספר רגילים. כמו כן, 74% מהמדווחים על שימוש בסמים הם בנים.

3.8 תפיסת השירותים בעיר

פרק זה בוחן את תפיסת בני הנוער את העיר תמרה ואת שכונת מגוריהם. בני הנוער נשאלו על שביעות הרצון מהשכונה, על תחושת הביטחון שלהם בשכונה ועל השירותים שהעיר תמרה מספקת לתושביה (לוח 53).

לוח 53: עמדות בני הנוער לגבי שכונת המגורים ולגבי העיר ותחושת הביטחון בה, לפי מין וגיל (באחוזים)

סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17	
					היגדים על שכונת המגורים
79	81	76	77	80	אם הייתי עושה משהו לא בסדר, המבוגרים בשכונה שמכירים אותי היו מספרים על כך להוריי
50	48	52	50	50	אם תהיה לי בעיה, יש לנו שכנים שיעזרו לי
86	86	85	86	86	אני מרגיש בטוח בשכונה שלי
78	77	78	76	79	אני מרוצה מהשכונה שלי
62	61	63	63	62	השכונה שלי נקייה
					היגדים על העיר תמרה
76	72	*80	71	*79	אני מרגיש בטוח בתמרה
71	70	73	69	75	אני מרוצה מתמרה
79	79	80	77	81	אני רוצה לגור בתמרה כשאהיה מבוגר

* P<0.05

^ בני הנוער אשר הביעו הסכמה עם ההיגד

ניתן לראות כי שיעור גבוה יחסית של בני נוער מביעים שביעות רצון משכונת המגורים (78%) ומהעיר תמרה (71%). שיעורים גבוהים אף מרגישים בטוח בשכונה (86%) ובעיר (76%). שביעות הרצון של בני הנוער היא כה רבה עד כי 79% מהם היו רוצים להתגורר בעיר כשיגדלו. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין עמדות בני הנוער לפי מצב הלמידה.

בני הנוער תופסים את היחסים בין התושבים שגרים בשכונה כמורכבים (לוח 55). מצד אחד הם מזוהים כי שכניהם מגלים אכפתיות כלפי הנעשה בסביבת המגורים ושהם מעבירים מידע להורים על מעשי ילדיהם. מצד שני, מחצית בני הנוער חושבים שהשכנים לא יהיו מוכנים לעזור להם בעת צרה.

לוח 54 מראה כי מעל שני שלישים מבני הנוער (79%) מכירים לפחות שירות קהילתי טיפולי אחד בעיר, בהם יותר בני נוער מבוגרים (83%) מהצעירים (74%). ניתן לראות כי כמחצית בני הנוער מכירים כל אחד מהשירותים, למעט לשכת התעסוקה שאותה מכירים רק 35%. זאת, על אף שיעורי האבטלה הגבוהים שדווחו על-ידי בני הנוער והמצב הסוציו-אקונומי הקשה (ראו פרק 3.1).

לוח 54: בני הנוער המודעים לשירותים הניתנים בעיר, לפי מין וגיל (באחוזים)

השירות	סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
קידום נוער	47	49	46	44	50
שירות סוציאלי	62	59	66	57	*66
שירות פסיכולוגי	57	54	60	56	57
לשכת התעסוקה	35	41	**30	33	36
שירות קצין ביקור סדיר^	54	58	47	60	54
ייעוץ חינוכי בבית הספר^	56	55	58	80	*56
מכירים לפחות שירות אחד מהנ"ל^^	79	78	80	74	**83

* P<0.05 ; ** P<0.01

^ בני הנוער הלומדים במסגרות הרגילות לא נשאלו על שירות זה
^^ מלבד לשכת התעסוקה ויועץ בית הספר

יחד עם זאת רבים מבני הנוער מכירים את השירות הסוציאלי בעיר (62%), מהם יותר בני נוער מבוגרים (66%) לעומת צעירים (57%). יותר צעירים מכירים את הייעוץ החינוכי בבית הספר (80% לעומת 56% בהתאמה).

מלוח 55 עולה כי אין כמעט הבדלים בין גילאי 15-17 במצבי למידה שונים, מבחינת המודעות לקיום השירותים, פרט לשירות הביקור הסדיר המוכר יותר בקרב הנושאים (60%) ופחות בקרב תלמידי המסגרות החלופיות (46%). נתונים אלה כנראה משקפים מצב שבו חלק מבני הנוער אשר עברו מבתי הספר הרגילים למסגרות החלופיות עשו זאת באופן עצמאי, ללא תיווך של שירות זה.

לוח 55: בני הנוער גילאי 15-17 המודעים לשירותים הניתנים בעיר, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

השירות	סה"כ	בתי הספר הרגילים	מסגרות חלופיות	נושאים
קידום נוער	47	48	47	41
שירות סוציאלי	62	63	49	61
שירות פסיכולוגי	57	58	53	44
לשכת התעסוקה	35	34	46	33
שירות קצין ביקור סדיר [^]	54	-	46	*60
ייעוץ חינוכי בבית הספר [^]	57	-	56	57
מכירים לפחות שירות אחד מהנ"ל ^{^^}	83	84	80	78

* P<0.05

[^] בני הנוער הלומדים במסגרות הרגילות לא נשאלו על שירות זה
^{^^} מלבד לשכת התעסוקה ויועץ בית הספר

בני הנוער נשאלו באיזו מידה קל להם לשוחח עם אנשי מקצוע שונים, ומתשובותיהם עולה כי הם מתקשים יותר לשוחח עם מבוגרים אחרים (לוח 58). רק 37% מבני הנוער ציינו כי קל להם לשוחח עם עובד סוציאלי או פסיכולוג ו-33% ציינו זאת ביחס לאיש דת. לגבי צוות בית הספר, מעל מחצית התלמידים (52%) דיווחו כי קל להם או קל להם מאוד לשוחח עם מישהו ממורי בית הספר.

לפי לוח 56, לבנים קל יותר לשוחח עם מדריך מהמתנ"ס או תנועת הנוער (39% לעומת 27% מהבנות) ועם איש דת (41% לעומת 25%, בהתאמה).

לוח 56: בני הנוער שקל להם או קל להם מאוד לשוחח עם אנשי מקצוע על עניינים המטרידים אותם, לפי מין וגיל (אחוזים)

איש המקצוע	סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
מדריך מהמתנ"ס או מתנועת הנוער	33	39	**27	32	34
איש דת	33	41	**25	34	32
עובד סוציאלי או פסיכולוג	37	39	34	37	36
עם אחד ממורי בית ספר	53	55	51	54	50

** P<0.01

בהשוואה בין בני הנוער המבוגרים יותר לפי מצבם הלימודי נמצא כי אחוז המדווחים על כך שקל לשוחח עם אנשי מקצוע (עובד סוציאלי, איש דת או מדריך מהמתנ"ס) נמוך יותר בקרב הנושאים מאשר בקרב תלמידי המסגרות החלופיות ותלמידי בתי הספר הרגילים (לוח 57). במקרים רבים ייתכן

שקושי בתקשורת עם מבוגרים חרף את בעיית בני הנוער בבית הספר והביא לנשירה. כמו כן, ייתכן שאנשי מקצוע אלה פחות זמינים לבני הנוער הנושרים מכיוון שהם אינם נמצאים במסגרת לימודית כלשהי. מעל מחצית הנושרים (53%) אמרו: "אינני פוגש אדם כזה", בהתייחסם לעובד סוציאלי או פסיכולוג וגם בהתייחסם למדריך מהמתנ"ס.

לוח 57: בני נוער גילאי 15-17 שקל להם או קל להם מאוד^א לשוחח על נושאים שמטרידים אותם עם אנשי מקצוע, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

איש המקצוע	סה"כ	בתי ספר רגילים	מסגרות חלופיות	נושרים
מדריך מהמתנ"ס או מתנועת הנוער	34	38	39	**16
איש דת	32	33	42	*22
עובד סוציאלי או פסיכולוג	36	39	42	**19
עם אחד ממורי בית ספר	50	49	50	-

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

^א קטגוריות נוספות לבחירה היו "קשה", "קשה מאוד" ו"אין לי, או אינני פוגש אדם כזה"

3.9 יחסים עם בני המשפחה

בפרק זה יידונו היחסים שבין בני הנוער לבין בני משפחתם, ובעיקר הוריהם. למשפחה כסוכן חברות ראשוני השפעה רבה בעיצוב התנהגותו של המתבגר, אישיותו ושאיפותיו לעתיד. יחסי הגומלין שנבחנו כוללים את התקשורת עם בני המשפחה ומבוגרים אחרים ואת התמיכה הרגשית הניתנת לנער ולנערה. כמו כן, נבחנו נושאים המהווים מוקד לאי-הסכמה בין בני הנוער להוריהם, הערכת בני הנוער למידה שההורים פנויים להיות עמם, אמצעי הענשה שההורים נוקטים, ולבסוף, מעורבות ההורים בבית הספר.

תקשורת ותמיכה רגשית

קשרים משפחתיים נמדדים בין השאר ביכולתם לספק חממה רגשית ונפשית לנער או לנערה בתוך המשפחה, אשר אמורים לסייע לו בהתמודדות מוצלחת עם קשיי תקופת ההתבגרות והכנה לחייו העתידיים כמבוגר. על-מנת לבדוק את מידת הצלחתם של בני המשפחה ושל מבוגרים אחרים בסיפוק צרכים אלה, נבדקו ממדים שונים של קשרים עם בני המשפחה. בני הנוער נשאלו באיזו מידה הם חשים שהוריהם מבינים את מה שמטריד אותם. שלושים ואחד אחוזים ענו כי הוריהם מבינים אותם במידה "רבה מאוד", 39% - "במידה רבה", 24% - "במידה מועטה" ו-6% - "בכלל לא". מכאן, שקרוב לשליש מבני הנוער דיווחו על חוסר הבנה בינם לבין הוריהם.

לצורך בחינת אופי התקשורת עם בני המשפחה ומבוגרים אחרים, נשאלו בני הנוער באיזו מידה קל להם לשוחח על נושאים שמטרידים אותם עם כל אחד מבני המשפחה (לוח 58). הרוב המוחלט השיבו כי קל להם (או קל להם מאוד) לשוחח על נושאים שמטרידים אותם עם אמם (90%). כמו כן, מרבית בני הנוער ציינו בנושא זה את אביהם או אחים ואחיות גדולים (75%-ו-79%, בהתאמה).

לבנים קל יותר מאשר לבנות לשוחח עם אבותיהם (81% לעומת 69% בהתאמה).

לוח 58: בני הנוער שקל להם או קל להם מאוד^א לשוחח עם בני משפחה על עניינים שמטרידים אותם, לפי מין וגיל (אחוזים)

בני 17-15	בני 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
73	78	**69	81	75	אבא
90	90	88	92	90	אמא
80	79	79	79	79	אחים ואחיות גדולים
66	69	67	69	68	קרוב משפחה אחר

** p<0.01

^א קטגוריות נוספות לבחירה היו "קשה", "קשה מאוד" ו"אין לי, או אינני פוגש אדם כזה".

בהשוואה בין בני הנוער המבוגרים יותר לפי מצבם הלימודי נמצאו הבדלים משמעותיים לגבי הקלות לשוחח עם אבותיהם: 77% מתלמידי בתי הספר הרגילים דיווחו כי קל להם לשוחח עם אביהם, לעומת 73% בקרב תלמידי המסגרות החלופיות ו-64% בקרב הנושרים (לוח 59).

לוח 59: בני הנוער גילאי 15-17 שקל להם או קל להם מאוד^א לשוחח על נושאים שמטרידים אותם עם בני משפחה, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	
*64	73	77	73	אבא
91	80	91	90	אמא
81	80	79	80	אחים ואחיות גדולים
63	62	68	66	קרוב משפחה אחר

* p<0.05

^א קטגוריות נוספות לבחירה היו "קשה", "קשה מאוד" ו"אין לי, או אינני פוגש אדם כזה".

לוח 60 מציג השוואה בין תלמידי תמרה לתלמידי יהודים וערבים בישראל (על-פי סקר HBSC) לגבי הקלות לשוחח עם אבותיהם ואמותיהם על נושאים שמטרידים אותם. באשר לתלמידי חטיבת הביניים נמצא אחוז דומה של תלמידי המדווחים שקל להם או קל להם מאוד לשוחח עם אבותיהם הן בתמרה והן בכלל האוכלוסייה הערבית, אך האחוז בתמרה גבוה מאשר באוכלוסייה היהודית. עם זאת, 69% מתלמידי כיתות י' בתמרה מדווחים כך, לעומת 79% בקרב כלל האוכלוסייה הערבית ו-54% באוכלוסייה היהודית. הממצאים בלוח 62 מצביעים גם על תקשורת נוחה יותר עם האם בקרב תלמידי תמרה מאשר כלל התלמידים הערבים וכלל התלמידים היהודים.

לוח 60: התלמידים שקל להם או קל להם מאוד^א לשוחח עם הוריהם על נושאים שמטרידים אותם, לפי מין, אוכלוסייה ושכבת כיתה (באחוזים)

	אוכלוסייה יהודית ^א			אוכלוסייה ערבית ^א			תמרה		
	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ
אבא									
כיתות ז'-ט'	53	71	62	77	77	77	69	87	78
כיתה י'	49	58	54	78	80	79	67	73	69
אמא									
כיתות ז'-ט'	81	78	80	62	65	64	88	93	91
כיתה י'	79	72	75	55	65	59	90	95	92

^א קטגוריות נוספות לבחירה היו "קשה", "קשה מאוד" ו"אין לי, או אינני פוגש אדם כזה".

^א על-פי סקר HBSC שבוצע בשנת 1998

בנוסף, בני הנוער נשאלו אם הוריהם או אחיהם הגדולים יודעים היכן הם כשהם מחוץ לבית. מרבית בני הנוער (85%) ענו בחיוב. בנושא זה נמצא הבדל משמעותי בין בנות (94%) לבנים (76%), ובין בני נוער במצבי לימוד שונים (87% מתלמידי בתי הספר הרגילים, לעומת 75% מהנושרים ו-73% מתלמידי המסגרות החלופיות).

הערכת התלמידים אם הוריהם מספיק פנויים בעבורם

במטרה לעמוד על המידה שההורים פנויים בעבור בני הנוער על-פי תפיסת בני הנוער, הם נשאלו אם קורה שהוריהם עסוקים עד כי אינם מסוגלים להתפנות אליהם בעת הצורך. כשליש מבני הנוער (31%) דיווחו כי הוריהם אינם פנויים בעבורם בעת הצורך "לעתים קרובות" או "תמיד". מכאן שרוב בני הנוער סבורים כי הוריהם לרוב פנויים בעבורם בעת הצורך. הבנות סבורות כך יותר מאשר הבנים, והצעירים - יותר מבני הנוער המבוגרים יותר.

מעורבות ההורים בבית ספר

התלמידים נשאלו האם להערכתם הוריהם מוכנים לבוא לבית הספר לשוחח עם המורים (לוחות 61-62). לגבי כל אחד מההורים דיווחו אחוזים גבוהים מבני הנוער (אמא - 88%, אבא - 85%) כי הם מוכנים לבוא לבית ספר לשוחח עם המורים, בהם יותר תלמידים מבתי ספר רגילים מאשר תלמידי המסגרות החלופיות. מלוח 63 עולה עוד כי יותר בנות דיווחו על עידוד האב להצליח בבית ספר (95% לעומת 87% מהבנים).

לוח 61: תלמידים המדווחים על מעורבות הוריהם בבית הספר או בלימודיהם, לפי מין וגיל (אחוזים)

סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17	
88	89	88	90	86	אמא מוכנה לבוא לבית ספר לשוחח עם המורים
85	85	86	87	84	אבא מוכן לבוא לבית ספר לשוחח עם המורים
95	94	96	94	96	האמא מעודדת הצלחה בבית ספר
91	87	**95	91	91	האבא מעודד הצלחה בבית ספר

** p<0.01

לוח 62: תלמידי החטיבה העליונה המדווחים על מעורבות הוריהם בבית הספר או בלימודיהם, לפי מצב הלמידה (אחוזים)

סה"כ	בתי ספר רגילים	מסגרות חלופיות	
86	88	*76	אמא מוכנה לבוא לבית ספר לשוחח עם המורים
84	87	**66	אבא מוכן לבוא לבית ספר לשוחח עם המורים
96	97	93	האמא מעודדת הצלחה בבית ספר
91	92	86	האבא מעודד הצלחה בבית ספר

* p<0.05 ; ** p<0.01

הסכמה בין הנוער להוריו

גיל ההתבגרות ידוע כתקופת מעבר מילדות לבגרות, שבמהלכה הנוער או הנערה מתחילים לבנות לעצמם אישיות עצמאית נפרדת מהוריהם. כתוצאה מכך, ידועה תקופה זו כטעונה בוויכוחים בין הנוער להוריו על עניינים אישיים, תפיסות עולם, גבולות הסמכות של ההורים, מידת החופש הניתנת לנוער

ועוד. כדי להבין יותר את מוקדי המחלוקת, הוצגה בפני התלמידים רשימת נושאים, והם התבקשו לציין באיזו תדירות קורה שאין הסכמה בינם לבין הוריהם לגבי נושאים אלה (לוח 63).

הממצאים מראים כי 30% ויותר מבני הנוער השיבו שחילוקי הדעות מתגלעים "הרבה פעמים" סביב הנושאים הבאים: ציונים בבית ספר, השתתפות בעבודות הבית, שעות החזרה הביתה, החברים ושמירה על הדת. לכרבע מבני הנוער יש חילוקי דעות עם הוריהם בנושאים: עבודה מחוץ לבית, כסף, צורת לבוש וצורת בילוי.

מעניין היה למצוא שאחוז הבנים שדיווחו על אי-הסכמה בנושא הציונים מגיע למחצית (51%), בעוד שבקרב הבנות הוא הגיע ל-36%. הבנות מצידן דיווחו יותר על אי-הסכמה בנושא ההשתתפות בעבודות הבית (37%, לעומת 28% מהבנים). כפי הנראה, חילוקי דעות לעתים מזומנות עם הבנות בנושא זה נובעים מהשתתפותן הרבה יותר במשימות משק הבית ומהציפיות הרבות יותר של ההורים מהן. בנוסף, יותר בנות דיווחו על אי-הסכמה בינן לבין ההורים בנושא צורת הלבוש מאשר בנים (33% לעומת 21%, בהתאמה). ככלל, ההבדלים בין הבנים לבנות בנושאים המצויים במחלוקת משקפים הבדלים בהתייחסות לתפקיד הבנות במשפחה לעומת הבנים.

לוח 63: בני הנוער המדווחים על אי-הסכמה בינם לבין הוריהם בנושאים שונים, לפי מין וגיל (באחוזים)

בני 17-15	בני 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
41	45	**36	51	43	ציוניך בבית הספר
37	43	38	40	39	שעות החזרה הביתה
30	35	**37	28	32	השתתפות שלך בעבודות הבית
30	33	31	31	31	החברים שלך
**26	35	26	34	30	שמירה על הדת
28	30	27	31	29	צורת הבילוי שלך
25	29	**33	21	27	צורת הלבוש שלך
*24	30	24	28	26	כסף
*28	21	23	26	25	עבודה מחוץ לבית
20	24	23	21	22	יחסים עם המין השני
**16	24	19	19	19	שמיעת מוסיקה

p < 0.05* ; p < 0.01**

^ בני הנוער אשר ציינו שאין הסכמה בינם לבין הוריהם "הרבה פעמים". קטגוריות נוספות לבחירה היו "מעט פעמים" ו"בכלל לא".

בהשוואה בין שכבות הגיל בולטת המגמה שבני הנוער הצעירים יותר (גילאי 12-14) מדווחים בשיעורים גבוהים יותר על אי-הסכמה בינם לבין הוריהם מאשר בני הנוער המבוגרים יותר (גילאי 15-17), למעט לגבי עבודה מחוץ לבית.

בהשוואה בין בני הנוער לפי מצב הלמידה שלהם (לוח 64) נמצאו הבדלים בין שלוש הקבוצות: ברוב התחומים, השיעור הגבוה ביותר של המדווחים על אי-הסכמה נמצא בקרב תלמידי המסגרות

החלופיות, והנמוך ביותר - בקרב הנושרים. ממצאים אלה מעניינים, לאור הממצא שהצגנו קודם, לפיו פחות נושרים מרגישים בנוח לדבר עם אבותיהם מאשר תלמידי בתי הספר הרגילים והחלופיים.

לוח 64: בני נוער גילאי 15-17 המדווחים על אי-הסכמה בינם לבין הוריהם בנושאים שונים, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	
-	42	40	41	ציוניך בבית ספר
29	39	38	36	שעות החזרה הביתה
21	40	31	30	החברים שלך
19	32	33	30	השתתפות שלך בעבודות הבית
24	28	29	28	עבודה מחוץ לבית
19	36	30	28	צורת הבילוי שלך
*14	33	27	25	צורת הלבוש
**10	42	28	26	שמירה על הדת
15	33	25	24	כסף
18	25	20	20	יחסים עם המין השני
**8	30	15	16	שמיעת מוזיקה

$p < 0.01^{**}$; $p < 0.05^{*}$

^ בני הנוער אשר ציינו שאין הסכמה בינם לבין הוריהם "הרבה פעמים". קטגוריות נוספות לבחירה היו "מעט פעמים" ו"בכלל לא".

אמצעי ענישה שנוקטים ההורים

היחסים בין ההורים לילדים נבחנו גם מההיבט של אמצעי הענישה שההורים נוקטים בתגובה להתנהגות לא מקובלת. מלוח 65 עולה כי התגובה השכיחה ביותר של ההורים הנה צעקות (84%), ולאחריה, איסור יציאה מהבית (43%), קריאה בשמות גנאי (39%) ומכות (36%). בשכיחות נמוכה יותר נקבו בני הנוער באמצעים הבאים: איסור יציאה מהחדר (14%), איסור כניסה הביתה (13%), הכאה בכלי (10%), מניעת אוכל (9%) ואיום בפנייה למשטרה (8%).

בדרך כלל, שיעורים גבוהים יותר של בנים, לעומת בנות, דיווחו על שימוש באמצעי הענישה השונים, וכך גם בני הנוער הצעירים יותר (גילאי 12-14), לעומת המבוגרים יותר (גילאי 15-17).

לוח 65: תגובות ההורים להתנהגות לא מקובלת לפי דיווח בני הנוער, לפי מין וגיל (באחוזים)

בני 17-15	בני 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
82	87	85	84	84	צועקים עלייך
**35	53	47	40	43	אוסרים עליך לצאת מהבית
**30	48	37	42	39	קוראים לך שמות גנאי
**25	49	*32	40	36	מרביצים לך
**6	22	**9	19	14	סוגרים אותך בחדר
**8	17	**4	21	13	אוסרים עליך להיכנס הביתה
**5	15	**5	16	10	מכים אותך בכלי
**5	15	**4	15	9	מונעים ממך אוכל
**4	13	**2	15	8	מאיימים לפנות למשטרה

$p < 0.01^{**}$; $p < 0.05^{*}$

^ התלמידים שציינו שהוריהם נוקטים כך בתגובה להתנהגות לא מקובלת "הרבה" או "לפעמים" (לעומת "אף פעם").

ממצא מעניין במיוחד הוא ביחס לתלמידי המסגרות החלופיות: באופן עקבי, שיעורים גבוהים מאוד מהם מדווחים על שימוש בשיטות ענישה מחמירה מאוד, לעומת תלמידי בתי הספר הרגילים והנושרים (לוח 66). ממצא זה מחזק את הטענה כי תלמידי המסגרות החלופיות הם בעלי סיכון גבוה במיוחד מהבחינה המשפחתית.

לוח 66: תגובות ההורים להתנהגות לא מקובלת לפי דיווח בני הנוער גילאי 15-17, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי ספר רגילים	סה"כ	
84	76	82	82	צועקים עלייך
28	41	35	34	אוסרים עלייך לצאת מהבית
31	39	29	31	קוראים לך בשמות גנאי
26	34	22	25	מרביצים לך
**7	21	6	8	אוסרים עלייך להיכנס הביתה
**5	18	4	6	סוגרים אותך בחדר
**3	16	4	5	מונעים ממך אוכל
**3	16	4	5	מכים אותך בכלי
*3	11	2	4	מאיימים לפנות למשטרה

$p < 0.01^{**}$; $p < 0.05^*$

^ התלמידים שציינו שהוריהם נוקטים כך בתגובה להתנהגות לא מקובלת "הרבה" או "לפעמים" (לעומת "אף פעם").

3.10 אוריינטציה עתידית וערכית

פרק זה דן בהשקפת עולמם של בני הנוער מבחינת תכניות עתידיות בתחום הלימודים והתעסוקה, ערכים אישיים ועמדות חברתיות כלפי שוויון בין מינים.

תכניות לגבי לימודים

תלמידי בתי הספר הרגילים או המסגרות החלופיות התבקשו להתייחס לתכניותיהם לעתיד לגבי סיום הלימודים בתיכון ולגבי רכישת מקצוע לעתיד.

לוח 67 מציג את ניבוי בני הנוער הלומדים באשר ליכולתם להשלים את לימודי התיכון. ניתן לראות כי מרביתם סבורים שיסיימו את לימודי התיכון וכי שני שלישים אף סבורים שימשיכו ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה. רק 5% מבני הנוער הלומדים סבורים שלא יסיימו את הלימודים התיכון.

לוח 67: רמת ההשכלה על-פי ניבוי בני הנוער, לפי מין וגיל (באחוזים)

בני 17-15	בני 14-12	בנות	בנים	סה"כ	
5	6	**3	8	5	פחות מ-12 שנות לימוד
25	30	**17	38	27	סיום תיכון (12 שנות לימוד)
71	64	**80	55	68	לימודים במכללה או באוניברסיטה

$P < 0.01^{**}$

^ בני הנוער הנושרים לא נשאלו על כך

עוד ניתן לראות בנושא זה כי קיימים הבדלים בין המינים: שיעור גבוה יותר של בנות סבורות שימשיכו ללימודים במוסדות להשכלה גבוהה (80%, לעומת 55% מהבנים).

לוח 68 מציג את ניבוי תלמידי החטיבה העליונה באשר לרמת ההשכלה בחלוקה לפי מצב הלמידה שלהם. שיעור תלמידי המסגרות החלופיות אשר מנבאים שלא יסיימו את לימודי התיכון עומד על 19%. שיעור זה גבוה הרבה יותר משיעור תלמידי בתי הספר הרגילים המצפים כי ינשרו לפני סיום כיתה י"ב. הדבר מבליט את העובדה שבני הנוער שיצאו מבתי הספר הרגילים מצויים בסיכון גבוה להפסקת הלימודים במסגרת כלשהי. עם זאת, יש לשים לב כי שני שלישים מהנשאלים סבורים שיסיימו 12 שנות לימוד. כצפוי, שיעור גבוה מתלמידי בתי הספר הרגילים חושבים שימשיכו ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה (71%), לעומת בני הנוער הלומדים במסגרות החלופיות (17%).

לוח 68: רמת ההשכלה על-פי ניבוי תלמידי החטיבה העליונה^א, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

מסגרות חלופיות	בתי הספר הרגילים	סה"כ	
**19	4	5	פחות מ-12 שנות לימוד
**65	25	27	סיום תיכון (12 שנות לימוד)
**17	71	67	לימודים במכללה או באוניברסיטה

** P<0.01

^א בני הנוער הנושרים לא נשאלו שאלה זו

תכניות לגבי תעסוקה

כלל בני הנוער נשאלו באיזה מקצוע היו רוצים לעסוק כמבוגרים. ארבעה עשר אחוזים אינם יודעים ועדיין לא החליטו. נמצא כי המקצועות המבוקשים ביותר בקרב הבנות שציינו מקצוע הם הוראה, רפואה או סיעוד ובקרב הבנים - עיסוק במלאכה, כגון נגרות ומסגרות (25%).

בהשוואה בין בני הנוער בגילים שונים נמצא כי המקצועות המועדפים על הצעירים יותר הם רפואה או סיעוד והוראה, לעומת מלאכה שהוא אחד המקצועות המבוקשים ביותר בקרב המבוגרים יותר (22%, לעומת 6% בלבד בקרב בני הנוער הצעירים יותר).

בבחינת השאיפה לרפואה או סיעוד והוראה, נמצאה שונות בין בני נוער במצבי למידה שונים. כך נמצא כי תלמידי בתי הספר הרגילים מעדיפים רפואה (21%, לעומת 1% בכל אחת מקבוצות בני הנוער האחרות) והוראה (20%, לעומת 1% בקרב הנושרים ו-2% בקרב תלמידי המסגרות החלופיות). שיעור בני הנוער בקבוצת הנושרים (49%) ותלמידי המסגרות החלופיות (62%) היה גבוה באופן משמעותי לגבי שאיפתם להיות בעלי מלאכה, לעומת השיעור בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים (7% בלבד).

ערכים אישיים

בסקר זה הוצגה בפני בני הנוער רשימת ערכים מתחומים שונים, כגון: מיצוי עצמי, השכלה, עבודה, מעמד חברתי וכלכלי, משפחה וזוגיות, אידאולוגיה ודת. בני הנוער התבקשו לציין עד כמה חשוב להם להשיג ערכים אלו.

לוח 69 מציג את מידת החשיבות שמייחסים בני הנוער לערכים שונים. בראש הרשימה נמצאים: הנאה מהחיים (81%), הישגים לימודיים (80%), מציאת עבודה קבועה (78%), מימוש עצמי (75%), קידום כלכלי (75%) ועיסוק במקצוע מעניין (72%). עיסוק בפעילות פוליטית, השתתפות בפעילות ציבורית והעמקה בלימודי דת פחות חשובים לבני הנוער - רק כשליש ציינו אותם כחשובים מאוד.

בלוח 69 ניתן לראות כי קיימים הבדלים בין המינים. בנים מקנים חשיבות גבוהה יותר לערכים אשר עוסקים במעמד כלכלי-חברתי (להרוויח הרבה כסף, לבלות בחוץ לארץ ועוד) ובערכי הדת (לקיים את מצוות הדת, להתעמק בלימודי דת). לעומת זאת, בנות מקנות חשיבות רבה יותר לערכים העוסקים במימוש עצמי, כגון: מימוש עצמי ופיתוח כישורים, רכישת השכלה גבוהה, הנאה בחיים, ובעזרה לזולת.

בבחינת העמדות לפי שכבות הגיל, ניתן לראות כי שיעורים גבוהים מבין הצעירים מקנים חשיבות רבה יותר לערכים המופיעים בלוח, ובמיוחד לערכים העוסקים בפעילות ציבורית ופוליטית, לענייני דת, לרכישת השכלה גבוהה, למעמד כלכלי גבוה ולעזרה לזולת.

לוח 69: בני הנוער שצינו כי חשוב להם מאוד להשיג ערכים אישיים שונים^א, לפי מין וגיל (באחוזים)

סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
81	77	**84	81	81
80	72	88	81	79
78	74	82	80	77
75	67	**83	77	73
75	75	74	74	75
72	77	68	72	72
70	69	70	70	69
70	64	**76	78	**62
68	62	**75	74	*64
68	69	67	68	68
60	60	61	60	61
54	60	*48	58	52
53	56	**50	61	**46
47	55	**38	49	*46
37	39	**35	47	**27
32	32	33	40	**26
29	32	26	35	**23

* P<0.05 ; ** P<0.01

^א בני הנוער שדיווחו כי הערך המצוין חשוב להם מאוד. קטגוריות נוספות לבחירה היו "חשוב", "לא כל כך חשוב" ו"בכלל לא חשוב".

^{אא} בני הנוער הנושרים לא נשאלו על כך.

בנושא זה נמצאו אף הבדלים בין בני הנוער לפי מצב הלמידה. לוח 70 מציג הבדלים אלו. מהלוח ניתן ללמוד כי שיעור בני הנוער המקנים חשיבות לערכים של מימוש עצמי, עיסוק במקצוע מעניין ובעבודה קבועה, השכלה גבוהה, מעמד חברתי מכובד ועזרה לזולת, גבוה יותר בקרב תלמידי בתי הספר

הרגילים מאשר בקבוצות האחרות.⁵ בכל הקשור לפעילות ציבורית ופוליטית ולענייני דת דיווחו שיעורים גבוהים יותר של בני נוער הלומדים במסגרות החלופיות כי ערכים אלו חשובים מאוד, לעומת תלמידי בתי הספר הרגילים והנושרים. באופן כללי, בני הנוער הנושרים העריכו בחשיבות גבוהה ערכים, כגון: הנאה מהחיים (81%), התקדמות כלכלית (73%), עבודה במשרה קבועה (69%) והקמת משפחה (68%). רק מעטים מבין הנושרים ייחסו חשיבות לעיסוק בפעילות ציבורית או פוליטית.

לוח 70: בני הנוער גילאי 15-17 שצינו כי ערכים אישיים שונים חשובים להם, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

נושרים	מסגרות חלופיות	בתי הספר הרגילים	סה"כ	
81	74	81	81	ליהנות מהחיים
**-	59	81	80	הישגים בלימודים ^{^^}
**69	69	79	78	לעבוד במשרה קבועה
**56	67	77	75	מימוש עצמי ופיתוח כישורים
73	73	75	75	להתקדם כלכלית
**69	69	79	78	לעבוד במשרה קבועה
*55	65	75	72	לעסוק במקצוע מעניין
**20	57	77	70	לרכוש השכלה גבוהה
**55	59	73	70	שיהיה לי מעמד חברתי מכובד
**50	61	72	69	לעזור לזולת
68	59	68	68	להקים משפחה
60	49	61	60	להצליח עם בן/בת המין השני
47	56	55	55	לבלות בחוץ לארץ
**21	60	57	53	לקיים את מצוות הדת
56	57	46	47	להרוויח הרבה כסף
**15	50	38	37	להתעמק בלימודי דת
**9	48	35	33	להשתתף בפעילות ציבורית
**5	38	31	29	להיות פעיל פוליטית

* P<0.05 ; ** P<0.01

[^] בני הנוער שדיווחו כי הערך המצוין חשוב להם מאוד. קטגוריות נוספות לבחירה היו "חשוב", "לא כל כך חשוב"

ו"בכלל לא חשוב".

^{^^} בני הנוער הנושרים לא נשאלו על כך.

עמדות כלפי שוויון בין המינים

העמדות כלפי שוויון בין המינים מעניינות במיוחד לאור השינויים החברתיים הדרמטיים באוכלוסייה הערבית בישראל, המתבטאים גם בעמדות כלפי מעמד האישה והתנהגות הבנות. על-מנת לבחון נושא זה בני הנוער נשאלו על עמדותיהם כלפי שוויון בין המינים בתחומים של יחס מצד החברה, השכלה ונישואין.

מלוח 71 ניתן ללמוד שעדיין לא כל בני הנוער תופסים את מעמדן של הנשים בחברה כשווה למעמד הגברים. ההבדלים בין המינים באשר לכך מעידים כי מעמד הנשים עדיין חשוב יותר בעיני הבנות

⁵ יש לזכור כי מרבית תלמידי המסגרות החלופיות ובני הנוער הנושרים הם בנים, כך שהבדלים בין בנים לבנות יכולים להסביר חלק מהממצאים לגבי הערכים של מימוש עצמי, השכלה גבוהה ועזרה לזולת.

מאשר בעיני הבנים. לדוגמה, 84% מהבנות סבורות כי בנות צריכות לקבל את אותו היחס שבנים מקבלים בחברה, לעומת 64% בלבד מקרב הבנים.

לוח 71: יחס בני הנוער לשוויון בין המינים, לפי מין וגיל (באחוזים)

ההיגד	סה"כ	בנים	בנות	בני 12-14	בני 15-17
עדיף שבנות לא יצאו מהבית לאחר החשיכה	68	76	**60	78	**60
אני נגד שבנות ילמדו באוניברסיטה	19	29	**9	25	**15
בנות צריכות לקבל מהחברה אותו יחס כמו הבנים	73	64	**84	73	74
חשוב מאוד שכל בת תרכוש מקצוע לעתיד	90	80	**99	87	*92
עדיף שבנות לא ינשאו לפני סיום התיכון	82	77	88	79	**84
עדיף לא להתחתן עם קרוב משפחה	60	58	61	60	58
אם למשפחה מצב כלכלי קשה, על הבן לעזוב את הלימודים כדי לעזור בפרנסה	27	37	**18	28	27
אם למשפחה מצב כלכלי קשה, על הבת לעזוב את הלימודים כדי לעזור בפרנסה	18	24	**12	18	18
עדיף שבנים לא יצאו מהבית לאחר החשיכה	37	32	**42	48	**27
חשוב מאוד שכל בן ירכוש מקצוע לעתיד	95	91	**98	93	*96
עדיף שבנים לא ינשאו לפני סיום התיכון	85	83	87	83	85

* P<0.05 ; ** P<0.01

^ בני הנוער שצינו כי הם מסכימים מאוד להיגד המצוין. קטגוריות נוספות לבחירה היו "מסכים", "לא מסכים" ו"בכלל לא מסכים".

הבדל משמעותי נוסף מתייחס לרכישת מקצוע לעתיד: 99% מקרב הבנות סבורות כי הדבר חשוב מאוד, לעומת 80% מהבנים. כמו כן, שיעור הבנים המתנגדים לכך שבנות ילמדו באוניברסיטה גדול פי שלושה משיעור הבנות הסבורות כך (29%-ו-9%, בהתאמה), ושיעור הבנים הסבורים שכשהמצב הכלכלי קשה על הבנות לעזוב את הלימודים כפול משיעור הבנות החושבות כך (24%-ו-12%, בהתאמה).

נישואים בין קרובי משפחה היו נפוצים עד לאחרונה במשפחות ערביות, אולם, כיום ידוע שהדבר עלול לגרום לסיכונים התפתחותיים חמורים אצל הצאצאים. ממצא מעניין נוסף מהמחקר הנוכחי מראה כי 58% מהבנות ורק 61% מהבנים סבורים שעדיף לא להתחתן עם קרוב משפחה.

מהשוואת העמדות בין שכבות הגיל עולים הבדלים משמעותיים לגבי רכישת מקצוע לעתיד, רכישת השכלה באוניברסיטה, ויציאה מהבית לאחר החשיכה. נראה כי בני הנוער המבוגרים יותר תופסים את מעמד הנשים בחברה כשווה יותר למעמד הגברים, לעומת בני הנוער הצעירים. נמצא למשל שיעור גבוה יותר בקרב בני הנוער המבוגרים הסבורים כי חשוב שכל בת תרכוש מקצוע לעתיד (92%, לעומת 87% מהצעירים), וכך גם לגבי רכישת מקצוע על-ידי בנים (96%-ו-93%, בהתאמה). כמו כן, כרבע מבני הנוער הצעירים מתנגדים שבנות ילמדו באוניברסיטה, לעומת 15% בלבד מקרב בני הנוער המבוגרים.

בני הנוער גם חלוקים בדעותיהם לגבי יציאתם של בנים ובנות מהבית לאחר רדת החשיכה. באופן בולט, אחוז גבוה יותר מבני הנוער (69%) סבורים שבנות צריכות להימנע מכך, לעומת שיעור הסבורים כך לגבי בנים (37%). מעניין כי יותר בנים מאשר בנות סבורים כי בנות צריכות להיזהר מהיציאה

בחושך, ואילו יותר בנות מאשר בנים סבורות כי דווקא בנים צריכים להיזהר. וכך גם הצעירים יותר דוגלים בזהירות מאשר המבוגרים יותר (ביחס לבנות - 67% לעומת 60%, בהתאמה; ביחס לבנים - 48% לעומת 27%, בהתאמה).

עוד נמצא הבדל מבחינת התייחסות בני הנוער למצבים כלכליים קשים המצריכים הפסקה של לימודים, הן של הבנות והן של הבנים, כדי לעזור בפרנסת המשפחה. ניכר כי יותר בני נוער סבורים כי במצב כלכלי קשה על הבן לעזוב את הלימודים כדי לעזור בפרנסת המשפחה (28%, לעומת 19% הסבורים שעל הבת לעזוב את הלימודים במקרה כזה). ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם העובדה שבני הנוער ייחסו חשיבות רבה יותר לרכישת מקצוע על-ידי בנים מאשר בנות. ניתן אולי להסביר ממצא זה בכך שחלק מבני הנוער נרתעים מעבודת נערו מחוץ לבית. כמו כן, נשים בדרך כלל משתכרות פחות מגברים, ולכן במצב של מצוקה כלכלית עדיף שהבן יעזור בפרנסה.

כאשר משווים את תפיסות בני הנוער לגבי מעמד הנשים בחברה על-פי מצב הלמידה, ניתן לראות הבדלים בעיקר ביחס לרכישת השכלה ועזיבת הלימודים (לוח 72): מחצית בני הנוער הלומדים במסגרות החלופיות מתנגדים לכך שבנות ילמדו באוניברסיטה, לעומת 18% בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים ו-16% בקרב הנושרים. באותו הקשר נמצא כי שיעור תלמידי המסגרות החלופיות ובני הנוער הנושרים הסבורים שעדיף שבנות לא יינשאו לפני סיום התיכון נמוך מזה שקיים בקרב תלמידי בתי הספר הרגילים.

לוח 72: יחס בני הנוער גילאי 15-17 לשוויון בין המינים^א, לפי מצב הלמידה (באחוזים)

סה"כ	בתי הספר		נושרים
	הרגילים	מסגרות חלופיות	
69	69	74	68
20	18	50	**16
73	74	70	68
89	90	87	85
82	83	81	*70
59	60	62	49
28	24	49	**49
19	17	35	**24
38	40	38	**16
95	94	92	100
84	85	77	77

* P<0.05 ; ** P<0.01

^א בני הנוער שציינו כי הם מסכימים מאוד להיגד. קטגוריות נוספות לבחירה היו "מסכים", "לא מסכים" ו"בכלל לא מסכים".

רשימת מקורות

אבו-עסבה, ח'י. ; כהן-נבות, מ. ; עבדו, ב. 2003. **איתור צרכים של בני נוער בנצרת**. דמ-03-419. ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

אבו-עסבה, ח. 2002. "חוסר קוהרנטיות במרכזיותו של הילד במשפחה ובבית הספר הערבי", בתוך: **התמודדות בית-הספר הערבי מול האלימות בין התיאוריה למעשה**, אבו-עסבה, ח'י. (עורך). עמ' 75-84. הוצאת שפ"י משרד החינוך, מכון ברוקדייל, ירושלים.

אבו-עסבה, ח'י. 1999. "נשירת תלמידים במערכת החינוך הערבית בישראל; תיאור מצב והצעות לטיפול". בתוך: בן-אריה, א. וציונית, י. (עורכים). **ילדים על סף האלף הבא**. ירושלים, המועצה הלאומית לשלום הילד.

אבו-עסבה, ח'י. 1997. **מערכת החינוך הערבית בישראל - מבנה ארגוני וחלופיות אפשרויות**, מכון השלום למחקר, גבעת חביבה.

אבו-עסבה, ח'י. 1997. "מערכת החינוך הערבית - שנה לממשלה הנוכחית". בתוך: הראבן, א. (עורך). **מבט לאחור ומבט קדימה - שוויון ושילוב**. עמודים 21-23, עמותת סיכוי, ירושלים.

אזרחי, י. ; גל, ר. 1995. **תפיסות עולם ועמדות של תלמידים בבתי ספר תיכוניים כלפי נושאי חברה, בטחון ושלום**. מכון כרמל למחקרים חברתיים, זכרון יעקב.

אלחאג'י, מ'י. 1996. **מערכת החינוך הערבית בישראל שינוי או שליטה**. הוצאת מגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

אלחאג'י, מ'י. 1994. "החינוך לדמוקרטיה בבית-הספר ערבי: בעיות ומשימות". בתוך: **חינוך לאזרחות בדמוקרטיה**, איכלוב, א. (עורכת), עמודים 23-41. מסדה, אוניברסיטת ת"א.

בן-אריה, א. ; ציונית, י. ; קריז'ק, ג. 2003. **ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי**. המועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.

הראל, י. ; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש. ; מולכו, מ. ; חביב, ג'י. 2002. **נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי**. ממצאי המחקר השני (1998). ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים (HBSC).

חאג'י יחיא, מ'י. 1994. "המשפחה הערבית בישראל, ערכיה התרבותיים וזיקתם לעבודה סוציאלית". **חברה ורווחה** י"ד (4-3): 249-264.

כהאן-סטרבצ'ינסקי, פ. ; יורוביץ, ל. 2004. **תכנון אסטרטגי של שירותים ותכניות לבני נוער בעיר פתח תקווה: ממצאי מחקר והמלצות ליישום**. דמ-439-04. מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כהן-נבות, מ. 2000. **"סביבת החינוך החדשה" - תכנית לשינוי תפיסות חינוכיות למען קידום הישגים לימודיים: סיכום הערכת פרויקט בבתי ספר תיכוניים בבאר שבע**. דמ-00-348. ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כהן-נבות, מ. ; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש. ; ריינפלד, ת. 2001. **הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני הנוער**. כנסת ישראל וג'וינט-מכון ברוקדייל, המרכז לילדים ולנוער, ירושלים.

לביא, ו'. 1997. **הבדלים במשאבים ובהישגים בחינוך הערבי בישראל**. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, ירושלים.

ליפשיץ, ע. 1994. **הערבים אזרחי ישראל ומדינת ישראל: תהליכי שוויון והשתלבות**. תל-אביב.

Richman, J. M.; Bowen, G. L. 1997. "School Failure: An Ecological-Interventional-Developmental Perspective". In: *Risk and Resilience in Childhood*, Fraser, M.W. (ed.). pp. 95-116. USA, NASW Press.